

Академія наук вищої освіти України

Науково-інформаційний вісник

№ 2(73)

березень-квітень

Київ – 2011

Академія наук вищої освіти України

Науково-інформаційний вісник

*№ 2(73)
березень-квітень*

В номері: * Офіційні матеріали
* Привітання президента АН ВО
України з 8 березня
* Назрілі завдання
* З подій сьогодення
* Нові публікації
* Постаті
* Рецензуємо
* Цікаво знати
* Хроніка
* Ювіляри
* Некролог

Київ – 2011

Редакційна колегія: Зозуля І.С., д.м.н., проф. (голова); Александров Є.Є. д.т.н., проф.; Андрейцев В.І., д.ю.н., проф.; Андрущенко В.П., д.філос.н., проф.; Говоров П.П., д.т.н., проф.; Горбачук І.Т., д.ф.-м.н., проф.; Грицаєнко З.М., д.с.-г.н., проф.; Дейнега І.І., д.ф.н.; Дубина М.І., д.філол.н., проф.; Жеребко В.М., д.с.-г.н., проф.; Зіменковський Б.С., д.фарм.н., проф.; Євтушенко С.К., д.м.н., проф.; Ільницький І.Г., д.м.н., проф.; ді.н., проф.; Кирилів Я.І., проф.; Кузнецов Ю.М., д.т.н., проф.; Курило В.І., д.ю.н., проф.; Литвин В.П., д.в.н., проф.; Мартиненко М.А., д.ф.-м.н., проф.; Михайленко В.Є., д.т.н., проф.; Мірошніченко С.І., д.т.н., проф.; Ніколайчук В.І., д.б.н., проф.; Падалка О.С., д.пед.н., проф.; Поляков М.В., д.ф.-м.н., проф.; Попов М.В., д.філос.н., проф.; Процюк Р.Г., д.м.н., проф.; Рудик С.К., д.в.н., проф.; Сминтина В.А., д.ф.н., проф.; Стецюк В.В., д.г.н., проф.; Табачніков С.І., д.м.н., проф.; Товажнянський Л.Л., д.т.н., проф.; Тугай А.М., д.т.н., проф.; Хомич В.Т., д.б.н., проф.; Шакун В.І., д.ю.н., проф.; Шпак В.І., д.ф.н., проф.; Шевчук С.В., проф. (відповідальний секретар).

Друкується за ухвалою Президії АН ВО України від 18 лютого 2011 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію – серія КВ №6664

від 31.10.2002 р.

© АН ВО України, 2011

№ 2(73) 2011
Засновник і видавець:

Академія наук вищої освіти України

Голова редколегії – акад. Зозуля І.С.

Редактор – акад. Шевчук С.В.

Набір та верстка – Серeda Н.Ф.

Видання зареєстроване в Державному
комітеті інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України
свідцтво серія KB №6664
від 31.10.2002 р.

Видається українською мовою

Загальний тираж – 450 прим.

Адреса редакції 01054, м. Київ-54
вул. Тургенєвська, 11
офіс 1.1
т/факс: 486-89-16
Е-пошта: anvuz@ukr.net
сайт: www.anvou.org.ua

Редакція може не поділяти
точки зору авторів

Друкується за ухвалою
Президії АН ВО України
від 18 лютого 2011 р.

© АН ВО України, 2011р.

ЗМІСТ

Привітання Президента АН ВО України	
з 8 березня	4
Назрілі завдання	5
Уклін кобзареві	7
З подій сьогодні	11
Українці нащадки козаків чи кріпаків	11
Чи українській мові потрібен	
український правопис?	14
Кому пам'ятники?	17
Варто замислитись	18
«Благодієжний» суржик	20
Розмовляймо українською	22
Повертаючись до надрукованого	25
Про навчання українською мовою без статистики	26
До вас готові прибути молоді вчителі	30
Д.Гнатюк, Ще раз про українську	
національну ідею	31
Роздуми кандидата в президенти Казахстану	42
А.Мокренко, Щось не договорює ця ніч	48
21 лютого – міжнародний день рідної мови	51
Вірші	51
Нові публікації	55
І.Анцишкін, Козацька церква	55
Абрагамович О.О., Абрагамович У.О.,	
Абрагамович М.О., Вікові особливості параметрів	
метаболического гомеостазу	60
Дейнега І.І. Культурно-освітній рух та національне	
відродження Наддніпрянської України	73
Гей, вернися, Сагайдачний!	87
Пінчук С. Августин Волошин	89
Дубина М.І. Томаш Масарик – Україні	95
Постаті	98
Іван Пільгук	98
Данило Братковський	103
Рецензуємо	107
Дубина М.М. Петро Болбочан	107
Вишневський О. В обороні прав патріотизму	110
Дейнега І.І. З глибокою вдячністю і любов'ю	116
Цікаво знати	121
Малаков Д., Хто спалив Хрещатик у 1941 році	121
Саєнко І., Вже не кажу про те,	
як вони захищали Київ	125
Забутий фронт	127
Забутий герой забутої війни	129
Діти великих	132
Хроніка	133
Будні АН ВО України	133
Нагородження Дубини М.І. Почесною грамотою	134
Ювіляри	135
Наші ювіляри	136
Біляєва О.О.	136
Некролог	139
Осадчий Ю.І.	139

ПРИВІТАННЯ ЖІНОК З 8-М БЕРЕЗНЯ

Чарівні, любі жінки, - зі святом Вас!

Президія Академії наук вищої освіти України щиро вітає Вас із днем весни і любові. Зичимо Вам, Вашим рідним Божого благословення, віри надії, здоров'я, добробуту. Бажаємо, щоб кожної миті Ви були впевнені, що Ви - улюблені, єдині, прекрасні, неповторні.

Хай радість, як весняне сонечко, осяває кожен Ваш крок Хай життя щедро дарує Вам щастя.

**Микола Дубина,
Президент АН ВО України**

НАЗРІЛІ ЗАВДАННЯ

Щороку Академія наук вищої освіти України поповнює свій склад новими членами, як правило, докторами наук, професорами вищих навчальних закладів України. Звідусіль з усіх вишів отримуємо документи з проханням прийняти претендентів до Академії: звертаються із проханням історики, хіміки, фізики, філологи, психологи, філософи... Інколи таких заяв набирається по 3 на одну вакансію. І тоді вибирає найкращих кадрова комісія, яку очолює один з віце-президентів. Щорічно до Академії надходить 50-60 заяв. Приймаємо згідно з оголошеними вакансіями 25-30 претендентів, які й заповнюють тих, які вибули з певних причин. А нині Академія має 23 фахових відділення. На місцях працює 25 регіональних (обласних) відділень. Добре якби саме ці відділення рекомендували до Академії своїх представників – досвідчених і відомих професорів різних галузей науки.

Ще й досі належно не представлені в Академії вчені Херсонської, Миколаївської, Луганської, Чернігівської, Рівненської, Тернопільської областей, немає високих науковців з Чернівецьчини, мало - із Закарпаття.

Тому в цьому році і академіки-секретарі, і вся Президія має приділити особливу увагу вченим цих областей, кращих з них залучити до складу Академії. Там, де академіки становлять значну кількість, у вишах слід організовувати відповідні групи (об'єднання), щоб ефективно впливати на наявні наукові чи якісь навчальні неполадки проблеми. Досить вагомими для керівництва вишами були б такі об'єднання, як консультанти, експерти. Було б добре, якби вся наукова продукція обговорювалася на таких об'єднаннях чи вчених радах, а потім рекомендувалася до друку. Така поміч була б вельми бажаною для керівництва ВНЗ.

Очевидно, академіки мають скласти основу вчених рад вишів, про кожне винесене на засідання ради, питання мати свою думку, своє рішення, а отже, отримати вузівські звання «почесний професор» чи «почесний викладач», а, також, і грошову винагороду, академії поки що громадської, яка існує на внески її членів. І це була б підтримка вузівським академікам. Разом з керівництвом ВНЗ академіки мусили б брати участь у навчальній, науковій і громадській діяльності, а також виховній роботі. Керівники радянської вузівської системи розуміли значення того, кого вони і для чого готують. Були і виховні години, і виїзди художньої само-

діяльності у віддалені населені пункти, були і куратори, збиралися часто студентські збори, були і політгодини, зустрічі, культпоходи, тощо. А все це відсутнє в планах сучасних вишів. А що, нинішні студенти добре знають історію своєї Вітчизни, своїх національних героїв, відомих трударів міста і села, чи вони готові до захисту України від нападників, від лже-друзів ?

Все це розуміють керівники ВНЗ, але чомусь не втілюють у практику... І насамкінець треба, щоб відділення та й, нарешті, Президія не ставилась вибірково до вчених в областях і не вважали їх пасинками, а київських сприймала досить люб'язно. Треба, щоб у АН ВО України була, якщо цього не робить НАН, представлена вся наукова Україна. Тільки тоді, за такої умови, вищі обласні наукові кадри не будуть відчувати себе ображеними і обкраденими, а разом з науковцями центральних областей спокійно працюватимуть на загальноукраїнську науку, її успіхи і авторитет.

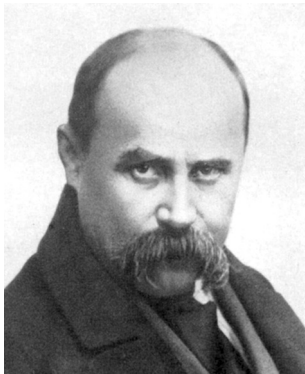
Великі і складні завдання перед академіками АН ВО України...

*Президент АН ВО України вручає диплом академіка
ректору Української академії друкарства Б.В. Дурняку*

УКЛІН КОБЗАРЕВІ

Чому Шевченко не побував у Харкові?

Ще в дитинстві Тарас захоплювався творчістю Г.Сковороди: «... Хрестами й візерунками з квітами кругом листочки обведу та списую Сковороду...». Та чому Тарасові Григоровичу не довелося побувати в Харкові, хоч він про це мріяв? 17 лютого 1841 року він писав Квітці з Петербурга: «Тойді запряжу коні – та прямісінько на Харків ...». Таку поїздку мріяв здійснити після закінчення Петербурзької академії мистецтв. Не вийшло. Далі – солдатчина, проблеми зі здоров'ям, інші негаразди змусили його в літку 1859 року побувати на хуторі Лихвин (Сумська область, яка тоді належала до Харківської губернії). Начувся він, що сумські лікарі і травники допомагають у лікуванні «грудної жаби», інших напастей, які «заробив» поет під час царського заслання на о. Мангишлак. Справді, навіть під час короткого, чотириденного перебування на Сумщині, йому трохи полегшало, але для того щоб і далі лікуватися, ескулапи радили на завжди перебратися зі сльотавого холодного Петербурга на Україну, де дихалось вільніше. Можливо, через проблеми зі здоров'ям Тарас Григорович того ж року здійснив другу подорож до Харківської губернії, побував у Сумах, Межиріччі, Лебедині, а до Харкова (якихось півтораєста верст) знову не добрався. Завадили недокінчені справи в Петербурзі, мрії збудувати хату на батьківській землі, посадити там садочок з краєвидом на Дніпро ...

Лебединські друзі й шанувальники поета, котрі захоплювалися його поезією, художнім творами, запросили на традиційну кашу на березі мальовничого Псла, невимушено поспілкуватися. На згадку про ту зустріч збереглася картина «Пікнік» місцевого художника, своєрідний спогад сумських побратимів про зустріч з поетом. Згодом Тарас Григорович увічнив краєвиди, які його там полонили, кількома пейзажами у своєму альбомі.

Ось один з тих споминів: верби над водою, схил гори, дивлячись на них, поет, ймовірно, мріяв про щасливе майбутнє своєї України, котра

бачилась йому в образі гарної дівчини з рушниками. Тим подіям присвячено й вірш «Ой на горі ромен цвіте». До речі, в Лебедині до війни був гарний історико-краєзнавчий музей, де зберігалось чимало матеріалів, спогадів сучасників про перебування кобзаря на Лебединщині. Проте під час окупації їх втрачено. Нині працівники Лебединського районного відділу культури намагаються бодай частково віднайти шевченкові реліквії, але це не просто.

Тодішня слобожанська еліта, яка спілкувалася із Шевченком, то – переважно високоосвічені випускники Харківського університету. А.П. Гулак-Артемівський чимало років очолював цей заклад, був творцем перших романтичних українських балад, оригінальних байок, чудових бурлескних переспівів з Горация. Його Шевченко особливо шанував. Про це можна довідатися з листа кобзаря до Квітки-Основ'яненка, котрому він надіслав перші три примірники поеми «Гайдамаки» з приписом: «Поцілуйте любого Гулака-Артемовського і отдайте йому книжечку (мається на увазі «Гайдамаки»), а другу отдайте Корсуну. «До слова, Олексій Корсун – слобожанський поет і видавець. Разом з Костомаровим опублікував першу книжку альманаху «Сніп» українською мовою. А в другій побачила світ шевченкова поема «Мар'яна – черниця». Корсун поширював у Харкові й губернії передплатні квитки на твори поета, особливо серед простого люду за не надто високу ціну, за що Шевченко був йому вдячний.

Повертаючись до взаємин Шевченка з Квіткою-Основ'яненком, зазначу, що то була сердечна синівська дружба молодого Тараса з «батьком» (так він шанобливо називав Квітку). Шевченко подарував йому й один з перших примірників «Кобзаря», а той надіслав йому до Петербурга український дівочий одяг для натурниці (поет якраз малював ілюстрації до повістей Квітки «Знахар» і «Панна Сотникова»).

Ще слід згадати й про дружбу Шевченка з Миколою Костомаровим, який захистив у Харківському університеті магістерську дисертацію. Їх об'єднала ідея слов'янської єдності, котра й нині є актуальною.

Кореспонденти поета

Тарас Григорович активно листувався з П. Корольовим – викладачем фізики й математики 2-ої харківської гімназії. Він, як і О. Корсун, поширював передплатні квитки на Тарасові твори, зібрані гроші пересилав

по Петербурга. Варто добре слово сказати й про божанського художника Михайла Башилова, одного з перших ілюстраторів кобзаревих творів, братів Ковалевських - Євграфа та Єгора, перший сприяв виданню «Кобзаря» другий - піклувався про звільнення з кріпацтва родичів Тарасових. Свободолюбні ідеї, полум'яне слово Кобзаря проникали в усі верстви населення. Слобожанщини, мали великий вплив на громадськість, особливо університетську молодь. У столиці Слобожанщини активно діяло товариство «Українська громада». У 1856 році студенти університету заснували Харківсько-Київську організацію, що боролась проти царату, видавала рукописні журнали «Свободне слово» і «Гласность», популяризували творчість Шевченка, широко використовували для агітації заборонену поему «Сон». У гуртках молоді активно працювала харківська письменниця Христина Алчевська, котра 1862 року відкрила в місті безплатну жіночу недільну школу, в котрій пропагувала кобзареві прогресивні твори. У садибі Алчевських у 1899 році споруджено одне з перших у світі мармурове погруддя Т. Шевченка (скульптор В. Беклемішев). Вихованець Харківського університету В. Гнілосиров писав до Шевченка, просив допомоги в організації роботи недільних шкіл. Така поміч з боку кобзаря полягала у вигляді «Букварів», інших необхідних підручників, наочних посібників. Потім, ставши директором школи у Каневі, Гнілосиров зі своїми учнями ретельно доглядав могилу поета.

Шевченко високо поцінював моїх земляків як надійних друзів. Так, поет Василь Мова активно виступав на захист Шевченка, переслідуваного царатом, написав гнівного вірша «У роковини смерті Т.Г. Шевченка», якого зміг надрукувати лише за кордоном.

Далі почалося сходження Шевченка в безсмертя. На цьому шляху 9 березня 1961 року надійшла в Петербург з Харкова депеша – поздоровлення і найліпші вітання з Днем янгола. Це був останній прижиттєвий слобожанський уклін Кобзареві. І він благословив наш край на святі справи, тихо промовив: «Спасибі...».

Шевченкіана невичерпна, щораз поповнюється новими фактами, прикладами. Наприклад, науковець М. Семенюк зібрав унікальну колекцію видань Кобзаря, краєзнавець М. Саппа (фізик за фахом) знайшов харків'ян, які листувалися або зустрічалися з поетом, студентські гуртки, де лунало полум'яне Тарасове слово.

Успішно йде на сцені Харківського театру опери та балету опера «Поет», присвячена Кобзареві. Незвичайною є її історія: у 1999 році до 185-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка. її партитуру в Київській національній опері опрацював, видатний диригент Степан Турчак, але на жаль передчасно помер, не докінчивши розпочату справу. Задум С. Турчака довершили і здійснили харків'яни. В опері постають найважливіші моменти життя і творчості Т. Шевченка. Режисер-постановник опери, заслужений діяч мистецтв України Леонід Колесов так ладно «скроїв» спектакль, що солісти і масові сцени виглядають оригінально, драматично і правдиво. Опера стала творчим пам'ятником диригентові-постановнику вистави, заслуженому артистові України Леоніду Джурмію, життя якого обірвалося незадовго до прем'єри. Артист Д. Малюк розкрив багатогранний образ Кобзаря.

Віталій Стегній

Пам'ятник Шевченка Т.Г. в Києві

З ПОДІЙ СЬОГОДЕННЯ

УКРАЇНЦІ - НАЩАДКИ КОЗАКІВ ЧИ КРІПАКІВ?

Якось митрополит Черкаський та Канівський Софроній Української православної церкви (до речі, один з не багатьох справді проукраїнськи налаштованих ієрархів московського патріархату, який є активним прибічником канонічної автокефалії УПЦ), розповів на черкаському телеканалі «Рось» дивовижну історію. Виявляється, на Чигиринщині прагнула сповідатися дочка священика. До всього, вона хотіла повідомити, де поховано гетьмана Богдана Хмельницького. Ця таємниця передавалася в її родині з роду в рід. Але розповісти її вона могла лише священику. Такою була давня вимога до носія таємниці. Оскільки ніхто з дітей старенької священиком не став, вона вирішила довірити таємницю митрополиту. Тому і просила владику сповідати її. Та він саме тоді не мав на це часу. Тож задовольнився запевненнями дітей старенької, що вона почекає. Проте невдовзі жіночці стало зовсім зле. Діти благали її повідати таємницю, запевняючи що нікому, окрім владики Софронія, її не довірять. Однак та була неблаганною. Померла вона до прибуття владики і забрала таємницю із собою в могилу.

Як припускає митрополит, напевне, нам ще не час її знати. Такої ж думки і завідувач Суботівським історичним музеєм Національного історико - культурного заповідника «Чигирин» Віктор Гугля. Він переконаний, що віднайдення поховання батька Хмеля зараз спричинило б лише політичні спекуляції. Нація, мовляв, ще не доросла до розуміння його величчя і ваги в нашій історії.

Кому пощастило побувати на екскурсіях цього науковця, той, безсумнівно, на все життя запам'ятав його неймовірно цікаві розповіді про видатного українського гетьмана. Пан Віктор вважає, що Богдана Хмельницького могли поховати де завгодно, навіть в Італії. Та найбільш вірогідною, на його думку, є версія поховання полководця в підземеллях Чигиринської фортеці.

Зараз цей дослідник припускає, що продовжувач державних традицій українського народу помер від рани, що відкрилася, хоча на сьогодні офіційно є версія отруєння гетьмана отрутою довготривалої дії, яка спричинила крововилив у мозок. Це могли зробити і поляки, і московіти.

Та Віктор Гугля твердить: «Відомство Лавріна Капусти (а саме він опікувався тоді козацькою розвідкою і контррозвідкою) працювало надзвичайно ефективно. Не думаю, що б воно пропустило отруту, яку подали Хмельницькому».

Однак свого часу Віктор Гугля бачив саме Капусту головним винуватцем трагедії... він навіть знайшов був дані про якогось Лаврентія Капустіна, який через деякий час після смерті гетьмана придбав у Єрусалимі нерухомість. Між тим, досі не знайдено Богданові скарби, котрі неодмінно мали бути, і золоті монети Хмельницького, які той карбував. Є їхній опис, але немає жодної знайденої: «чи не за них примарний Капустін розкошував на землі обітованій?»- прозоро натякав дослідник.

Гетьман України помер 6 серпня 1657 року. Це загальновизнаний факт. Проте деякі таємниці його життя не розгадані й досі. Приміром, невідомо точно, коли і де він народився, скільки мав дітей. Ми навіть не знаємо достеменно, який вигляд мала ця легендарна особистість. Єдиний опис зовнішності Богдана, який дійшов до наших часів, залишив нам у XVII ст. австрійський посол Альберто да Віміна: «Хмельницький був росту скоріше високого, ніж середнього, і дуже широким у кості». Достовірних зображень гетьмана не збереглося. Орієнтир – єдина чорно-біла гравюра XVII століття голландця Гондіуса, яку нібито писали з його прижиттєвого портрета.

Мені довелося бачити шаблю гетьмана. Можу твердити, що особисто я не зміг би витягти її з піхов. Не вистачило б розмаху руки. А мій зріст – 1 метр 88 сантиметрів. Отже, гетьман був вищим, або мав довші руки... до речі, Хмельницький був ще й оборуким, тобто однаково володів лівою і правою руками (що трапляється вкрай рідко) і в бою часто бився одночасно двома шаблями.

Траплялися в його житті й містичні випадки. Коли він навчався у Львівському єзуїтському колегіумі, його одного разу підняв смерч, обніс навколо будівлі колегіуму і поставив обережно на місце. Можна лише уявляти, яке враження справила ця подія на свідків. Дехто вже тоді був переконаний, що на цю людину чекає дивовижна доля.

Ми, українці, схоже, ще не вповні збагнули роль Богдана Хмельницького в нашій історії. Хоча навряд чи жили б зараз у незалежній державі, якби батько Хмель не підняв свого часу наших предків на боротьбу з поневолювачами. Ми мало знаємо його як людину і не дуже переймає-

мося цим. Між тим, у 1941-1943 роках у Суботові (офіційній резиденції гетьмана) проводила археологічні розкопки організація «Аненербе», яка діяла під патронатом Генріха Гіммлера і була створена 1935 року для вивчення традицій, історії і спадку арійської раси. Переважно «Аненербе» шукала джерела «особливих знань», тих, які могли б сприяти створенню надлюдини з надсилою і надзнаннями. Для підтвердження теорії про арійців нацисти нищпорили по всьому світу - від Тибету до Африки і Європи. Вони вишукували стародавні манускрипти і рукописи, які містили з історії, магії, теології, що шукала «Аненербе» в Суботові? «Гітлеру потрібно було «підвести» під третій рейх археологічне та ідеологічне підґрунтя, - вважає Віктор Гугля. – Крім усього іншого, «Аненербе» досліджувала психологію людей. Контроль над натовпом потрібен будь-якій владі, особливо тоталітарній. А от Хмельницький був одним з тих, хто «формував обставини» навколо себе під себе. Завдяки чому? Інтелекту, розвиненій інтуїції, умінню підійти, тобто, вмілому користуванню своїм енергетичним потенціалом...»

А той і справді був колосальним. Приміром, суботівці не поєднувалися кровними узами з жителями навколишніх сіл майже до наших днів, настільки на них вплинули перебування тут Хмельницького і привілеї, надані ним: «Ми ж старі козаки, а то кріпаки!»- говорили вони. Аж до 1914 року село не терпіло, а від так і не знало царських чиновників, а всі суперечки вирішували мудрі сиві діди. На свято Петра вони збиралися таємно на острові серед Тясмина і обирали гетьмана. Суботівці вірили в повернення Богдана, який подарує їм «Золоту грамоту» на втрачені козацькі привілеї та права. З проголошенням 1918 року гетьманом Павла Скоропадського вони таки отримали грамоту про відновлення козацького стану, але ненадовго.

На жаль, сьогоднішня Україна і суботівці далеко не такі, якими були наші предки, що з піснями ішли за свободу на смерть. Немає у нас і такого лідера, як Богдан Хмельницький. Тож, напевне, життя і смерть видатного українця мали би змусити нас до роздумів і аналізу. Ми повинні замислитися хоча б над тим, хто ми: нащадки козаків чи кріпаків і чого хочемо в цьому житті?

Олександр Вівчарик

ЧИ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПОТРІБЕН УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС?

Правопис (ортографія) являє собою систему загальноприйнятих правил, що визначають способи відтворення мови на письмі. Без загальнонаціонального правопису не може обійтися жодна літературна мова, оскільки єдиний правопис сприяє усталенню мовних норм, а отже, й піднесенню мовної та взагалі національної культури.

У більш як тисячолітній історії українського правопису виділяємо чотири періоди. (Див. Німчук В.В. Проблеми українського правопису XX — початку XXI ст. — К., 2002).

Перший період (XI — XVI ст.) пов'язаний з пристосованою до особливостей староукраїнської мови ортографічною традицією відомих просвітителів та провідників християнства Кирила й Методія.

Другий період (XVI — XVII ст.) відбиває вплив на староукраїнське (здебільшого церковне) письмо південнослов'янської ортографії.

Третій період (XVII — початок XIX ст.) започатковано виданою 1619 р. «Граматикою» українського мовознавця, письменника, церковного діяча і просвітника Мелетія Смотрицького. Ортографічні норми М.Смотрицького здобули загальноукраїнське визнання.

Четвертий період починається з першої чверті XIX ст., коли відбулося формування нової української літературної мови на народній основі. Український народ був розкиданий по чужих державах, які по-різному ставилися до нашої мови. Це спричинило появу багатьох українських правописів. Найгірше було в Московській імперії, де українську мову вважали за діалект російської, забороняли українську абетку і наказували писати російською азбукою (наприклад: лыс, любыты, сино, сыла, сын, хид, ходыты; замість: ліс, любити, сіно, сила, син, хід, ходити).

Діячі української культури Наддніпрянщини, Галичини, Буковини та інших частин України намагалися зближувати свої правописи, керуючись настановою нашого видатного письменника, етнографа, фольклориста, публіциста, педагога й словникаря Бориса Грінченка: «Ми повинні в такому напрямку впорядкувати свою мову й свій правопис, щоб він найбільше відповідав східноукраїнській мові, і то її центрові, — тільки тоді мова може стати спільною для всього українського народу».

З постановням Української Народної Республіки вийшли «Найголовніші правила українського правопису» (1918 р.), потім «Головніші правила українського правопису» (1919 р.). Обидва видання підписав міністр освіти УНР Іван Огієнко, відомий український мовознавець, церковний та культурно-освітній діяч. Ці правила стали основою для випрацювання першого загальноукраїнського правопису, що вийшов у Харкові 1928 року і був запроваджений у практику з 1 січня 1929 року. Авторами цього правопису були видатні українські мовознавці Агатангел Кримський, Олекса Синявський, Олена Курило, Євген Тимченко, Григорій Голоскевич, Всеволод Ганцов, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович, Володимир Гнатюк, Леонід Булаховський та ін. Підписав його до друку народний комісар освіти УСРР Микола Скрипник.

Коли б усе йшло цивілізованим шляхом розвитку, тепер ми мали б сталий правопис, з якого усували б окремі вади та недоречності. Адже починаючи з середини XIX ст. український правопис набував дедалі більшої самобутності й соборності. Але настали часи репресій, придушення будь-яких проявів національного самовираження. У добу розстріляного відродження знищено або зацьковано більшість авторів харківського правопису 1928 року. Укоротив собі віку Микола Скрипник.

У 1933 році виходить новий правопис, «очищений від націоналістичних переконачень, що ставили перешкоди оволодінню грамотністю широкими масами і спрямовували українську мову на відрив від російської..., орієнтували українську мову на польську та чеську буржуазну культуру, ставили бар'єр між українською та російською мовами» (Український правопис.- Х., 1933. -С. 4-5). Якщо перекласти ці міркування на звичайну мову, то з українського правопису вилучено майже все, що відбивало оригінальні риси української фонетико-морфологічної системи. Далі таке «очищення» тривало. У 1946 році з'являється «вдосконалений» український правопис, що ставив собі за мету «забезпечити єдність з правописами братніх народів Радянського Союзу, особливо - російського» (Український правопис. - К., 1960. Передмова до першого видання. - С. 6).

Здавалосяб, далі зближувати правописи вже не було куди. Але 1960 року виходить іще одне видання «Українського правопису». Спричинене воно тим, що в 1956 році видано «Правила русской орфографии и пунктуации», тож «у ряді правописних моментів, спільних для української та

російської мов, виникла певна неузгодженість, яку тепер, після опублікування “Правил русской орфографии и пунктуации”, можна усунути» (Український правопис. — К., 1960. — С. 3).

Дальше російщення українського правопису припинено наприкінці 80-х років минулого століття на хвилі національного піднесення. У 1990 році з’являється третє видання «Українського правопису», за яким до української абетки повернуто усунуту 1933 року літеру г, зменшено кількість винятків у відтворенні на письмі слів іншомовного походження тощо. Але ні це видання правопису, ні наступне 1993 року не повернуло українській мові її власного правописного обличчя, яке так довго спотворювали ті, хто виконував замовлення творців «нової історичної спільноти — радянського народу» з єдиною (звичайно ж, російською!) мовою.

Адже причиною всіх змін в українському правописі радянського часу, починаючи з 1933 року, було наближення його до російського, а найбільшим гріхом українських мовознавців уважалося прагнення «порвати із спільними шляхами правописної нормалізації української і російської літературних мов» та невизнання «спільних змін, які сталися в українській і російських мовах після Жовтня» (Русанівський В.М. Нове в українському правописі. — К., 1962. — С. 42, 43).

Ось іще кілька уривків із цієї праці. Український правопис 1928 року «був скерований на штучний відрив української мови від мови російської» (с. 42). 1940 року Державна правописна комісія працювала з урахуванням «передбачуваних змін у російському правописі» (с. 45). «Український правопис» 1960 року мав на меті «усунути розбіжності між українським і новим російським правописом» (с. 47).

Багато народів колишнього Радянського Союзу здійснили не лише правописні, а й графічні реформи. А ми досі сліпокопіюємо всі недосконалості російського правопису. Досі в наш час виправляють Лесю Українку, Бориса Грінченка, Миколу Зерова й інших класиків нашого письменства, припасовуючи їхні твори під правопис чужомовного походження.

Тож чи не час повернути нашій мові її власний правопис?

Олександр Пономарів, академік

КОМУ ПАМ'ЯТНИКИ?

Якби ж то їх воздвигали десь по приватних обійстях. Ато - в центрі міст і сіл... Україна здавна славилася і своїми пам'ятками старовини, соборами, церквами -своєрідними візитними картками й окрасою. Знає весь світ нашу святу Софію, Києво-Печерську лавру, Андріївську церкву, а вже й відроджені Михайлівський Золотоверхий монастир, Успенський собор...

Поряд із монументами великому Тарасові, геніальній Лесі, мужньому Богдану, державним діячам та полководцям, у столиці України досі красуються пам'ятники єзуїту ХХ століття В.Ульянову, котрий лукаво пообіцяв заводи і фабрики -робітникам, а землю -селянам. Його учень і соратник — кривавий Торквемада, як влучно прозвав Й. Джугашвілі ще майже піввіку тому Дмитро Павличко, -натомість дав колгоспи-приватизували,розікрали майже все.

Вже давно зникли численні ремісничі статуї «вождям всіх часів і народів», проте свідками сталінського терору лишилися пам'ятники подобам сатрапа і водночас його жертвам Г. Петровському В. Затонському, С. Косіору, В. Чубарю та ін.

Разом із пам'ятником Олесю Гончару (чи козакові Мамаю) та іншим знаним людям, на площах з'явилися й одоробла-монументи шахраю Голохвостому та пришепелкуватій Проні Прокопівні, бомжу-злодюжці Паніковському, іншим «синам лейтенанта Шмідта». А де пам'ятник Іванові Нечую-Левицькому, котрий мешкав, навчався й творив у Києві понад 40 літ? А його співавторові відомої комедії «За двома зайцями» («На Кожум'яках») Михайлові Старицькому?..

Якось кореспондент газети «Вечерние вести», захлинаючись від радощів, сповістив: у Жмеринці (а не в Бердичеві) буде споруджено пам'ятник. Кому б, гадаєте? Не геніальному землякові, знаному співцеві українського народу та й не І. Льфу і Є.Петрову, а... їхньому літературному персонажу — «великому комбінатору» і пройдисвіту Остапу Бендеру.

Ось чим пишаються наші міщани, ось на яких взірцях виховуються молоді покоління. Невже для монументоманії треба мати вищу освіту, талант скульптора?

Замість того, щоб нагодувати голодних дітей, злиденних пенсіонерів, ділки від мистецтва знову демонструють показуху: витрачають кошти на опудала-монументи, прибирають їх на європейський кшталт, щоб «наздогнати й перегнати Америку». Вже переганяли...

Микола Мандрика

ВАРТО ЗАМИСЛИТИСЬ

Якось, дивно, що в ряді вузів їх ректори і досі перевагу надають не педагогічному таланту, а вченому ступеню викладача. адже ж відомо, що не всякий кандидат наук може стати доцентом, а доктор наук – професором. Справа ж бо тут не тільки в лекторській майстерності, а й у здатності до розуміння молодих, спілкування зі студентською молоддю.

Істиною є те, що студенту дороге спілкування з тим викладачем, для якого він сам є цікавим, з наставником, вчителем, щедрим думкою, таким, що схиляє до себе глибиною знань, широтою кругогляду. Це виховує передусім культуру стосунків, моральну норму для майбутнього фахівця. Тим більш важливо, щоб студент своєчасно зустрів не байдужого, з задоволеною стандартною думкою володаря ученого ступеня, а особистість, здатну до співчуття і радощів, співпереживання, першовідкриття і думок, і людей.

Не приверне уваги студентів той лекційний курс, в якому з року в рік повторюється один і той же, компілятивний текст, матеріал з відомих джерел. Мудрість – і є досвід оновлення знань і прийомів їх передавання іншим. Звичайно, мета вузівського виховання – розвиток думки, самосвідомості майбутніх фахівців, підготовка їх до самостійних життєвого і освітнього розвитку, а не до тиражування раніше відомого.

Завдає прикрощів у вузівській практиці і відверте адміністрування викладача, тим більше його командний стиль. Любові до знань залякуванням не прищепити. Лише показником слабкості в очах студентів виглядає перевірка викладачем відвідування лекцій і як наслідок – іспитова оцінка, як підсумок не зусиль вихлюпу розуму, а елементарної посидливості студента.

Якось дуже рідко ми замислюємося над тим, як нас оцінюють студенти: чому одних викладачів поважають і шанують, а інші не заслуговують на це; чому в одних працювати на семінарі, в лабораторії, готувати диплом вважається особливою честю, а до інших керівники кафедри примушують записуватися. Вважаю, що коли до відомого у виші викладача ніхто не записався на семінар, чи на спецкурс, то не слід адміністрації факультету робити це в наказовому порядку. Керівникові вишу на часі замислитись, чи відповідає цей співробітник своєму призначенню. Осо-

бливо насторожує, якщо такий викладач чи співробітник займає в навчальному закладі керівну посаду скажімо, завідувача кафедри. Це означає, що на кафедру, якою він відає, не буде притоку талановитої молоді: студенти зігнорують її.

Думаємо, що не варто погоджуватися з практикою зрівняльного розподілення кількості слухачів спецкурсів чи учасників спецсемініарів. Можливо, слід повернутися до практики, коли студентам дозволялось відвідувати за своїм вибором лише третю частину годин, відведених на лекційні курси (це не стосується лекцій з основних дисциплін). Така система наочно показувала: хто є хто той чи інший викладач.

До професора Арсена Іщука, який в часи моєї аспірантури був завідувачем кафедри, записувались на спецкурс чи не весь курс. І це тому, що був він не тільки, фахівцем, а добрим наставником, народником.

Наберусь сміливості стверджувати, що студенти, які самостійно обрали майбутню спеціальність, не бояться ніякого перевантаження. І сьогодні, коли вища школа має стати школою експериментування, свій новий досвід вона може переймати, спираючись на потяг обдарованих студентів до творчого пошуку. Але при цьому слід, щоб вибір експерименту і його успіх багато в чому визначався науковим керівником., відвагою його мислі, практичним досвідом, вірою в молоді зусилля. Лише тоді виникає та особлива співдружність наставника і учня, яка ґрунтується на спільних інтересах студентів різних курсів і аспірантів, а це веде до створення цілих наукових шкіл.

Відданість студента обраній професії залежить і від того, наскільки гостро відчуває він свою співучасність до спадку попередників.

Ось чому час відновити в правах факультативні курси з історії галузі (чи галузей), з основного профілю вищого закладу. Щоправда, якась частка схожих відомостей включається вже в курс «Вступ до спеціальності». Його мають читати провідні, досвідчені лектори, бо ці лекції в кращому випадку налаштовують на майбутнє їх слухачів. Та все ж поглиблений лекційний курс з історії науки дуже потрібен і старшокурсникам; саме тоді, коли вони всерйоз замислюються над тим, що можуть вони внести на обраному шляху, в обраній галузі науки.

Причому тут вже важливо розкрити протиборство ідей, справжню ціну успіхів і поразок тих, хто готував основу для праць своїх творчих послідовників. Саме нині, час змужніння «науки в науці», характерний

отакий інтерес не лише до плодів досліджень, але й до самої процедури їх, і історія наукового пошуку буде не менш повчальною, ніж досягнуті результати в процесі її.

У вишах, славних своїми традиціями, слід би читати лекції з їх історії, видавати книги, надписи і спогади про кращих професорів, викладачів, випускників та співробітників. Гордість своєю альма-матір'ю, повага до знань, в ній набутих, відповідали б в очах студентів, не тільки росту престижу професії, а й привертали б їх увагу до вивчення теорії та історії освіти, культури. Бо пізнання минулого, як відомо полегшує шлях до майбутнього.

Я не без підстав повторюю, що завдання вишівського викладача: допомогти студенту йти в ногу з часом, сучасним життям. Та не слід забувати і того, що обов'язком наших вихованців є ще й великі громадські завдання – розбудовувати нову Україну, Україну соборну, незалежну.

Дубина М.М, академік

«БЛАГОНАДЕЖНЫЙ» СУРЖИК

Хотелось бы знать, что думают украинцы о суржиковых фильмах. Есть такой сериал «Соседи», слишком уж суржиковый.

Я приехала во Львов 65 лет тому назад и была очень счастлива, что могла свободно говорить на родном украинском языке. До войны, в Донбассе, где я тогда проживала, было больше украинских школ, чем русских, но после уроков вынуждены были говорить по русски, а не «сельским языком». Правда, то был не русский язык, а суржик, то есть переходный язык с украинского на русский («городской язык»).

Теперь возвращаемся к старым временам?

Есть ли еще где в мире такая страна, где министры, депутаты так ненавидели бы

свой язык, свою страну? Это противостоестественно и ужасно. Не удивляюсь, что люди убегают за границу.

Харченко Н., пенсіонерка, г.Львов

25 лютого 2011 року
140 років
від дня народження

Лесі Українки (Л.П.Косач)
(1871 – 1913)
української письменниці
громадського діяча

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач) народилася 25 лютого 1871 р. у Новограді-Волинському. Мати її – письменниця Олена Пчілка – і батько – юрист – багато уваги приділяли гуманітарній освіті дітей, ровивали інтерес до літератури, вивчення мов, перекладацької роботи. Серед близького оточення майбутньої поетеси були відомі культурні діячі: М. Драгоманов (її дядько по матері), М. Старицький, М. Лисенко. Все це сприяло ранньому входженню Лесі в літературу: в дев'ять років вона вже писала вірші, у тринадцять почала друкуватись. У 1884 р. у Львові в журналі "Зоря" було опубліковано два вірші ("Конвалія" і "Сафо"), під якими вперше з'явилося ім'я – Леся Українка.

"Цей талант наскрізь мужній,
хоч не позбавлений
жіночої грації і ніжності...
Її поезія – то
огнисте оскарження того
гніту сваволі,
під яким стогне Україна."

Іван Франко

18 лютого 2011 року
155 років
від дня народження

Русової Софії Федорівни
(1856 – 1940)
видатного українського педагога,
громадсько-освітнього діяча, письменниці

Русова Софія Федорівна видатний український педагог, громадсько-освітній діяч, письменниця, теоретик і практик у галузі суспільного дошкільного виховання кінця ХІХ – початку ХХ ст., одна з організаторів жіночого руху. У 1871 р. разом з сестрою відкрила в Києві перший приватний дитячий садок, вихованцями якого здебільшого були діти української інтелігенції. У своїх працях висвітлювала питання дошкільного виховання, історії педагогіки, хроніку педагогічного життя в Україні та за кордоном, обстоювала право українського народу на навчання рідною мовою, створила підручники "Український букварь", "Початкову географію", "Початковий підручник французької мови задля самонавчання і перших класів гімназії з французько-українським словарем" та ін.

РОЗМОВЛЯЙМО УКРАЇНСЬКОЮ!

В «Літературній Україні» за 2 серпня я прочитав статтю Василя Гея „Совок” базарної епохи, або Чим пахне „жасмін”?». Все написане про мовну ситуацію в Луцьку майже повністю стосується і Тернополя. Побутова українська мова у нас на третину засмічена іншомовними словами (російськими, польськими, англійськими тощо).

Виправити ситуацію допоможе самодисципліна, самонавчання українців і постійна реклама на державних, місцевих та приватних телевізійних каналах, радіо на зразок: „Хочеш добра Україні — розмовляй літературною мовою!”, „Українцю! Допоможи українцеві розмовляти літературною мовою!”. Як на мене, проблема полягає в тому, що Українська держава самоусунулась від здійснення послідовної та цілеспрямованої державної мовної політики. Це, напевно, через те, що серед вищих державних службовців у Києві, Севастополі, Сімферополі, обласних центрах доволі мізерний відсоток осіб, які є водночас і справжніми носіями української літературної мови, і патріотами України.

У світі нагромаджено чималий досвід боротьби за мову та її державний захист. Приміром, у сусідній Росії, на відміну від України, комплексно і цілеспрямовано здійснюється державна політика в галузі мови. У нас же немає навіть організованої оборони української мови. В Росії російською мовою, як єдиною державною мовою в багатонаціональній країні, опікується не будь-хто, а особисто дружина Президента РФ Людмила Путіна (випускниця філологічного факультету Петербурзького університету). Державна політика Росії спрямована не тільки на збереження російської мови, а й на її просування (цікаво, чи не в бік України?). Тож не дивно, що нашими книжковим та газетним ринками заволоділи російськомовні (здешевлені спеціально для України) видання. Мовна, інформаційна та ідеологічна окупація України посилюється, і грошей на це сусідня держава не шкодує. У США людина не може влаштуватися на державну службу, якщо вона не володіє вільно державною мовою. Те ж і в Росії.

У Польщі, згідно із законом про мову, на вітринах, рекламних щитах, у документах небажане вживання іноземних слів та виразів. „Хот-доги” перейменовані на „гарячих псів”, віскі „Джоні Уокер” — на „Волоцюгу

Яна". За порушення закону — штраф 25000 у.о. Запропоновано також штрафувати депутатів польського сейму за публічну лайку.

У Казахстані конституцією та виборчим законодавством передбачено проведення перевірок на знання казахської мови для всіх кандидатів, котрі балотуються на посаду президента. Іспит складається з письмової роботи, відповідей на запитання та виступу протягом п'ятнадцяти хвилин. Нашим народним депутатам і державним службовцям влаштувати б такий іспит на предмет знання української мови з наступними оргвисновками.

В Азербайджані внесено поправку до Кодексу адміністративних порушень „Про перешкоди застосування державної мови в Азербайджанській республіці”. „Нині там за виступ проти державної мови, за обмеження сфери її застосування посадових осіб штрафують в розмірі від 50 у.о. до 300 у.о.

Отже, досвід зарубіжних країн з мовної політики маємо, а тепер потрібно визначити конкретні кроки української патріотичної еліти і держави щодо державної цілеспрямованої і системної політики із захисту та розвитку української мови.

Я вважаю, що в цьому напрямі необхідно здійснити такі заходи:

- провести міжнародну науково-практичну конференцію або нараду з питань організації державної мовної політики із захисту та розвитку державної мови у всіх сферах суспільного життя. На конференцію (нараду) доцільно запросити провідних письменників, просвітян, філологів, митників, фінансистів, податківців, правоохоронців, членів РНБО України та інших. Особливу увагу під час обговорення проблеми слід звернути на необхідність створення державного регулятивного або контролюючого органу з мовної політики та застосування штрафних санкцій за порушення мовних прав громадян України:

- вирішити питання про створення державного регулятивного або контролюючого органу (Державного комітету України або Управління в складі Секретаріату Президента України) з мовної політики;

- розробити і затвердити «Державну програму захисту та розвитку української мови на період до 2015 року» з повним її щорічним фінансовим забезпеченням;

- підготувати Указ Президента України „Про застосування штрафних

санкцій за порушення мовних прав громадян України” із врахуванням світового досвіду;

- Законом або Указом Президента категорично заборонити двомовні російсько-українські телепередачі, які шкідливі для розвитку української мови в Україні, адже в цих телепередачах російська мова домінує над українською;

- контроль за дотриманням мовної політики мають здійснювати державні інспектори з мовної політики — представники однойменного Державного комітету України або Управління у складі Секретаріату Президента України. Ці інспектори повинні отримати право накладати штрафні санкції на всіх порушників мовного законодавства (ЗМІ, заклади торгівлі, кафе, бари, ресторани, транспортні організації, державних службовців, окремих громадян).

- в усіх регіонах створити безплатні курси вивчення української мови для громадян України, які бажають добровільно її вивчити;

- сфера послуг у всіх регіонах України (без винятку) має бути переведена на державну мову;

- створити і запровадити в Україні чіткий та зрозумілий для усіх порядок позбавлення ліцензій ЗМІ, закладів торгівлі, кафе, барів, ресторанів, транспортних організацій (де переважає іноземна пісня) за систематичне порушення мовного законодавства тощо;

- сформувати і розвинути Національну мережу суспільної пропаганди української мови, культури, мистецтва.

Перелік конкретних кроків з мовної політики в Україні можна було б продовжити, проте я на цьому свідомо зупинюсь, щоб запросити усіх небайдужих до відвертої розмови про фінансово-економічні важелі в організованій системі захисту й розвитку української мови та їх якнайшвидше практичне застосування в нашій державі.

Настала пора по-справжньому захистити мовні права українського народу та розробити чітку систему покарань за порушення мовного законодавства.

Василь ДЕРІЙ, к.е.н.
доцент Тернопільського
національного економічного університету

ПОВЕРТАЮЧИСЬ ДО НАДРУКОВАНОГО

У попередньому номері «Вісника» йшлося про приїзд в Україну групи російських інтелігентів – шовіністів, які виступали проти функціонування в Україні української мови, як рівної українському народові, ратували відновити імперію чингізидів.

Окремі з них заявляли, що українська мова – це діалект російської. А між тим, це історично доведена брехня, характерна для російських шовіністів усіх періодів історії, починаючи з 1709 року. Голова місцевим науковцям не дав слова, говорив про федералізацію України, бо, бач, серед українців є багато етнічних груп, які мають чіткий діалектний поділ. А, до речі, поляки мають у своєму складі мазурів, підгорян, краків'ян і кашубів; французи – бретонців, провансальців, нормандів; італійці – флорентійців, генуезців, сицилійців та інш., та вони не створили федеративних, а унітарні держави. То чому Україна має будувати федеративну державу?

Пропонують Україні наслідувати Швейцарію та Німеччину. Але ж Швейцарія об'єднує кілька народів з їхніми етнічними територіями – німців, французів, італійців. За цим федеративним принципом влаштовані й інші держави Європи.

Отож, у побудові національної держави, українці – від президента до дворника – мають перейняти досвід і приклад балтійців. А досвід той підказує, що м'якотілих, як правило, з'їдають, а зросійщене міщанство, “российско-язычное население” мови не вивчить і культури української не сприйме інакше ніж примусово. Посилання на продовження часу – туман на очі наївним. Маємо вжити рішучих заходів для українізації зросійщеного населення міст і сіл України. А в зв'язку з тим, що ситуація в нас, завдяки лякливій поведінці керівників нової України, більш запущена, ніж у Прибалтиці, то й кроки до оздоровлення мають бути більш рішучими, гострими. Починати мусимо, як записано в Конституції, впроваджувати українську мову в усі сфери життя. Все неукраїнське мусить піддаватись високим акцизним зборам, на масову рекламу – штраф. В суспільному житті – запровадити іспит на лояльність громадян, куди входитиме знання мови, історії, основ культури України, ставлення до авторитарності нації. Ті, що не склали такого іспиту, не можуть обіймати державні посади, їх вважати нелояльними і за необхідності той

може захищати нашу країну. І тут немає нічого незвичайного: у США, наприклад, той, хто хоче стати її громадянином, здавна складає певні іспити. Доводить свою лояльність; іноземець перед судом у Швейцарії, а у випадку подачі прохання на постійне проживання (навіть не на громадянство). То чому ж Україна свідомо відмовилася від такої процедури? Хочемо розплоджувати на своїй землі п'яту колону? Чи як?

ПРО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ БЕЗ СТАТИСТИКИ

Вкотре пригадався жарт про статистику, коли почув, як в одній з київських шкіл з українською мовою навчання вчителька української мови давала учням вказівки російською мовою. Трапився слушний випадок для розмови з нею і, щоб з чогось розпочати, я сказав, що забув прізвище відомого письменника, котрий, описуючи своє навчання в гімназії, дуже тепло згадував свого вчителя латини. Той учитель так любив свій предмет і так хотів, щоб його учні якнайкраще його засвоїли, що й поза уроками намагався спілкуватися з ними латиною. Мабуть, вважав, що так він створює додаткові умови для засвоєння латини. І гімназисти дуже поважали цього вчителя. Чи не пам'ятає вона такого письменника? Ні, вчителька не згадала прізвища... Тоді я запитав прямо: чому вона, вчителька української мови школи з українською мовою навчання, спілкується з учнями російською.

Не завжди, уточнила вона. А от з батьками, продовжувала, спілкується переважно російською, бо більшість батьків української не розуміють. Та й яка у нас українська мова- суржик. На цьому розмова обірвалася, а хотілося запитати ще. Чи поважає вона свій предмет, як той учитель латини? Чи прагне до того, щоб учні найкраще засвоїли її предмет? Що вона робить як мовник, щоб зменшити частку суржика? Хотілося заперечити й щодо батьків, які нібито не розуміють української мови. Бо знаю багато прикладів, коли росіяни в Росії чи ті, що на якийсь час приїжджали в Україну і раніше ніде більше, хіба що в піснях, не чули української мови, самі просили говорити з ними українською, інколи перепитували окремі слова, просили говорити повільніше і були задоволені з того, що розуміли близьку їм мову.

Але ж це мій досвід, а чи має вона такий, подумки виправдовував її я.

Та й кожна людина має право спілкуватися тою мовою, якою бажає, яка сприймається іншими. А з іншого боку, заперечував сам собі, навчально-виховний процес у школі не обмежується часовими рамками уроку.

А чи може ця вчителька, міркував далі, поставити себе поза неписаними правилами, що усталились у цій школі? Поза уроками (а бува й на уроках) вчителі спілкуються з учнями переважно російською мовою. Директор школи, всі заступники директора, навіть службові наради проводять російською. Чи може ця вчителька ігнорувати приклад, що подає керівництво? На звернення українською - відповідь російською. Так реалізується позиція, яку сформулювала і відкрито висловила одна з завучів - "мы еще живы".

Російська мова посіла командні висоти (здається, доречний термін) і дуже винахідливо утримує їх. Можна, наприклад, побачити на дверях службового кабінету освітянського чиновника шільду українською мовою (посада, прізвище, ім'я, по батькові), а на його службовому столі, на підставні перед очима відвідувача — російською. Інформація? Про що?

Ось картинки з іншої сфери, в якій навчально-виховний процес триває безперервно. "Тележурналіст бере інтерв'ю у військового начальника. Починає українською мовою, але коли чує відповідь російською, то теж переходить на російську. Яку мету ставить така режисюра? Не показати ж сумніви у здібностях начальника, мовляв, не здатний той начальник зрозуміти запитання українською мовою після стількох років життя в Україні та служби в Українській армії?

А ось молоді солдати після прийняття присяги діляться перед телекамерою своїми враженнями. Мова в усіх російська. А потім камера показує їх у колі рідних та близьких і чуємо, що всі вони спілкуються між собою чудовою українською мовою. Знаючи, як готуються такі "експромти", хочеться запитати в організаторів телезйомки: чи не те вони хотіли потвердити, що в армії має бути російська мова, українська — для домашнього вжитку?

А один редактор російськомовного часопису якось сказав: ми не маємо права втрачати того, чого досягли за довгі роки - знання російської мови кожним мешканцем України. Досягнення безсумнівне. Різними засобами досягали. Засобами подвійної моралі теж.

Переді мною довідка про закінчення української середньої школи, яку мені колись видали замість атестата зрілості. А справа в тому, що через один день після здачі останнього випускного екзамена мене викликали до Харківського вищого авіаційного інженерного військового училища, куди я мав поступати на навчання. Всі необхідні документи були відправлені через військкомат раніше, а атестат зрілості вимагалося мати при собі. Атеста мені видати не могли, бо матеріал на мене, як кандидата на медаль, направили в обласний (тоді був такий порядок) орган освіти на затвердження. Тож видали довідку. Затримка сталася вже на прохідній - перепусткою був атестат зрілості. Власники атестатів перешкод не мали. Медалістів направляли в мандатну комісію і зараховували без екзаменів, з інших формували групи для здачі екзаменів. З образою думав тоді про свою школу - чому так розтягли екзамени, що не видали атестатів, як в інших школах? Врешті, для мене все скінчилося нібито безперешкодно. І до екзаменів допустили з конкурсом 1:10,5, і зараховали. А через півроку, на канікулах, і медаль вручили урочисто перед усією школою. Прикрий збіг обставин, бюрократична неузгодженість?

А нещодавно один відомий учений, заслужений діяч науки і техніки розповів, як він їздив вступати у престижний військовий виш до Москви, і теж не з атестатом зрілості, а з довідкою про закінчення української середньої школи. Правда, перебіг подій вийшов дещо інший. Повернувшись з Москви, він отримав атестат, медаль і того ж літа вступив без екзаменів до іншого вишу. Знову неузгодженість?

А познайомившись з інструктивними документами тих часів, зрозумів, що така "неузгодженість" була узгоджена Інструкцією Міністерства УРСР, яка була розроблена у відповідності до Положення, затвердженого Постановою Ради Міністрів СРСР. Інструкцією визначались дати останнього випускного екзамена: в школах з російською мовою навчання - 20 червня, а з українською мовою навчання на 5 днів пізніше — 25 червня.

Хто може сказати, скільком випускникам шкіл з українською мовою навчання перекрила дорогу до престижних вишів ця різниця в 5 днів! Можна додати, що закінчив я школу в місті обласного підпорядкування. А що вже говорити про більш віддалені від обласного центру школи, школи здебільшого з українською мовою навчання. До чого

підштовхували учнів і їхніх батьків? Переходити в школу з навчанням російською мовою, або намагатися перевести своєї школи на російську мову навчання?

А ось приклад із сьогодення. Харківський учень Олексій Голозубов пише про те, як йому поставили умову: хочеш брати участь в олімпіаді - переходи з українського в російський клас ("Права людини", № 6, 2000).

Шлях до порозуміння — повна відвертість, аналіз, правда до кінця. Говорять, наприклад, що в Швейцарії три офіційні мови. Це правда. Але ж без продовження, вона може стати напівправдою, що гірше, ніж неправда. Продовження ж у тому, що Швейцарія - конфедерація кантонів. Кантони — це держави з своїми конституціями, парламентами, урядами, мовами. В німецькому кантоні — мова німецька, французькому - французька. Ретороманській мові надається державна підтримка. Надається підтримка, бо зникнення бодай однієї з суцвіття мов світу розглядається як втрата для людства.

Стверджувати, що існує якась небезпека для російської мови, безглуздо, бо у російської мови є Росія. А про небезпеку для української мови треба говорити в повний голос, бо у неї немає іншої країни, де б державною мовою була б українська. Ставити українську мову в рівні умови з російською несправедливо. Уявімо собі двох братів, один з яких за сприятливих умов набрався сили і здоров'я, інший в умовах гноблення, а то й заперечення права на саме життя, силу й здоров'я втратив. Невже справжній брат не підтримає слабшого, навіть відриваючи від себе? Якщо не враховувати байдужих, то опонентів можна переділити на тих, хто стоїть за відродження української мови шляхом надання їй пріоритетів, й інших, які будь-що не хочуть допустити звуження сфери російської мови в Україні.

Критерій поділу — не за етнічними, а за моральними ознаками. Згадаймо, що, збагачуючи культурну скарбницю України, землі з якою їх пов'язала доля, Б.Чичибабин не відмовлявся від рідної, російської мови, як В.Габсбург — від німецької, як Р.Чілачава — від грузинської. їм було притаманне глибоке почуття справедливості. Почуттям справедливості при виборі життєвої позиції, за його власним визнанням, керувався і перший міністр оборони України К.Морозов, за походженням, до речі, росіянин, який досконало опанував українську мову за якихось три місяці.

Питання, про які йшлося тут, доречно було б поставити на уроках з громадянської освіти, де не було б диктату, де учень —рівноправний учасник діалогу, де точка зору вчителя (і директора чи завуча теж) обговорюється, як будь-кого в класі, де гору можуть брати лише аргументи, що базуються на праві й моралі.

Про все треба говорити відверто. До порозуміння може привести тільки відверта розмова.

Віктор Оржехівський

ДО ВАС ГОТОВІ ПРИБУТИМОЛОДІ ВЧИТЕЛІ - УКРАЇНІСТИ

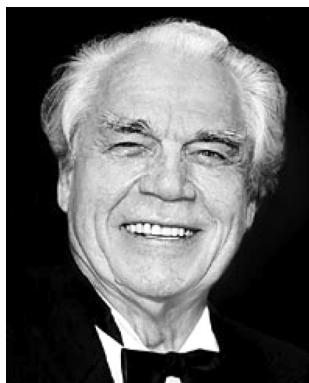
Я і моя дружина — філологи, випускники Одеського державного університету імені І. І. Мечникова 1994/1995 рр. За спеціальністю - викладачі української мови та літератури. Спеціалізація - літературознавство, а в дружини - мовознавство. Нині працюємо не за фахом: відділ культури і завідувач бібліотеки-філіалус.Тертів. За спеціальністю у нас на Львівщині роботу знайти практично неможливо, тому що молодих спеціалістів дуже багато, а робочих місць в школах немає. Ми дуже любимо свою спеціальність, хочемо працювати в школі, тому вже зараз готові укласти договір із директором школи, завідувачем райво чи головою сільради або головою агроспілки про те, що ми приїдемо на постійне місце проживання до цього міста, села чи хутора і відпрацюємо 25 і більше років в школі вчителями за умови безплатного забезпечення нас хорошим житлом.

Ми погоджуємося прибути як до впорядкованих, так і до неперспективних, віддалених сіл чи хуторів.

Кого зацікавить наша пропозиція, просимо звертатися до нас за адресою: 82073, Цегинька Олег Васильович, с Тертів, Старосамбірський район, Львівська область, Україна.

Цегинька О.В., с Тертів

ЩЕ РАЗ ПРО УКРАЇНСЬКУ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ

Дмитро Гнатюк, народний артист України, Герой Соціалістичної праці, лауреат Національної премії імені Т.Г.Шевченка, лауреат Державної премії СРСР, академік Академії мистецтв України.

Останнім часом з'являється чимало публікацій, присвячених українській національній ідеї, або принагідних міркувань про неї в політичних чи соціально-політичних статтях, де автори намагаються конкретизувати це поняття, виокремлюючи його складові частини і осмислюючи, визначаючи зміст. Найголовніше, зміст. Найголовніше, в чому сходяться всі автори, - національна ідея - мета, якої прагне досягти нація, весь народ, найголовніше завдання нації, те, що консолідує націю в одне ціле.

Незалежність, національна (власна) державність, суверенітет, мова, духовна культура й релігія, історична пам'ять, добробут - пов'язуються з національною ідеєю. Міркуючи таким чином, сюди можна віднести ті чинники, що сприяють високому рівню

життя і процвітання нації.

Але не варто забувати, що в прагненні нації до кращого буття один-два чинники стають домінуючими, від яких певною мірою, якщо не повною, залежать інші. Якими є ці чинники-домінанти, зумовлюється статусом нації у світі - панівна вона чи колоніальна, напівколоніальна, багата чи бідна, її стосунками з сусідніми державами і, звичайно, епохою. Далеко не в усіх країнах світу поширене поняття "національна ідея".

Переважно вживається термін "національні інтереси", прозорий і зрозумілий усім.

Та за певних умов деякого часу у (тій чи тій країні) виникає знов-таки неминуча гостра провідна ідея. Так, нещодавно в Росії національною ідеєю (саме з таким формулюванням) було проголошено завдання стати конкурентоспроможною державою у всіх сферах діяльності світового

масштабу. У США національною ідеєю в наш час вважається лідерство в космосі.

Термін “національна ідея” з відомих причин був неприйнятний в Радянському Союзі, тому важко знайти його в словниках, енциклопедіях радянського періоду. Ця тенденція - уникнення його - за інерцією продовжується і в незалежній Україні. Так, наприклад, у профільному словнику, виданому в 1994 році (“Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки”) немає й натяку на цей термін. А витлумачити його було б варто, тим більше, що він не цілком тотожний терміну “національні інтереси”, і автори соціально-політичних статей розуміють його неоднозначно, хоч звертаються до нього все частіше. ‘ “Українська національна ідея” - залежно від історичної долі українського народу, що пережив кількасотлітню бездержавність з її наслідками, це в найпершому найзагальнішому розумінні - національна (власна) державність, незалежність, розвиток цієї державності в умовах суверенітету як засіб досягнення процвітання нації, країни.

Проголошена не так давно думка, що українська національна ідея “не спрацювала”, заперечується самою реальністю - тим, що Україна стала незалежною з усіма атрибутами цього статусу. Інша справа, мусимо визнати, що національна ідея не спрацювала на повну потужність. І тут, як я вважаю, зіграла роль притаманна українському народові толерантність, яку вирізняють навіть наші вороги.

Згадаймо вирішальну віху в нашій історії, коли російське військо після перемоги над турками (яку здобули завдяки запорозьким козакам!) поверталось з походу і оточило Запорозьку Січ, щоб знищити її за вказівкою Катерини II.

Частина козаків стояла на тому, щоб дати збройну відсіч. Але кошовий отаман Петро Калнишевський умовив їх не проливати кров і розійтись миром. Тут таки разом з козацькою старшиною пішов він на переговори і був заарештований та й відбув 25 років у підземеллі на Соловецькому острові, а Україна втратила рештки свободи і була цілком закріпачена. Згадаймо компроміси нашого видатного Великого українця М. Грушевського, рішення уряду молодой Української Народної Республіки не мати свого війська (бо ні з ким воювати, кругом друзі!) і фатальний наслідок цього рішення. У наш час демократія, така омріяна і звеличена, в неза-

лежній Україні через знов-таки перебільшену толерантність стала, як її уже назвали, “розгнузданою” і доводить до протилежного, до вседозволеності. А все має бути в міру. Необхідна певна жорсткість, твердість законів та їх неухильне виконання, мають зрости вимоги до суспільної моралі, яка вже впала на мінусову позначку. Реалізація української ідеї може здійснюватися за високої національної самосвідомості народу. Але наскільки вона висока тепер?

Національна свідомість українців упродовж століть зазнавала нищівної руйнації з боку колонізаторів, і як наслідок цього з’явився синдром так званої меншовартості. Це явище тепер неухильно переборюється, але до остаточної перемоги його ще потрібні зусилля.

Україні - Київській Русі з її міцною державністю й авторитетом у світі — було зламано хребет навалюю монголо-татарської орди, ханом Батисем та його наступниками. Пізніше самодержавницька Російська імперія скрутила в’язи Україні, яка піднялася з руїн і створила козацьку державу. Радянська ж влада стала остаточно добивати Україну, прикриваючись фальшивими гаслами про рівноправність націй, що входили до складу СРСР. Знищивши в Україні фізично мільйони людей голодомором, жакливими розстрілами (червоний терор), масовими репресіями, радянська влада намагалася виховати покірних рабів - радянську націю. Страх, що проник до мозку кісток, робив свою справу. Люди жили подвійним життям: було те, про що можна тільки думати, і те, про що можна говорити. Пригадую одну свою розмову наприкінці 1980-х років з Олесем Терентійовичем Гончаром, людиною високої громадянської позиції. Про цей страх, який скував наших людей, він говорив з великою гіркотою. Все, що було горде, бунтівливе, з високою національною свідомістю, безжально знищували. І тим, хто умів перебороти цей страх і йшов “на барикади”, треба віддати велику шану.

Створений тоталітарним сталінським режимом голодомор 1932 - 1933 років в Україні ще мало досліджено, особливо його наслідки, а він теж завдав страшного удару по духовності нашої нації, національній самосвідомості, яка й так старанно викорінювалася 300 років царськими сатрапами.

Відгомін Голодомору в Україні я пам’ятаю змалку. Буковина, моє рідне село Мамаївці біля Чернівців, були тоді в складі боярської Румунії.

Але голоду в нас не було. Навпаки, по селах збирали гроші на допомогу голодуючій Україні. Старші люди, богомільні, спонукали й малечу робити цю благородну справу. Мені було вісім і я ходив постатечних газдах, випрошуючи 2-3 леви: “Вуйку, дайте на Україну, бо там люди вмирають з голоду”. Зібрані гроші ми здавали для передачі й були втішені своєю участю у добродійності.

Тепер я розумію, що все те було даремним. Радянський Союз відмовлявся від допомоги, вдаючи, що все гаразд. Уже в складі СРСР, після Великої Вітчизняної війни, Буковина теж пережила жах голоду, який був меншим, ніж в Україні 1932 - 1933 років, але теж відчутним. Голод 1947 року, коли в Україні в цілому і в нашій краї зокрема, де тоді проводилася колективізація, “витрусили” в населення всі продукти, дався взнаки.

Потяглися вервечки прохачів з Молдови, з інших сіл самої Буковини. Спершу наші люди ділилися продуктами, давали, що мали, а потім ів самих нічого не залишилося. І досі моторошно, як згадаю початок літа 1947-го. Уже був студентом 2-го курсу консерваторії і приїхав додому на канікули з Києва, а батьки їдять борщ, зварений тільки з листя буряка, та кашу з цвіту акації, а самі пухлі від голоду. І все це - удар за ударом по нашому народові.

Винищення селян-господарів через розкуркулювання в 1920 - 1930-х роках, масове виселення їх з України, а в 1950-х роках із Західної України, це теж удари по нації. Адже серед заможних селян, за деякими винятками, були великі трудівники, які досягли свого статку невтомною працею, багатими знаннями і досвідом, що їх успадкували від своїх батьків. У нашому селі був, наприклад, один газда, який, щоб не проспати (чекає ж праця!), вставав ще задовго до світанку, стелив собі на постелю під рядно шар картоплі. Картопля так муляла йому боки, що проспати він ніяк не міг. Звісно, він як заможний селянин з приходом радянської влади був виселений до Сибіру.

Інший випадок. НаХХV з'їзді партії в урочистому концерті для учасників з'їзду я виконав нову пісню “Україно моя” на вірші Д. Павличка, музику написав О. Білаш. Ці два визначні митці створили справді чудову, змістовну, патріотичну, дуже мелодійну, актуальну й досі пісню. Особливо зворушливий був рефрен: “Україно моя, Україно, я для тебе на світі живу”. У контексті пісні цей рефрен був цілком природний і не ніс ніякої

загрози інтернаціоналізмові. З усією дипломатичністю радянського поета, Д.Павличко так охарактеризував Україну, любов'ю якої можна "обійняти всі народи й племена землі", що здавалося, прискіпатися не було до чого.

Делегати з'їзду сприйняли пісню добре, але...

За декілька днів після з'їзду викликають мене в ЦК партії до В. В. Щербицького. Після короткої розмови він показує на купу листів, що лежать на столі. Пояснює - ці листи надіслали комуністи - делегати з'їзду, обурені виступом Д.Гнатюка, його "націоналістичною піснею і вимагають "зробити оргвисновки". Це ж неприпустимо - в Радянському Союзі висловлювати любов не до всього СРСР, а до України. У мене потемніло в очах. Які можуть бути оргвисновки? Все, що завгодно, аж до заборони виступати. Але Щербицький, очевидно, в глибині душі розумів абсурдність цієї вимоги. Він злегка покритикував мене і порадив розважливіше ставитися до репертуару. Довелося на деякий час забути про виконання цієї пісні.

Отака "вільна між вільними" була Україна.

Ще слід багато зробити в плані зростання і зміцнення національної самосвідомості народу. Адже століттями переорювалося, вибивалося з пам'яті, перекручувалося, замовчувалося славне минуле України, її національні герої, традиції.

Та волелюбний дух українського народу, правічний дух свободи, волі не зникав. Він жеврів у національній пам'яті, збережений у піснях, думах, незважаючи на утиски, репресії колонізаторів. У радянські часи настороженість влади до найменших проявів національної самосвідомості, натяків на прагнення до незалежності, суму за волею, свободою була гіпертрофована. Навіть згадка козацького жалю за свободою у піснях сприймалася негативно і розцінювалася як ворожа, шкідлива для існуючого ладу.

Коли я навчався у Київській консерваторії, мій учитель народний артист СРСР С. Паторжинський, у якого були дружні стосунки з М. Т. Рильським, вирішив одного разу показати йому в співові свого учня, тобто мене. Максимові Тадейовичу мій спів сподобався, і він запитав, чи знаю я козацьку думу "Віє вітер".

Я її не знав, і Рильський порадив пошукати ноти в консерваторській

бібліотеці та й вивчити. Цю думу я знайшов, вивчив і на першому ж академічному концерті проспівав. Через три дні після виступу мене виключили з комсомолу. Отакий страшний для влади був тільки натяк, спомин про волю, свободу. Адже ця дума спокійна, журлива, без жодних революційних закликів. Козак просто запитує, де козацька воля, де доля, куди вони поділися.

Виключення з комсомолу найвірогідніше тягло за собою виключення з консерваторії. Це добре розуміли і Паторжинський, і Рильський. Вони почали рятувати мене. Як потім казали мені: “Пішли, куди треба, і сказали, що треба”. Після трьох місяців чекання я був поновлений у комсомолі.

Окремим болючим питанням, дотичним до національної ідеї, є питання про мову. Немає мови - немає нації. Українська мова проголошена державною. Але хочеться знати, чому вона й досі не посіла належного місця в житті суспільства?

Українська мова за період свого існування зазнала стільки утисків, що дивно, як вона взагалі вижила. Починаючи з XVI століття, і далі від Петра I, заборони в різних варіантах сипалися на неї упродовж століть. То не дозволялося викладати нею (тоді - книжною українською) в церковно-приходських школах, то вилучали українські букварі, то її забороняли до вжитку в “присутственных местах”, то нею не можна було друкувати художніх творів, потім - наукових праць, то забороняли в театрах тощо.

Але одного з найсильніших ударів вона зазнала за радянських часів, коли вибір навчання дітей - українською чи російською мовою - став покладатися на батьків. Цей, фальшивий, начебто, “демократичний захід”, призвів до ще дужчого зросійщення і витіснення української мови зі шкіл.

Зневажливе ставлення до української мови, як до мови нижчих верств населення в царській Росії, заборони, переслідування зробили своє діло. З одного боку, навіть у Радянській Україні, “низи”, які завжди прагнуть наслідувати “верхи”, тяглися до російської мови, бо українську мову “верхи” ігнорували. Ще й тепер деякі колишні працівники радянських установ згадують, як їм за українську мову робили зауваження: “говори человеческим языком”, тобто російською. З другого - українська мова в ті ж часи стала асоціюватися з “націоналізмом”. І в певних ситуаціях користуватися нею ставало навіть небезпечно.

Мені особисто розповідав старий сільський учитель-інвалід, який в перші роки радянської влади, такої “щедрої” до всіх націй, викладав українську мову й літературу. Але згодом він побачив, що це викладання недалеко й до ярлика “націоналіст” з його наслідками. І він перейшов на викладання російської мови й літератури. Можливо, це й врятувало його від арешту, що тоді було масовим явищем.

На жаль, залишки того минулого, упереджене ставлення до української мови, живучі й сьогодні і підтримуються сучасними верхами.

З боєм можемо констатувати, що тепер, в незалежній Україні (хоч як це не парадоксально!) спостерігається нова хвиля зросійщення.

Багато членів уряду, Верховної Ради, високопосадовців не спромоглися вивчити української мови (а минуло вже 19 років), бо не хочуть. Мабуть, вважають вивчення української мови непрестижним. А якої це завдає шкоди! І розкол нації через мову моженазрівати не від того, що не приймається закон про другу державну мову - російську, а від можливості тогоприйняття.

Адже російськомовне населення не зазнає ні найменших утисків за вживання російської мови, спілкування нею, за видання колосального обсягу російськомовної преси, продаж, розповсюдження російських книг, використання на телебаченні, у сотнях шкіл. А надання їй статусу другої державної - знищить українську.

Приклад деяких інших авторитетних держав свідчить, як бережливо вони ставляться до своєї мови. Так, у Франції кілька років тому було прийнято постанову про те, щоб не засмічувати французьку мову іншомовними словами, зокрема англіцизмами, там, де є актуальні французькі слова-відповідники. Навіть ‘ наводився список 300 таких слів, завживання яких в офіційних документах мав сплачуватися штраф.

В Ізраїлі ж, як усім відомо, була “оживлена” стародавня, по суті вже мертва мова іврит, наповнена сучасною лексикою і офіційно прийнята до обов’язкового вживання.

А в Україні багатющу, розвинену мову деякі антиукраїнські сили хочуть відтіснити на задвірки, називаючи її проявом “націоналізму”. Принагідно хочу зазначити, що вже час реабілітувати слова “націоналіст” і “націоналізм”.

Проводячи імперіалістичну, колонізаторську політику, правлячі кола СРСР дуже боялися національно-визвольних настроїв. Тому цим словам надали найгіршого значення, цілком скомпрометувавши їх. Ярлик, позначений цими словами та ще й з додатком “буржуазний”, міг спричинити фатальні наслідки.

Насправді ж первісне значення їх рівнозначне словам “патріот”, “патріотизм”. До речі, воно подається як друге значення і в радянських словниках, напр.: “націоналіст”... 2. Прихильник, учасник національно-визвольного руху; “націоналізм”... 2. Рух. Спрямований на боротьбу за незалежність нації, народупроти іноземних гнобителів (“Словник української мови, т. 5, Київ, 1974).

Фахівцям-філософам, політологам, політикам, соціологам і мовознавцям варто було б розібратися в цьому і виступити з компетентними рекомендаціями, бо й тепер словами “націоналіст” і “націоналізм”, як і в радянські часи, з різким негативним значенням послугуються політики лівого крила. Проголошені з особливим притиском, ці слова вилітають як присуд, категоричне інегативне тавро.

Несподіваної форми утиску зазнала українська мова і в моєму рідному театрі - Національній опері України. Керуючись псевдопрогресивними (інакше їх не назвеш) поглядами, керівництво театру веде політику виживання з нього української мови і, по суті, перетворює національний столичний театр на філіал третьорозрядного західноєвропейського театру. А саме - коли навіть за радянських часів опери західноєвропейських композиторів виконувались у нас співаками українською мовою (до речі, більшість у прекрасному перекладі М.Рильського і М. Бажана), то тепер вони виконуються італійською, французькою, німецькою. При цьому відразу закономірно виникає кілька проблем. Насамперед, це незручність для глядача. Адже більшість не володіє тією чи тією іноземною мовою і в кращому разі глядач мусить слідувати за рухомою над сценою стрічкою перекладу. Увага, звісно, роздвоюється не на користь сприйняття спектаклю. У деяких випадках і цього перекладу немає. Тоді ще гірше. Але коли якась кількість глядачів знає мову, то якість вимови іноземних слів у артистів така, що краще вже дивитися на переклад. Адже не секрет, що при співові в опері навіть рідна мова не завжди звучить виразно, і глядач не все розуміє.

З другого боку, виконання іноземною мовою негативно впливає на самих артистів. Очевидним є те, що між думкою, проспіваною словами, і сценічним відтворенням образу, тобто грою артиста, має бути нерозривний зв'язок. Коли мова чужа і слова вимовляються автоматично, завчено, нерідко з втратою їх розуміння порушуються зв'язок між словом і грою, а це відбивається на якості спектаклю і сценічної культури.

Звичайно, в репертуарі оперної трупи повинні бути і спектаклі з мовою оригіналу. Це просто необхідно для гастролей за кордоном, для міжнародного іміджу театру. Я цілком позитивно ставлюся до того, щоб у нас західноєвропейські опери йшли в оригіналі, але були в репертуарі як дублі для закордонних поїздок. А вдома, в Україні, ті ж спектаклі мають іти рідною мовою. Це збільшить і притік до театру нашого глядача, якого іноземна мова опер просто-таки відштовхує від театру. Разом з тим співаки повинні підвищувати знання іноземних мов, і непогано б залучати до цього фахівців-мовників.

Українська мова в оперному виконанні дуже зручна, мелодійна, красива. Згадаймо, вона значиться в трійці наймилозвучніших мов Європи (італійська, українська, французька).

Я пригадую свої гастрольні виступи в Чехословаччині у 60-х роках минулого століття. Проспівав я за місяць у 20-ти спектаклях партію Ріголетто в опері Дж. Верді "Ріголетто". Для гастролей вивчив цю партію ще й італійською мовою, бо в нашому театрі ця опера йшла українською.

Цікаво, що коли по приїзді до Праги запропонував керівництву театру виконувати свою партію італійською мовою, вони попросили мене виконувати її українською. Після першого ж спектаклю керівники театру утвердилися в своїй думці і мою пропозицію перейти на мову італійську відхилили. Отак я і проспівав українською всі 20 спектаклів при повних аншлагах і з великим успіхом та ще й високою оцінкою театральних критиків.

У реалізації української національної ідеї важливу роль відіграє зростання національної самосвідомості народу, що помітно пожвавлюється. Це зумовлюється працею не тільки політиків, політологів, державних діячів, спрямованою на всебічний розвиток держави, а й діячів культури різних напрямів. Культура - потужний чинник утвердження української

національної ідеї. Література, театральне мистецтво, музика із спрямуванням до істини - могутній рушій у вихованні духовності, почуття гордості за свою Батьківщину.

Публікація творів, які свого часу були заборонені через так званий “націоналізм”, оприлюднення замовчуваних або спотворених фактів в історичних працях розкривають істину, повертають історичну пам’ять народів про вікопомні події, про славних діячів минулого чи й зовсім недавнього теперішнього часу, утверджують сучасні досягнення. Засобами мистецтва, чесним, правдивим зображенням життя з його болями і радіщами завжди робився вплив на пробудження національної свідомості (якщо ці твори доходили до народу). Отож, навіть музика, царина, здавалося б, далека від політики, відіграє велику позитивну роль у вихованні патріотичних почуттів.

Зокрема, такі, хоч і невеликі, музичні твори, як пісні, дуже змістовні і з патріотичною наснагою, любов’ю до України, пробуджують високі почуття обов’язку перед Батьківщиною, глибокі думи, бажання докласти і своїх зусиль для її добра.

Хіба можуть не зворушити, не зачепити кращі струни душі слова “Україно моя, Україно, я для тебе на світіживу” згаданої вище пісні. Хіба можна байдуже слухати цю сповідь: “Україно, Україно... вірне серце твого сина я кладу тобі до ніг”, пісню, яку написав і виконує Тарас Петриненко. Справжнє натхнення отримуємо також від пісні на слова В. Крищенка, музику Г. Татарченка “Гей ви, козаченьки, Вітер в чистім полі, Научіть нащадків так любити волю”, яку виконував незабутній Назарій Яремчук, і яку з трепетним почуттям дотику до славного нашого минулого виконую і я. Проте тут є ще багато недопрацьованого, такого, що перебуває за межею прийнятності в суспільстві.

Так, занадто вже активно пропагується зарубіжна низькопробна музика, російська та наша рідна “попса”, знижуючи розуміння й потребу прекрасного. Старше покоління ще живе спогадами про класику. Молоде - не тільки не знає, а й не хоче її знати. А чого вартий добір на каналах телебачення кінофільмів з кримінальними сюжетами, сценами насильства, жорстокості, “порно”. Негативний вплив цього на незрілі, незміцнілі ще душі дітей і молоді однозначний. І марно б’ють тривогу з цього приводу небайдужі.

Наша преса, радіо, телебачення повинні більше уваги приділяти аналізу негативних явищ і головне — знаходити їм протидію, при цьому всіляко підтримуючи позитивні.

Пропаганда патріотизму, гуманізму, справедливості, злагоди в між-національних зв'язках, історичної пам'яті, особистої гідності, честі стає активнішою, більш наступальною.

У цьому зв'язку хочеться декілька слів сказати про політичні дискусії, які часто, особливо перед виборами, організовуються на різних телеканалах. Дуже прикро вражає їх форма, яку нерідко можна охарактеризувати одним словом - безкультур'я. Шкода, що в наших освітніх програмах немає хоч невеликого такого розділу, як звичай ведення дискусії, диспуту, дебатів. Ще з середньовіччя зник такий предмет, як риторика. А шкода!

В реалізації української національної ідеї є, на жаль, ще чимало | перешкод. Прикро, але в незалежній суверенній державі українська на-
ціональна ідея зазнає сильного, хоч і прихованого тиску деяких сил як
зсередини країни, так і ззовні.

Але не якісь катаклізми чи глобалізація в майбутньому можуть спо-
вільнювати реалізацію української національної ідеї. Скорше, над нею
тяжіє в негативному плані і минуле - все те, що нищило, спотворювало
національний дух українців іостаточно ще не зникло. Це і синдром
меншовартості, і радянські стереотипи, що в'їлися у свідомість, це й по-
боювання нових репресій, на які теж багате було наше буття. І з цим
треба боротися. Політичний, економічний і культурний чинники розви-
тку країни за правильного - національного спрямування мають сприяти
консолідації нації, щоб довести до цілковитого утвердження української
національної ідеї.

В українській національній ідеї є, безперечно, великий позитивний
заряд. Це - повернення історичної справедливості стосовно всієї нації. А
справедливість - то велика і світла реальність.

РОЗДУМИ КАНДИДАТА В ПРЕЗИДЕНТИ КАЗАХСТАНУ

Нещодавно до нас завітав гість з далекого Казахстану Отєн Салім Сагиндикули. Наш гість привіз статтю, яку пропонуємо увазі читачів.

Отєн Салім народився 25 травня 1951 року, казах, громадянин Республіки Казахстан від народження.

Правник, письменник, політик, екс-кандидат у Президенти Республіки Казахстан (самовисувався у 2005 р.). Мешкає в Алматі.

1. Те, про що треба пам'ятати, але краще не забувати

Ще під час першого терміну свого правління В. Путін заявив, що Росія залишає за собою право завдавати превентивний удар по регіонах де, як він вважатиме, обмежуються російські інтереси.

Чи не про це свого часу говорив і Наполеон, обіцяючи послати туди своїх солдатів, де є бодай один француз і його інтереси кимсь обмежуються? Те саме заявляв і Гітлер, який обіцяв захищати німців скрізь.

Маргарет Тетчер послала свої війська на Фолкленди, які, як у казахській приказці «скільки не відварюй, але бульйон все одно залишиться чужорідним», ніколи не матимуть нічого спільного з англійськими чи британськими реаліями.

Потім Буші почали всьому світу доводити, що Америка продовжується і в Афганістані, і в Іраку, розкидаючись там грішми на озброєння й убивства, хоча ці гроші, безперечно, знадобилися б для розв'язання соціальних проблем і в самих Штатах.

Це американці на весь світ просторікують, що вони, мовляв, «супербагата держава, наддержава». Насправді бідна Америка за рахунок податок у вигляді всіляких податків своїх двох-трьох десятків суперолігархів вирішує пересічні проблеми своїх громадян з пересічним мисленням і

мораллю. І через те, що кожний з цих багатіїв володіє статками від десяти до тридцяти мільярдів доларів, для них відрахування в бюджет до ста мільйонів доларів на рік - крапля в морі, тому що за цей самий рік (окрім статків) їхні доходи ще збільшаться. Тим часом США буквально заповнили жебраки, бомжі, наркомани, повії, хворі на СНІД і так далі.

А тепер скажіть: якщо в одній державі, тим більше в такій, яку вважають або ж, точніше, яка сама вважає себе «суперкраїною», спокійно можуть співіснувати надблагополуччя і надзвичайна бідність, надбагатство і надмізерні доходи, чи можна суспільство і суспільні відносини цієї держави вважати народними, рівними або ж по-сучасному -демократичними?

З огляду на сказане не зайве погортати сторінки новітньої історії людства, зокрема пов'язані з радянським періодом. Пам'ятаєте, там постійно нагніталися відносини, пов'язані з розбіжностями в ідеологіях? І ось що прикметно: монстри й імперіалізму, і соціалізму постійно ремствували, що доводиться багато витратитися на оборону, аби гарантувати свою безпеку.

СРСР наказав довго жити, але оплот імперіалізму замість зменшувати чомусь ще більше напружує міжнародні відносини. При цьому американці відкрито заявляють про можливість застосування зі свого боку армії і зброї в будь-якій країні земної кулі на свій розсуд. Виходить, що СРСР був своєрідним стримуючим фактором. А слабкі країни, поперемінно кланяючись то одному, то іншому божкові, сяк-так вирішували свої проблеми.

Я тепер не сумніваюся, що завдяки СРСР відбулися як нації і держави такі народи і країни, як Китай, Індія, Пакистан, Індонезія, Корея, Японія, майже всі країни арабського світу, Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Африки.

Після розвалу СРСР страх перед її можливим відновленням допоміг відбутися Грузії, Україні, Молдові і диктаторським режимам Казахстану, Азербайджану, Вірменії, Узбекистану, Таджикистану і Туркменістану. Що, безперечно, не задовольняє імперських амбіцій Росії, яка враз перетворилася на карликову державу, але завдяки наявності ядерної зброї намагається, сама перебуваючи в стані агонії, бряжчати нею.

А всі переваги Росії полягають у промислових важелях і механізмах,

які в радянську епоху були зосереджені і сконцентровані на її території, бо представники від влади все-таки знали історію, а тому прекрасно розуміли: хай це Російська чи радянська імперія, але це тільки самозаймисті карткові будиночки, які неодмінно внаслідок якихось потрясінь (економічних, соціальних, міжнаціональних або політичних) обов'язково розваляться, а тому постаралися максимально продовжити, протягнути термін агонії Росії.

Росія ніколи не була і не зможе бути могутнішою за імперії Риму, Александра Македонського, Персію, Ассирію, Тюркського Каганату, Чингісхана, Кривого Тимура, Наполеона і Гітлера.

Можна придумувати скільки завгодно казок, небилиць на кшталт історії Російської держави Карамзина, зокрема про Невського, Донського, Іону-IV, Єрмака та інших, писати пісні для піднесення шовіністичного екстазу, але ніколи неможливо переступити через істини, які завжди від Аллаха, а тому вони непорушні і невідворотні. Тому-то Всевишній і поховав у небуття Російську, а згодом і радянську імперії як витвори сатани, а отже, як такі, що не мають права на життя.

Я пам'ятаю не таку вже й віддалену радянську дійсність. Тим більше, що я тоді проводив активну і бурхливу діяльність, яка коштувала мені мого спокою і благополуччя.

Отже, радянська, а точніше проросійська, ідеологія нашпиговували нас ідеями про велич і гуманізм, про милосердність і людинолюбство, про доброзвичайність і добропорядність усього тільки російського.

У радянських підручниках з історії давній світ, середні віки до Росії, а потім до радянського періоду змальовувалися як епохи єгипетських, грецьких, перських, римських, монгольських завойовників, іспанських, португальських, французьких, британських колонізаторів, і не більше.

Далі починається багатостраждальна Київська Русь (до речі, чомусь нині жоден російський вчений чи політик не намагається оспорювати в Україні та українців ні самого Києва, ні земель Київської області як споконвіку російські території. Дуже дивно, не чи так?), великий торговельний Новгород, Володимирське, Московське князівства. Але їх усіх тероризують і грабують банди (улюблені вислови російських істориків і політиків) половців, хазарів, печенігів, левонців, тевтонців, запорожців, монголо-татар, поляків, шведів. Але росіяни, як завжди, ведуть справед-

ливі і чесні війни. Вони правильно, виявляється, зробили, що захопили Казань, Крим і Астрахань.

Російські князі, а потім царі, знову ж таки, виявляється, звільнили українців, кавказькі народи, північні народи, азійські народи, у тому числі і казахів від їхніх власних баїв, князів, ханів і султанів-визискувачів.

Ну, просто-таки суспільство Червоного Хреста і Червоного Півмісяця...

При цьому чомусь руські чи російські науковці або ж державні діячі не хочуть, поклавши руку на серце, зізнатися в тому, що в так званих російських князівствах, а далі в Російській імперії ніколи не було ні потомствених росіян, ні князів, ні царів. Князі всі були варягами-росами, а царі всі були германцями. Нині Я ніяк не можу, зрозуміти, чому сучасні російці від наук і політики не хочуть визнавати очевидних фактів. Наприклад, що у росіян ніколи не було ні своєї релігії, ні своєї писемності. І все це вони запозичили у візантійців. Завдяки візантійцям росіяни стали християнами- православними, а їхній алфавіт називається кирилицею за ім'ям одного з ченців. А це вже було десяте століття.

2. Ким нас вважали і як до нас ставилися

Я не можу забути багатьох деталей зі свого дитинства, пов'язаних з міжнаціональними відносинами. У нашому Актобі ми росли на протистоянні, а точніше на конфліктах з росіянами. Ми, казахи, повинні були самоутверджуватися саме у вуличних бійках.

Так, край мого дитинства, де я ріс, називався Шанхаєм і був більше заселений російськими переселенцями, які працювали машиністами, плавильниками та іншими робітниками на заводах феросплавів, хромових сполук, з ремонту автомобілів, наглядачами в дитячій і дорослій колоніях, шоферами майже у всіх автобазах міста. Одним словом, казах тоді в місті був такою ж дивиною, як негр у Радянському Союзі. І в цьому оточенні ми, казахи, своєю мужністю, сміливістю, відвагою повинні були відстоювати своє право бути казахами. Це було непросто, а якщо говорити точніше, то дуже важко. Як було важко трьомстам спартанцям протистояти переважаючим силам персів, казахському Отрару стримуватися монгольських завойовників у тринадцятому столітті, а 28 панфіловцям відбиватися відп'ятдесятьох танків рейху під Дубосеково в Другу світову війну.

То ж як я і мої однолітки повинні були сприймати росіяни ставитися до них? Безперечно, тільки з позиції націонал-патріота.

Я ніколи не погоджуся нарівність як націй казахів і росіянина. Казах обов'язково повинен мати всі переваги:

- Казах передусім має бути забезпечений житлом, роботою.
- Казах повинен мати перевагу на одержання елітної освіти. При цьому казахською мовою.

Не можна допускати в Казахстані горезвісного права вибору мови. Повинен бути тільки один вибір - знати казахську мову, знати казахську культуру, казахські обряди і звичаї і беззастережно шанувати й визнавати їх.

У Казахстані не повинно та й не може бути принципів подвійних стандартів і якихось варіантів стосовно казахів, їх мови, культури, обрядів, звичаїв тощо. Бо це для казахів як нації дорога в нікуди. Таким же глухим кутом для СРСР свого часу стало гасло про утворення нової спільності – радянського народу, тому що ніколижодна нація не змирилась з втратою власних коренів, а отже і своєї історії; хоч би де народився і жив щирий націонал-патріот - араб він чи англієць, серб чи турок, японець чи англієць, росіянин чи іранець, він ніколи не погодиться стати ніким або перетворитися на ніщо. І проблеми СРСР з його радянською людиною ще стануть каменем спотикання в міжнаціональних відносинах канадців у Канаді та американців у США.

Нині владні структури Казахстану, запроваджуючи насильно в країні поняття «казахстанець», свідомо провокують дестабілізаційну політичну обстановку в Казахстані, і саме для казахів як для нації. У такий спосіб усі нації в Казахстані начебто зрівнюються, а фактично лише казахи абсолютно деформуються як нація, а отже, позбавляються всіх переваг і привілеїв на самозбереження і тим більше на розвиток. З цим, не сумніваюся, не погодиться жоден істинний націонал-патріот.

Вважаю, що з такими перспективами до себе з боку своїх правителів не погодилися б в себе на Батьківщині ні японець, ні араб, ні німець, ні француз, ані навіть нечисленні естонці, латиші, литовці, фіни і киргизи.

3. Що є що, хто є хто

Казахське питання нині найактуальніше у Казахстані, навіть актуальніше за проблеми одягу, житла, їжі. Якщо казахи зникнуть як нація, то що з того - чи будуватиметься житло, чи працюватимуть підприємства, якщо те, що створюватиметься і вироблятиметься використовуватимуть

або гібриди, або клони, або ще хтось які утворення, які житимуть і процвітатимуть на давній землі Казахстану, але не матимуть нічого спільного з цією однією з найпрекрасніших і найкультурніших націй на землі, які коли-небудь існували в історії людства.

З росіянами все зрозуміло. Вони як колонізатори ще з початку XIX століття надійно захопили Казахстан і, звичайно, не хотіли б змиритися з казахською державністю. І я б, безперечно, не змирився з незалежністю Росії, якби вона дотепер була нашою колонією.

Тепер перед нашою істинною незалежністю, яка неможлива без незалежності мови, постала інша серйозна проблема - проблема манкуртів, тобто проблема тих казахів, які не знають і не хочуть знати рідної мови.

Так, росіяни для нас небезпечні, та все-таки вони зовнішні вороги, навіть попри те, що вони живуть і серед нас. Однак з ними боротися легше і простіше, хоч би якими страшними нам їх зображали або хоч би якими страшними вони нам хотіли здаватися.

Манкурти — це чужорідна суспільна формація, це дітище колоніалізму. Позбавлені рідної мови, але сповнені різних амбіцій, вони найлютіше протистоятимуть істинній незалежності казахів, бо розуміють, що в разі пріоритету казахської мови вони будуть обділені в усьому. Як були позбавлені всього казахи, які свого часу не володіли іноземною російською мовою.

І тепер нові манкурти, ставши п'ятою колоною колоніалізму, розпеченим залізом викорчовуватимуть з нашого середовища все істинно казахське, все істинно наше національне.

А тому всюдозволеність і правове свавілля вони неодмінно узаконять і найбільше оберігатимуть, аби залучити до нас різношерсте вороняччя і мати можливість уже демографічними важелями стримувати наступальний рух націоналізму.

4. Російські інтриги

Ще раз хочу сказати, що я добре розумію сучасних російських правителів, які будь-що прагнуть зупинити або хоч пригальмувати і сповільнити плин часу. Можу здогадатися, чому їх з'їдає і душить те, що, мовляв, не втримали імперію в залізних лабетах.

Вони, забувши про історію всіх минулих імперій, прагнуть відновити Радянську імперію. Та це вже не вдасться...

«ЩОСЬ НЕ ДОГОВОРЮЄ ЦЯ НІЧ»

Анатолій Мокренко, народний артист, професор, голова Всеукраїнської асоціації Товариства української мови.

Інтригує заголовок? Розумію. Але це всього лиш рядок з однієї пісні Білаша, яку я колись співав. А йдеться там про те, як “летів козак красивим чортом крізь віки”, щоб встигнути на власне весілля, а потрапив на чуже: зрадила наречена. Отже, то лише асоціація щодо наступних міркувань.

Я завжди був і залишаюся переконаним, що на світі є дві найважливіші професії: лікар та вчитель. Перший покликаний дбати про наше тілесне здоров'я, другий - про духовне з малих наших літ. Мабуть, кожен з нас несе в своїй пам'яті до скону дорогі образи і тих, і інших, хоча, не секрет - не всіх, хто лікував і хто навчав. От де не повинно бути професійного браку, бо мова ж - про формування Людини !

Однак, він є. Підтвердження цього очевидного реального факту, звичайно, не індульгенція для людей і в медицині і в педагогіці випадкових. Я знав і знаю людей з дипломами, не підкріпленими покликанням, і без дипломів, але з покликанням: кадрова проблема існувала завжди.

Відродження української державності немислиме без відродження духовності українського народу, що йшов до нього через криваві віки. Інакше це буде державність і не українська, і зовсім не державність як така, а як і була за царя та радянщини - російська імперська колонія з перспективою знищення українства, бо це принцип всякої колоніальної системи.

Нація зникає, коли зникає її мова. Це ясно, як Божий день, і саме на мовному полі триває битва за Україну українську. Бо є альтернатива - Україна російська. Тобто зовсім не Україна, а друга Росія з відомим фіналом. Щось на зразок «украинской школы с русским языком преподавания».

Такою вивіскою я був колись, ще за радянщини, не просто вражений, а приголомшений: за кого ж нас, українців, мають? Адже це було не таке собі фарисейство, а явне знущення - така парадоксальна словесна еквілібристика, щоб не сказати просто: російська школа! І те фарисейство було узаконене нашою з вами “державою” Українською РСР “з правом” теоретичним, але без фактичного права виходу з російської імперії - СРСР.

Ми надто звикли до безправ'я та парадоксів, що й зараз воліємо жити парадоксами. Хто воліє? Обиватель з пригнутою до корита за ті роки свідомістю? Аби ж то.

У Японії в шкільних розкладах, як і на підручниках, зазначено не “японська мова”, а “державна мова” поряд з англійською, німецькою чи іншою іноземною мовою. Державний статус її підкреслюється особливо, хоча їй там ніщо не загрожує. Знаю це як людина, що кілька разів не по одному місяцю там, в Японії, перебувала.

Де вивчають нашу державну українську мову у нас в Україні? Звичайно, у школі. За нібито законом. Ну, нехай у школах національних меншин, зокрема і в російських, це просто предмет, але ж в українських школах і викладання українське, бо ж в У-кра-ї-ніживемо, за Україну боремося, тобто, найперше, за Україну в собі, коли вже говоримо про національне відродження. Однак...

Пригадую, як, потрапивши до Києва, ще будучи десятикласником своєї сільської школи, я зазнав справжнього громадянського шоку: їхав до столиці України, а приїхав до зросійшеного міста, де я був зовсім чужий. А скільки ж думалося-гадалося юною головою ще у мареві декларованих ілюзій! Пізніше, будучи студентом - політехніком, я потрапив до Львова. Львів говорив українською, і з того часу він для мене – духовна українська столиця, а Київ – лиш адміністративний центр України. І до сьогодні. Бо не вкладається в здоровий глузд ситуація, щоб Париж говорив німецькою, Стокгольм – англійською, а Стамбул - іспанською...

Те, що віками були ми гнобленою нацією - ясно. Те, що ми були, як писала дочка Льва Толстого в 1908 році про Польщу в складі Російської імперії, століттями “придавлені російським сапогом”, теж ясно. Не все лиш ясно, наскільки ми як держава і як народ боремося за власне національне відродження. Бо не дарма в незалежній уже Україні заговорили про нову хвилю русифікації України. Тож віримо тому, що бачимо. “Щось не договорює ця ніч...”

Цими днями один мій знайомий, у чиєму щирому українському патріотизмі (який, до речі, російські ЗМІ в Україні зробили майже лайкою) я не маю сумніву, в розмові на цю тему сумно сказав: “Я вважаю, що ніхто не завдає нині більшої шкоди нашому мовному відродженню, як учителі у так званих українських школах у великих містах, зокрема - і в Києві”. Йшлося про шкільне педагогічне (тобто антипедагогічне!) фарисейство, надто поширене в українській школі, що свідчить про надломлену людську гідність, коли дешевий колоніальний конформізм перемагає мораль та місію педагога

- формувати цілісну українську особистість без комплексу меншовартості. Я знаю і вчителів - подвижників української мови, але їх небагато в русифікованих містах. Більшість, на жаль, передають дітям свій власний комплекс меншовартості.

Що то означає - викладати предмет українською, а після дзвоника спілкуватися в цій же школі з учнями та вчителями - колегами російського? Це означає - компрометувати і мову, і себе: мову — як необов'язкову та нежиттєву ("вимагають — роблю!"); а себе - як не педагога, але виконавця чужої волі від дзвоника до дзвоника. Це ще означає виховувати у дітей притаманний собі "подвійний стандарт" та ази зрадництва.

Якось був я присутній в одній українській київській школі на батьківських зборах, де деякі батьки говорили українською. Зате всі присутні педагоги, а саме: директриса школи, завуч, керівник класу і навіть викладачка українознавства говорили демонстративно тільки російською. Причому затьотість директриси означала при цьому: "ни шагу назад", хоча батьки й пробували схилити на українську. Ну й видно було, що інші вчителі наслідували директрису лише тому, що залежні від неї.

Дорікнути мені, артистові, що я далекий від шкільного життя та педагогіки, ніхто не зможе, бо в школі (сільській, українській не за назвою) навчався сам, у київській школі навчалися мої діти, а нині там набираються знань онуки, які ніколи б своєї мови не знали, якби їх не навчили в сім'ї. А нині я сам педагог у Національній музичній академії. Мовне питання для мене надто болюче, щоб не жартіти в колі моєї уваги та моїх старань.

Невже так важко вчителеві збагнути, що "мовне питання" - це проблема національної, а отже, й людської гідності, бо ж того, що людина пробачить дитині, не можна пробачити дорослій людині, та ще й педагогові. Сушимо голову над 12-бальною системою оцінювання знань учнів. А мені здається, що це треба робити насамперед щодо вчителів. Бо не хочу, щоб ламали моїх нащадків, виховуючи з них манкуртів, відриваючи їх від предків, від рідної землі, чия назва Україна - зовсім не псевдонім, а горде ім'я, пронесене через ріки крові, руїни, знищені покоління, через століття страждань та неволі. Адже альтернатива втратити Україну як Україну - материзну є, як і наступний вирок історії: вони загинули, бо не розуміли одне одного, говорячи різними мовами навіть у школі. Тож згадаймо хоч, як закликав нас у Києві президент США Клінтон словами Тараса:

- Борітеся - поборете!

Поборімо ж раба в собі - врятуймо свою душу.

21 ЛЮТОГО – МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ РІДНОЇ МОВИ МОВА - ОБРАЗ СВОБОДИ І ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Ні один народ в Європі не пережива того, що ми, українці, в 20-му сторіччі! Тоді як усі давно вже знають, хто вони, — ми тільки починаємо довідуватися, тоді, як усі давно в яснім признанню своїх прав національних і вселюдських мають задоволення і йдуть до широких вселюдських бажань, — ми тільки просинаємось. І все те, що другі вже мають, треба здобувать.

Коли француз, німець, поляк і інші відомі всьому світу, ми, мов яке дике плем'я, забуте і затерте, починаємо піднімать з темряви голову і лізти на гору, на слизьку гору, щоб звідтіля і нас побачили. А ті, що раніш вилізли і зайняли свої місця в світовій комедії, - не пускають нас, бо бояться, що ми зіпсуємо мізансцену. Тяжка боротьба, але надія, що виліземо, дає нам сили до культурної праці! Горе наше, що не маємо ще сильної інтелігенції, що ще багато людей лічать нашу мову мужицькою і соромляться скрізь нею говорити, а вона ж дзвінка, а вона ж красна і блискуча, тільки треба уміти нею користуватись, джерело, з котрого тече ця мова, чудове і величезне - 30 мільйонів народу, який, правда, ще не знає, хто він, але дізнається!

Іван Карпенко-Карий.

3 листа до дочки в Париж, 1912 р.

СЛОВО Павло ТИЧИНА

Слово наше рідне!
Ти сьогодні зазвучало
як початок, як начало,
як озброєння всім видне,
слово наше рідне!

Тож цвілась калина,
червоніла, достигала,
всьому світу заявляла:
я - країна Україна —
нагорі калина!

А Вкраїни ж мова —
мов те сонце дзвінкотюче,
мов те золото котюче,
вся і давність, і обнова, -
українська мова.

Гарне ж ти на вроду!
Бо ти єсть не всепрощення:
ти в боях пройшло хрещення —
слово мужнього народу, -
що не дрого зроду.

Ми в тобі знаходим:
блиски гроз і цвіт задуми,
пісні дзвін, моральність думи,
ми в похід з тобою ходим —
всев тобі знаходим.

Та раптом з Берліна
дикі орди налетіли,
Україну вбить хотіли
й нашу мову солов'їну
дикуни з Берліна.

Слово ж наше рідне
Ти німоті не далось,
озернилось, як колося,
стало бойове і гідне -
слово наше рідне!

Ти ж в тяжкі хвилини
у підпіллі жить звикало,
проти фріца закликало,
промовляло до людини
і в тяжкі хвилини.

Розцвітай же, слово,
І в родині, і у4 школі
й на заводі, і у полі
пречудесно, пречудово —
розцвітай же, слово!

Хай ізнов калина
червоніє, досягає,
всьому світу заявляє:
я — країна Україна —
на горі калина!

1943 р.

Олександр ОЛЕСЬ

* * *

* * *

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятнозабутий.

Як довго ждали ми своєї волі слова,
І ось воно співа, бринить.
Бринить-співає наша мова.
Чарує, тішить і п 'янить.

О слово рідне! Шум дерев!
Музиказір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...
Коли він сам стоять не міг.
О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

Як довго ждали ми... Уклін чолом
народу.
Що рідну мову нам зберіг.
Зберіг в таку страшну негоду,

1911 р.

1907 р.

* * *

О Рідна мова в рідній школі!
Що бринить нам чарівніш?
Що нам ближче, і миліш,
І дорожче в час недолі?!

Рідна мова! рідна мова!
Що в єдине нас злива, -
Перші матері слова,
Перша пісня колискова.

Як розлучимось з тобою.
Як забудем голос твій
І в вітчизні дорогій
Говоритимем чужою ?!

Олександр ОЛЕСЬ

* * *

Краще нам німими стати.
Легше гори нам нести.
Ніж тебе розіп 'ясти,
Наша мова, наша мати!

Ні! в кім думка прагне слова,
Хто в майбутнім хоче жить,
Той всім серцем закричить:
“Врідній школі рідна мова!”

І спасе того в недолі
Наша мрія золота,
Наше гасло і мета:
рідна мова в рідній школі.

1917 р.

МОВА

*Треба доглядати наш сад.
Вольтер*

Як парость виноградної лози
Плекайте нову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.
Прислухайтесь, як океан співає –
Народ говорить. І любов і гнів
У тому гомоні морським. Немає

Максим РИЛЬСЬКИЙ

Мудріших, ніж народ, учителів:
Унього кожне слово – це перлина,
Це праця, натхнення, це людина.
Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядать свій сад.

1956 р.

**БУДУ Я НАВЧАТИСЬ
МОВИ ЗОЛОТОЇ**

Андрій МАЛИШКО

Буду і навчатись мови золотої
У трави - веснянки, у гори крутої,
В потічка веселого, що постанерічкою.
В пагінця зеленого, що зросте смерічкою,
Буду я навчатись мови-блискавиці
В клетоті гарячим кованої криці.
В корневищі пружному ниви колоскової,
В леготі шовковому пісні колискової;
Щоблюдськомушастюдбанок свій надбати.
Щоб раділа з нами Україна-мати;
Щоб не знався з кривдою, не хилився
під скрутою, –
В гніві бився блисками, а в любові – рутою!

1965 р.

Василь ЮХИМОВИЧ

О мово через “і” та через “ї”,
Чи пак, через одну та дві сльозини!..
Іти на Соловки й на Сингаї
За “тріх” судилось не одному сину.
Та крапка чи дві крапинки над “ї”,
Що в людях біль-сумління ворушили,
Ще й нині, як в романовських тоді,
Ставали - як між вій дві горошини,
Чи порошини в оці, чи перчин
Два зернятка... чи дві круг линки
дробу, -

Щоб за те “ї” — етапом, не в Європу.
Знаходили для всіх хоч сто причин
Нащадки пракорінної Русі –
Поліщуки, Ковіньки чи Гливенки, -
У мерзлоту, де ханти та мансі.
Вмерзали ви, як чукчі та евенки...
О мово з “ї хистким в святі борні
І нам, і вам, людські сини й онуки,
Немов по бороні чи по стерні
Босоніж в рідній нашій стороні
Йти з нею — на нові пісні та муки.

1988 р.

КОЗАЦЬКА ЦЕРКВА

Православна віра на Січі завжди мала велике значення. Гасло «За віру!» не раз піднімало козаків на боротьбу з ворогами. Автокефальність і незалежність козацької церкви були однією з засад державоустрою Запорозької Січі. Жодна з Січей не обходилася без церкви. І кожний наступ царату проти Січі не обходився без руйнування козацьких святинь.

Так, у 1709 р. за наказом Петра І разом із Чортомлицькою Січчю була зруйнована й церква. Плондруванню було піддано й церкву на останній Запорозькій Січі.

З відновленням запорозької столиці Січі в 1734 р. під керівництвом ієромонаха Павла Маркевича, колишнього архімандрита та Києво-Межигірського монастиря, січові майстри звели церкву Покрови у Січі. Вона була дерев'яна. Збиралися з часом на її місці побудувати церкву із мармуру й тесаного каміння, зібраного на руїнах мечетей у татарських містах, але зруйнування Січі перешкодило здійсненню цих планів.

Церковний інтер'єр, внутрішнє оздоблення храмів відбивали ставлення запорожців до церкви. Січова церква відзначалася дорогою ризницею, щонайкоштовнішим церковним начинням. Вся Російська імперія не мала багатшого храму. Царські врата в церкві останньої Січі були вилиті з чистого срібла, ікони горіли золотим оздобленням, вони були писані кращими візантійськими та українськими малярами, ризи були ковані

щирим золотом, книги обкладені масивним сріблом із коштовним камінням; розкішне церковне начиння: великі срібні; на престольні ліхтарі-свічники, кипарисові з різьбою, а також срібні позолочені хрести, срібні лампади, п'ятдесят срібних позолочених корон; прикрашали інтер'єр церкви багато низок перлин, коралів, вироби з бурштину, сотні золотих червінців і полотняних, гаптованих золотом і сріблом на престольних уборів, «воздухи», аналойні покрови, священницькі шати з парчі, штофу та інших цінних тканин, 120 стародруків та старовинних рукописних книг, багато мідного та олов'яного посуду.

Тому, коли 15 червня (за н.ст.) 1775 р. війська найманця Текелія увійшли на Січ, церква стала жаданою здобиччю для окупаційних військ. Донці та інші вояки захопили не одну прикрасу з Покровської церкви, перелік ніхто не вів, тому кількість і вартість вкраденого невідомі. Духівництво, яке вже підпало під вплив Московського патріархату, не робило спротиву, бо було вже підкуплено російським царатом. Володимир Сокальський, пожалуваний за указом імператриці у 1774 р. в архимандрити, зробив усе, щоб козаки не взялися за зброю і не дали відсічі окупантам. Він мав надію на милості, та січова церква була пограбована, а у нього відібрали посаду, потім відправили до Києва і заслали ігуменом Батуриного Миколаєвського монастиря.

Крім церкви була сплюндрована могильна капличка, зруйновані пам'ятники і хрести на церковній площі. Руїна настала в Запорозькій Січі. Козаки порозходилися, і тільки окупаційний гарнізон вартував ще 7 років залишки колишньої козацької слави.

Та, незважаючи на грабунок, Свято-Покровська січова церква ще існувала і милувала око своїм оздобленням. У 1777 р. представник єпархії, що відвідав містечко Покровське, вважав, що для такої церкви потрібно «крім протопопа, ще два священники і два дякони з причетниками». Тобто, Свято-Покровська церква мала ще досить колишньої пишноти і значення. Але грабунок продовжувався.

У 1777 р. влада конфіскувала з Покровської церкви «денег разною золотою и серебряною монетою свыше 9-ти тысяч рублей». Це була дуже значна сума на той час.

4 червня (за с.ст.) 1784 року у рапорті Духовного правління за № 181 у Катеринослав доповідалось: «...через присланного от его светлости кня-

зя Григорія Александровича Потёмкіна кур'єра) того ж мая 18 дня Славянської провинції с правлящим в оной Воеводську должность секунд-майором Борзенковым забрано церковных вещей, яко-то сосуды, чаши все, царские врата серебряные, евангелии, потиры, диски, звезды, конии, кресты, наместные иконы с окладами и со всех других образов оклады серебряные, блюда для благословения хлебов, подсвечники, кадильницы, лампы и все серебряное до остатку; почему церковь без Божьего служения остается».

Залишена без коштів та начиння церква потроху руйнувалася. За ревізією 1782 року с. Покровське потрапило до маітку генерал-прокурора і кавалера князя Олександра Олексійовича В'яземського. Та йому було не до козацької церкви. Він розшукував і катував ворогів матушки-імператриці. А те, що у вересні 1786 року церкву було ще раз пограбовано, на цей раз звичайними злодіями, йому було байдуже.

Тому священик Свято-Покровської церкви Андрій Григор'єв прохав у 1787 р. Катеринославське духовне правління «исходатайствовать им благословительную грамоту и шнура запечатанную книгу для испрошения милостынного подаяния».

Та милостиня вже не допомогла. Чудовий пам'ятник козацької доби фактично загинув. Благодійний, священик Іван Бистрицький, писав у рапорті від 13 лютого (за с. ст.) 1794 р.: «Покровская церковь так до крайности ветха, что даже и служения имеют в ней крайне опасно: подвалины совсем сгнили и церковь вошла в землю на полтора аршина, вверху пределах бревна раздвоились и совсем к падению наклонна».

Не довго думаючи, преосвященний Гавриїл у березні 1794 року наказує Покровську церкву запечатати, і покровчани, козацькі нащадки, залишилися зовсім без церкви. Тільки у січні 1795 р. було дозволено проводити богослужіння «в хорном престоле или в особо сделанном молитвенном доме». Занепаду церкви сприяло ще й те, що всі прибутки у неї забиралися. Управляючий княгині Олени Микитични Вяземської Іван Розенфляндер неодноразово і усно, і письмово запевняв, що згідно з розпорядженням і бажанням княгині він швидко розпочне будівництво у с. Покровсь-кому нової кам'яної церкви, але забрані на це з церкви 2664 руб. 34 коп. так і пропали в кишені спритного управляючого. Тільки у 1798 році, коли громада села, де більшість були колишні запорожці, зі-

брала гроші на побудову, було зведено нову кам'яну Свято-Покровську церкву. У жовтні того ж року відбулося благословення «новоустроеной каменной Свято-Покровской церкви на старом антиминсе ... все церковные вещи и иконостас в новую – перенесены».

Тут треба сказати, що не всі зібережених у Свято-Покровській церкві церковних речей перейшли до новозбудованої церкви. Частина козаків, що мешкала у Микитиному (Нікополі), бачачи руйнацію козацької святині, вирішила відбудувати Свято-Покровську церкву у своєму козацькому містечку. Нам відомі імена козаків Івана та Якова Шиянів, що стали ктиторами збудованої у 1796 р. Свято-Покровської соборної церкви. Разом з іншими вони перенесли частину начиння у микитинську п'ятибаневу церкву, що була збудована у стилі козацького бароко і гордо височіла над Дніпром. Так що з початком Ті ХІХст. дві Свято-Покровські церкви-сестри давали духовну розраду козацьким нащадкам.

У 80-х роках ХІХст. с. Покровське відвідав визначний дослідник запорозького козацтва Д.І.Яворницький. Він залишив опис старовинного начиння, що ще було у Свято-Покровській церкві. Кілька десятків цих пам'яток знаходились ще серед церковних речей, але тільки кілька з них були срібні. Інші дорогоцінності були давно вже на півночі, в загребущих пазурах уряду та московської церкви.

Але ще трагічніше доля козацьких святинь склалася після 17-го року. Атеїстичне правління московських більшовиків та їх малоросійських посіпак призвело до остаточного знищення пам'яток козацької доби. Першою загинула у 1934 р. нікопольська Свято-Покровська соборна церква. Зачинена наприкінці 20-х років, вона була розібрана на дрова з наказу міськвиконкому у 1934 році. Незначна частина церковного начиння збереглася у фондах Нікопольського державного краєзнавчого музею, куди воно було передано у 1925 р. Серед збереженого аналой, що належав Івану Златоусту (IV ст.), ікона-кіот 1747 р. з кипарисовим хрестом, плащаниці та ін. речі з останньої Запорозької Січі.

Церква у с. Покровському в 30-ті роки була зачинена і знову відновлена під час війни. Там проводила службу Українська автокефальна православна церква. Після уходу німців усіх священників під страхом мирського покарання і церковного відлучення примусили перейти до Моєсковської патріархії. Церква продовжувала діяти, та що з нею сталося далі, опові-

дає наш великий кіномитець Олександр Довженко\ у своїх щоденниках. При чому згадує про її долю двічі, мабуть, велике було потрясіння від цього варварського злочину проти українського народу.

«04.10.1954. ХАМИ. Голова риболовецького колгоспу Ш. висадив у повітря у с. Покровському запорозьку церкву. Усе це він зробив при невтручанні парт-секретаря і голови колгоспу, який «церкву не будував і не буде її руйнувати». Благословив Ш. на цей мерзенний злочин секретар Нікопольського райкому партії Б., негідник, очевидно, першокласний... Інтелігенція села Покровського показує дулю в кишені. (Прізвище цього негідника, як його назвав Довженко, можна вказати - Білямінов Федір Якович, він вже помер, і Господь йому суддя).

05.10.1954. У цьому дурнуватоному селі знищили чудову камінну церкву, збудовану свого часу запорозжцями. Церква була на честь Покрови Богородиці. Звідси і назва села — Покровське. Йолопи церкву зруйнували. Залишилося ім'я. До імені йолопи ще не добралися.

Тут Довженко дещо не мав рації. Довгі роки село Покровське входило до колгоспу ім. Горького, чиє прізвище повинно було пригасити пам'ять про минуле славного села. Але чи то покровчани винні? То біда наша загальна - амнезія історичної пам'яті.

Громада колишньої Свято-Покровської церкви існувала ще деякий час, до початку будівництва комуністичного суспільства, а потім тихо згасла. Нині тільки речі, які зберіг «Нікопольський музей, нагадують про колишні часи козаччини, про погром, що відбувся 225 років тому назад, все інше змито водами Каховського водоймища. Поки живі нащадки запорозжців, жива Українська Православна Церква, чия незалежність обстоює Київська Патріархія, і тому є надія.

І. Анцишкін, історик

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРАМЕТРІВ МЕТАБОЛІЧНОГО ГОМЕОСТАЗУ ТА ВАРІАБЕЛЬНОСТІ СЕРЦЕВОГО РИТМУ В ОПЕРОВАНИХ ПІСЛЯ РЕЗЕКЦІЇ ШЛУНКА З ПРИВОДУ ВИРАЗКОВОЇ ХВОРОБИ

Абрагамович О.О., академік,
Абрагамович У.О., Абрагамович М.О.

Одними з найпоширеніших захворювань у світі, діагностиці та лікуванню яких приділяють особливу увагу, є ураження органів травної системи (О.Я. Бабак, Г.Д. Фадєєнко, 2009). Чільне місце серед них посідає виразкова хвороба (ВХ), яка в економічно розвинених країнах виявляється у 5,0–10,0 % дорослого населення (В.Г.Передерій, 2009; Р. Shayne, 2009).

Незважаючи на значні успіхи консервативного лікування ВХ з ерадикацією *Helicobacter pylori* (Нр), реалією сьогодення є передчасним вважати, що проблема ВХ розв'язана (Н.В. Харченко, 2008), і в Україні захворюваність ВХ за останні 10 років зросла на 38,4 % та становить 160 осіб на 1000 населення.

Нерідко виникають важкі ускладнення, і тоді єдиним ефективним методом лікування ВХ є оперативні втручання, серед яких операцією вибору і сьогодні залишається резекція шлунка (РШ).

За останній час в Україні кількість операцій скоротилася з 25–30 тисяч на рік до 12–14 тисяч (В.Г. Передерій, 2009), але, взявши до уваги високу операційну активність в попередні десятиріччя, в нині є потреба працювати із сотнями тисяч хворих у віддалені терміни після РШ.

У 78,3 % оперованих хірургічне втручання призводить до виникнення постгастрорезекційної хвороби (ПГРХ) (О.О. Абрагамович, О.(Є.)С. Абрагамович, 2005; М. Feldmanetal., 2008) з порушеннями метаболічного гомеостазу (М.А. Виноградова, 1965; Т.И. Лоранская и соавт., 1972; В.Х. Василенко и соавт., 1974; М.А. Самсонов и соавт., 2004; А. Augustoetal., 2007) та вегетативного балансу (О.О. Шалімов, В.Ф. Сасенко, 1987; А.М. Вейн, 2009), яка за важкістю не поступається, а деколи і переважає доопераційну. Тоді ця проблема виходить за формат гастроентерології – стає терапевтичною, а інколи вимагає повторних хірургічних втручань.

Новими можливостями у вивченні стану вегетативної нервової системи (ВНС), яка відіграє важливу роль в патогенезі ВХ (Г.И. Бурчинский,

1978; В.Х. Василенко, А.Л. Гребенев, 1981; М.В. Вейн, 2003; R.E. Kleiger et al., 2005; О.Я. Бабак, 2009), є дослідження варіабельності серцевого ритму (ВСР) – маркера її активності, проте поодинокі роботи, присвячені цій проблемі, швидше поставили питання, ніж дали на них відповіді, а в оперованих з ППРХ вони не проводилися.

Не дивлячись на визнання доведеного факту про фізіологічні вікові зміни людського організму (Д.Ф. Чеботарєв, В.В. Фролькис, О.В. Коркушко и соавт., 1990; О.В. Коркушко, 2009) і припущення, що в залежності від вікового цензу віддалені ускладнення РШ можуть мати свої специфічні особливості, в такому аспекті ця проблема не вивчалася і дослідження, присвячені віковим особливостям параметрів метаболічного гомеостазу та ВСР в оперованих після РШ з приводу ВХ, не проводилися.

Матеріал і методи дослідження. Робота ґрунтується на результатах клініко-лабораторного та інструментального обстеження до та після лікування 152 хворих у віддалені терміни після РШ з приводу ускладненої ВХ ІДЗ, отриманих нами з використанням комп'ютерних програм за методологією, створеною і запатентованою Абрагамовичем О.О. (1995).

У роботі використана класифікація віку Всесвітньої організації охорони здоров'я (1985), згідно якої серед досліджуваних виділено осіб зрілого віку (від 30 до 44 років) – 21 оперований (13,8 %), середнього (45–59 років) – 97 (63,8 %) та похилого віку (60–74 років) – 34 (22,4 %) пацієнти.

Із 152 тематичних оперованих було 127 чоловіків (83,6 %) та 25 жінок (16,4 %). Всім хворим була проведена РШ (2/3) за Більрот-ІІ в модифікації Гофмайстера-Фінстерера. На момент операції не було хворих молодого та старечого віку, всі тоді та під час огляду у віддалений термін після РШ були у цій же віковій групі.

Клініко-лабораторне та інструментальне обстеження оперованих, яке відповідає стандартам доказової медицини, проводилося ще до призначення будь-яких лікарських засобів.

З метою з'ясування вікових особливостей метаболічного гомеостазу оперованих, нами використано набір біохімічних тестів, які дають можливість комплексного оцінювання стану системи ПОЛ та ААОС із одночасною інформацією про вуглеводневий, ліпідний та білковий обміни. Всім хворим проведено дослідження ВСР і аналізувались 9 наступних показників: RR(NN)-інтервали; частота серцевих скорочень; SDNN (standartdevia

tion of the NN interval), стандартне відхилення величини нормальних інтервалів RR; RMSSD (the square root of the mean squared differences of successive NN interval), стандартне відхилення середніх RR-інтервалів; pNN 50 % – відсоток послідовних інтервалів NN, різниця між якими перевищує 50 мс; TP (total power), загальна спектральна потужність; HF (high frequency), високочастотні коливання; LF (low frequency), низькочастотні коливання; VLF (very low frequency), дуже низькочастотні коливання; симпато-вагальний індекс (LF/HF). За TP у фоновій пробі нами умовно розділялися пацієнти на 3 групи: I – показник TP становив до 600,0 мс²; II – від 600,1 мс² до 1 200,0 мс²; III – від 1 200,1 мс² до 2 250,0 мс².

Фактичний матеріал опрацьовано на комп'ютері Pentium IV у програмі EXCEL за створеною з к.ф.-м.н. М.І. Дзюбачиком на основі методики І.О. Ойвина (1960) і Л.В. Кактурського (1980) пакету прикладних програм з встановленням статистичної достовірності, відсоткового відношення (з урахуванням рекомендацій В.С. Генеса (1967)).

Проведення клініко-лабораторного та інструментального обстеження 152 хворих дозволило сформулювати наступний типовий для них діагноз:

“ПГРХ: II ступеня важкості (РІІ (2/3) за Більрот-II у модифікації Гофмайстера-Фінстерера з приводу ускладненої стенозом ВХ дванадцятипалої кишки у 2000 році); дампінг-синдром II ступеня важкості; хронічний рефлюкс-гастрит кулки шлунка (Нр-) з вогнищевою атрофією слизової оболонки, помірним зниженням кислототвірної функції шлунка, фаза неповної ремісії; хронічний панкреатит, рецидивний, з порушенням зовнішньої секреції підшлункової залози за гіпосекреторним типом, фаза стихання загострення; хронічний персистивний гепатит, фаза неповної ремісії; недостатність травлення II ступеня; гормонально-метаболічний синдром, II ступеня, ускладнений метаболічною кардіоміопатією, серцева недостатність I стадії, невизначений варіант, функціональний клас I за NYHA; астено-депресивний синдром”.

Результати дослідження та їх обговорення. Для виконання першого завдання нами обстежено 152 оперованих (дослідна група), у порівнянні з 90 здоровими (контрольна група), аналогічними за статтю та віком.

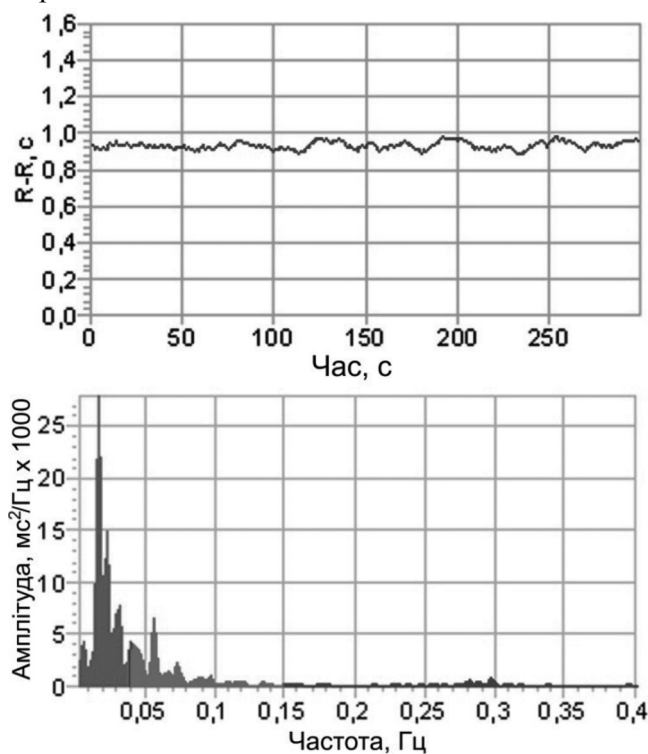
Виконання цього фрагменту роботи дозволяє стверджувати, що: 1) у більшості оперованих у віддалені терміни після РІІ з приводу ускладненої ВХ ГДЗ є порушення всіх видів обмінів, в тому числі ПОЛ та стану ААОС,

зміни яких носять неодносторонній характер і в основі яких є дисбаланс між аеробним та анаеробним гліколізом, значна дискоординація між мобілізацією ліпідів та їх утилізацією, ПОЛ та ААОС, вагомою причинно-наслідковою ланкою механізму виникнення яких є порушення інтенсивності та ефективності енергетичного обміну; 2) у 78,3 % з них різко збільшена кількість продуктів ПОЛ, серед котрих у 66,4 % ААОС підвищена, у 3,9 % – у межах норми, у 7,9 % – знижена, у 8,6 % – нормальна, серед котрих у 6,6 % ААОС підвищена, у 1,3 % – у межах норми і у 1,0 % – знижена, а також є група хворих зі зниженою кількістю продуктів ПОЛ (13,2 %), серед котрих в 11,2 % ААОС є висока, в 0,7 % – у межах норми і в 1,3 % – ослаблена.

У них же з'ясовано особливості стану ВНС за показниками ВСР.

На рисунку 1 подані приклади типових ритмограм та спектрограм в оперованих з ПГРХ.

Фонові проба

Ортостатична проба

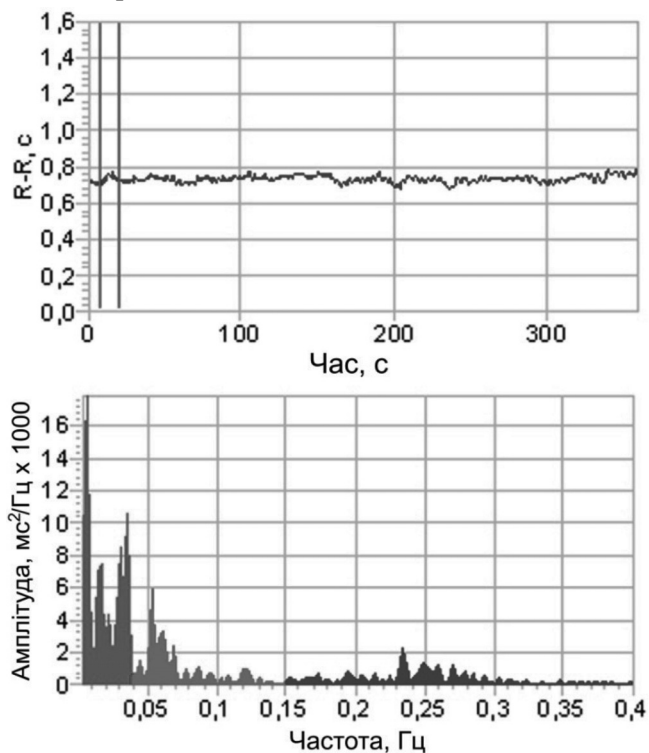

Рис. 1. Ритмограми та спектрограми в оперованих з ПГРХ

Аналізом ВСР в оперованих виявлено: достовірне зниження ТР у трьох групах хворих, що свідчить про виражену депресію з дисбалансом ВНС внаслідок значного зниження активності як симпатичного та парасимпатичного відділів ВНС, так і гуморально-метаболических впливів. Порушення вегетативного балансу з ознаками симпатикотонії зумовлений більш вираженим пригніченням парасимпатичного відділу з активізацією центральних гуморально-метаболических впливів, що вказує на перехід регуляції серцевого ритму з рефлекторного вегетативного рівня на більш низький – гуморально-метаболический, який не здатний швидко забезпечувати гомеостаз; низька ж реактивність під час ортостатичної

проби вказує на знижену здатність організму адекватно реагувати навіть на фізіологічні навантаження.

Для виконання **другого завдання** нами обстежено (дослідна група) 21 оперованого зрілого віку (19 чоловіків – 90,5% та 2 жінки – 9,5 %), у порівнянні із 30 здоровими (контрольна група, аналогічна за статтю та віком).

Встановлено, що серед хворих 1-ї групи (95,2 % від загальної кількості оперованих) з посиленням ПОЛ/ТБК-АП найчастіше була підвищена ААОС (81,0 %), нормальна ААОС не зустрічалася і у 14,2 % ААОС була зниженою. Концентрація лактату у них більше, ніж у два рази перевищувала контрольні значення і цебуло особливо виражено у групі зі зниженою ААОС. Ця ж закономірність встановлена аналізом показників Л/П. Суттєво збільшився вміст НЕЖК, особливо в групі з підвищеною ААОС. Подібна закономірність спостерігалася щодо вмісту β -ЛП, але найбільша їх концентрація була в оперованих зі зниженою ААОС. Є ознаки вираженої деструкції клітинних мембран – достовірне збільшення вмісту КФ, особливо виражене в оперованих з підвищеною ААОС.

В оперованих 3-ї групи (4,8 % від загальної кількості оперованих; всі 4,8 % з підвищеною ААОС) зі зниженим щодо норми рівнем кінцевих продуктів ПОЛ/ТБК-АП, виявлено свої особливості, які полягають у значному зростанні кількості лактату та вираженій деструкції клітинних мембран (збільшення концентрації КФ в крові до 1,46 ммоль/(мл·год.)).

У цих же оперованих зрілого віку I (52,4%), II (19,0 %) та III (28,6 %) груп (дослідні) та здорових (контрольні групи) досліджено стан ВНС за допомогою проведення ВСР.

Встановлено, що: а) у 100,0 % оперованих показники ТР знижені як у фоновій, так і в ортостатичній пробах, що свідчить про значне ослаблення функцій ВНС; б) у всіх оперованих спостерігається виражений дисбаланс ВНС з активізацією гуморально-метаболических впливів, що проявляється відносним переважанням активності симпатичного відділу ВНС, зумовленого більш вираженим пригніченням активності парасимпатичного.

Для виконання **третього завдання**, нами обстежено 97 оперованих середнього віку, серед котрих було 82,5 % чоловіків та 17,5 % жінок (дослідна група). Контролем слугували 30 практично здорових осіб середнього віку аналогічної статі (контрольна група).

Виявлено, що серед хворих 1-ї групи (77,3 % від загальної кількості оперованих) з істотно вищим, стосовно показників контролю, рівнем ТБК-АП у крові, найбільше пацієнтів було з підвищеною ААОС (68,0 %, підгрупа 1.1); вірогідно менше було хворих зі значеннями ААОС у межах норми (3,1 %, підгрупа 1.2) та зі зниженою, стосовно контрольних величин, ААОС (6,2 %, підгрупа 1.3). Концентрація лактату у крові цих обстежених достовірно зросла майже у два рази і особливо виражено – у групі зі зниженою ААОС, що є ознакою високого ступеня задіяння процесів анаеробного гліколізу в організмі цих хворих. Л/ПІ у 1-й групі достовірно підвищений, в основному, завдяки хворим з посиленою ААОС, в котрих він зріс до $35,1 \pm 3,3$ ($p = 0,001$). Суттєво збільшився вміст НЕЖК, особливо в групі з параметрами ААОС у межах норми, що є показником мобілізації субстратів ліпідної природи – важливих енергопродуктивних метаболітів, яка зумовлена пригніченням аеробного метаболізму з використанням субстратів вуглеводневої природи. Подібна закономірність спостерігалася щодо рівня β-ЛП, але найбільша їх концентрація виявлена у крові оперованих підгрупи 1.2, в котрих ААОС була у межах норми, а також зі зниженою ААОС. У цих хворих було виявлено достовірне підвищення вмісту КФ, особливо виражене у хворих зі зниженою ААОС.

У 2-й групі хворих (7,2 %) з рівнем кінцевих продуктів ПОЛ у межах норми (ТБК-АП до $100,100 \pm 0,996$ мкмоль/мл) найчастіше ААОС була підвищена (підгрупа 2.1 – 6,2 %), а в 1,0 % – була нижчою від норми (підгрупа 2.3). Показники цієї групи суттєво відрізнялися від попередньої (1-ї) групи з посиленням ПОЛ: метаболічний гомеостаз, за результатами дослідження як вуглеводного, білкового, так і ліпідного обмінів, у більшості оперованих, незалежно від ААОС, був у межах вікових норм.

Серед хворих 3-ї групи (15,5 %) зі зниженням щодо контрольної групи рівнем ТБК-АП найбільше пацієнтів було (підгрупа 3.1) з підвищеною ААОС (12,4 %); в 1,0 % осіб ААОС перебувала у межах вікової норми (підгрупа 3.2), а у 2,1 % – була нижчою від норми (підгрупа 3.3). Для всіх обстежених цієї групи притаманні високі значення концентрації лактату, які є проявом інтенсивного анаеробного метаболізму. У них є ознаки вираженої деструкції клітинних мембран, підтвердженням

чого є достовірне збільшення концентрації КФ в крові. Слід звернути увагу на те, що тільки у хворих цієї групи з підвищеною ААОС біохімічних ознак деструкції клітинних мембран не виявлено, в той час як в оперованих з ААОС у межах норми та зі зниженою ААОС вони були суттєво вищі.

Наступний крок присвячений з'ясуванню стану ВНС у цих же хворих середнього віку I (61,8%), II (15,5 %) та III (22,7 %) груп (дослідні) та здорових (контрольні групи) за допомогою визначення ВСР.

Встановлено, що: а) у 100,0 % оперованих показники ТР знижені як у фоновій, так і в ортостатичній пробах, що є ознакою значної депресії ВНС; б) лише у 38,2 % (II та III групи) оперованих спостерігався виражений дисбаланс ВНС з активізацією гуморально-метаболических впливів, що проявляється відносним переважанням активності симпатичного відділу ВНС, зумовленого більш вираженим пригніченням активності парасимпатичного.

Для виконання **четвертого завдання** аналогічні дослідження проведені нами у 34 оперованих (дослідна група) похилого віку (28 чоловіків – 82,3 % та 6 жінок – 17,7 %). Контролем слугувала група з 30 практично здорових осіб цього ж віку та статі.

Частка обстежених із посиленою ліпопероксидацією (1-а група) становила 70,6 % від загальної кількості осіб похилого віку. Найбільше хворих було з вірогідно підвищеною ААОС (52,9%); 8,8% – з показниками ААОС у межах контрольних величин і у 8,8% – ААОС була зниженою. Рівень лактату у них зріс майже у два рази, що вказує на виражену активізацію анаеробного гліколізу, який не може повністю забезпечувати адекватну енергопродукцію. Ці ж закономірності підтверджені показниками Л/ПІ. Суттєво збільшилася концентрація НЕЖК, особливо в групі з підвищеною ААОС, як свідчення мобілізації субстратів енергопостачання метаболітів ліпідної природи. Виявлено достовірне підвищення вмісту КФ, особливо виражене в оперованих зі зниженою ААОС.

Серед 2-ї групи хворих з рівнем ТБК-АП у межах норми (17,6 %) найбільше було у підгрупі 2.1 із підвищеною ААОС (11,8 %) а, відповідно, з ААОС у межах норми (підгрупа 2.2) – 5,8 %. Аналіз показників крові оперованих цієї групи – лактату, пірувату, Л/ПІ, НЕЖК, β-ЛП, ПХЕ за

своїми закономірностями змін відповідають виявленим нами в оперованих 1-ї групи з посиленням ПОЛ, окрім показників активності КФ, яка, практично, була в діапазоні норми.

У всіх хворих 3-ї групи (11,8 %) зі зниженням щодо контрольних показників рівнем кінцевих продуктів ПОЛ ТБК-АП ААОС була підвищеною, а також спостерігалось достовірне збільшення концентрації КФ в крові.

Відповідно до поставленого завдання, нами у цих же 34 оперованих похилого віку (дослідна група) – всі 100,0 % І групи – та в контрольній групі (30 здорових) проведено дослідження ВСР.

Встановлено, що: а) у всіх оперованих показники ТР знижені як у фоновій, так і в ортостатичній пробах, що вказує на виражену депресію ВНС; б) баланс ВНС збережений, що демонструється нормальними показниками LF/HF як у фоновій, так і в ортостатичній пробах.

Виконуючи **п'яте завдання**, нами у цих же 152 оперованих, у залежності від віку, співставлені показники метаболічного гомеостазу, стану ВНС і встановлені певні закономірності:

1. Кількість оперованих з посиленням ПОЛ (1-а група) у різних вікових групах достовірно різна – 95,2 % серед пацієнтів зрілого віку, 77,3 % – середнього та 70,6 % – похилого віку ($p = 0,01$). Така ж закономірність прослідковувалась щодо осіб 1-ї групи з підвищеною та зниженою ААОС (відповідно, зрілого віку – 81,0 %, середнього – 68,0 % та похилого віку – 52,9 %, $p = 0,01$; зрілого віку – 14,3 %, середнього – 6,2 %, $p = 0,01$ та похилого віку – 8,8 %, $p = 0,05$).

2. В оперованих 2-ї групи з ПОЛ у межах норми зі збільшенням віку частота випадків без порушення ПОЛ достовірно наростала: у зрілому віці вони не зустрічалися (0,0 %), у середньому їх було 7,2 %, у похилому – 17,6 % ($p = 0,01$). Така ж закономірність спостерігалась щодо підвищеної ААОС – у зрілому віці такі випадки не зустрічалися (0,0 %), у середньому – вони були у 6,2 % оперованих, у похилому віці – у 11,8 % ($p = 0,05$).

3. В оперованих 3-ї групи з ослабленим ПОЛ – найменша частота таких випадків була серед осіб зрілого віку (у 4,8 %), в той час як у середньому та похилому віці вони зустрічалися, відповідно, у 15,5 % ($p = 0,01$) та 11,8 % ($p = 0,05$). Подібна закономірність спостерігалась щодо оперованих з підвищеною ААОС – у наймолодшій з

обстежених віковій групі вона була у 4,8 %, серед пацієнтів середнього віку – у 12,4 % ($p = 0,01$), похилого віку – у 11,8 % ($p = 0,05$). 4. Найбільш виражена гіперлактатемія була у хворих 3-ї групи з ослабленим ПОЛ зрілого та середнього віку. Концентрація НЕЖК достовірно нижчою була у хворих зрілого віку, порівняно із оперованими середнього віку. Вміст КФ із наростанням віку достовірно ($p = 0,001$) збільшувався і найвищим був в оперованих похилого віку.

Отже, порівняльна характеристика особливостей ПОЛ, ААОС та досліджуваних нами показників метаболічного гомеостазу дозволяє стверджувати, що в оперованих у віддалені терміни після РШ з приводу ускладненої ВХ ГДЗ є закономірні зміни, які мають специфічні особливості, у залежності від вікової групи.

Дослідженням ВСП встановлено, що: 1) в оперованих всіх вікових груп достовірно знижений показник ТР, що є ознакою вираженої депресії ВНС; 2) кількість оперованих похилого віку I групи з найбільш вираженою депресією ТР достовірно більша, а II та III груп вірогідно менша, ніж зрілого та середнього віку, що є ознакою погіршення з віком стану ВНС; 3) показник LF/HF був статистично достовірно вищим, порівняно з контрольною групою, у трьох групах пацієнтів зрілого віку, двох – середнього та не відрізнявся у похилому віці, що є ознакою зменшення з віком оперованих дисбалансу депресованої ВНС з відносним превалюванням активності симпатичного відділу ВНС, а також наростанням з віком гуморально-метаболічних впливів.

З метою виконання **шостого завдання** нами, після встановлення специфічних особливостей ПОЛ, ААОС та ВСП у хворих зрілого, середнього та похилого віку, вивчена ефективність диференційованого комплексного лікування впродовж 6–8 тижнів із застосуванням в одних випадках про- в інших антиоксидантів, в одних хворих лікарських засобів із антиадренергічним впливом на ВНС, в інших – без них (дослідна група). Результати після їх лікування порівняно також із ефективністю курації у контрольній групі (аналогічні за кількістю, статтю та віком, хворих, які лікувалися за затвердженими МОЗ України «Протоколами надання медичної допомоги за спеціальністю «Гастроентерологія»).

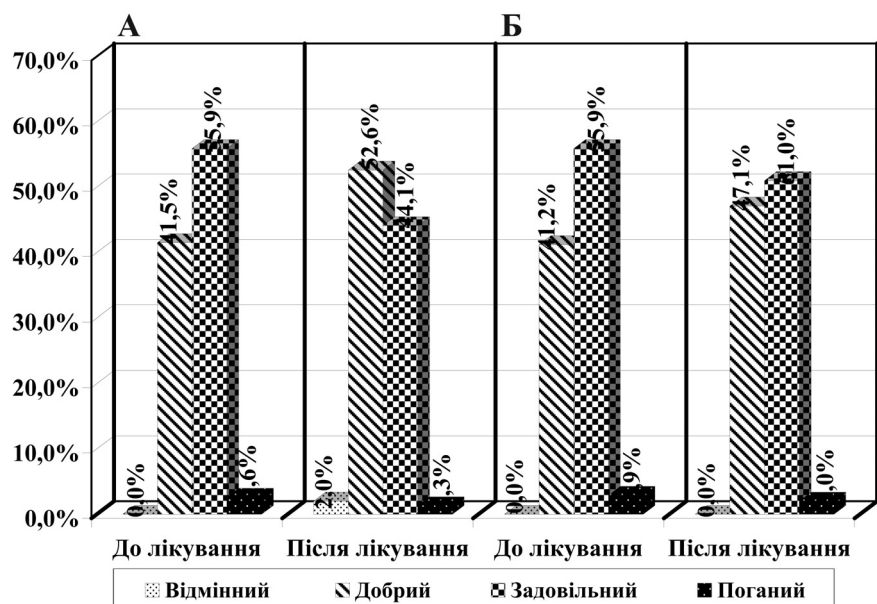

Рис. 2. Показники ефективності лікування у дослідній (А) та у контрольній (Б) групах

Встановлено, що в дослідній групі у 3 оперованих (2,0 %) стан після лікування можна було трактувати як відмінний, група оперованих з добрим станом збільшилася з 41,5 % до 52,6 %. Отже, лікування є ефективне у 13,1 % оперованих. У контрольній групі лише у 5,9 % цих хворих лікування було ефективне і стан оперованих після нього можна вважати як добрий, що на 55,0 % менше ($p = 0,01$), ніж у дослідній групі, лікуванні за удосконаленою нами методикою.

ВИСНОВКИ

З'ясування особливостей параметрів метаболічного гомеостазу та стану ВНС, оціненого за допомогою дослідження ВСР, залежно від віку оперованих (зрілого, середнього, похилого), у віддалені терміни після РШ з приводу ускладненої ВХ ГДЗ, дозволило виявити їх специфіку, яка

є результатом вікових змін, у поєднанні з впливом на них ускладнень хірургічного втручання, на основі якої запропоновані принципи удосконалення комплексного диференційованого лікування.

1. Показники метаболічного гомеостазу у більшості та стан ВНС у всіх оперованих суттєво відрізняються від аналогічних у здорових і мають свою специфіку: а) порушені всі види обмінів, в тому числі ПОЛ та ААОС, ці зміни мають різновекторний характер і в їх основі є дисбаланс між аеробним та анаеробним гліколізом, значна дискоординація між мобілізацією та утилізацією ліпідів, порушення інтенсивності та ефективності енергетичного обміну; б) значне напруження регуляційних систем з надмірною активізацією центральних гуморально-метаболічних впливів та порушенням у більшості оперованих вегетативного балансу.

2. В оперованих зрілого віку: а) у 95,2 % значно збільшена кількість продуктів ПОЛ, серед яких у 14,2 % – ААОС знижена, а також у 4,8 % – ослаблене ПОЛ; б) у 100,0 % оперованих зрілого віку достовірно ослаблені функції ВНС, виражений дисбаланс ВНС з активізацією гуморально-метаболічних впливів, що проявляється відносним переважанням активності симпатичного відділу ВНС, зумовленого більш вираженим пригніченням активності парасимпатичного.

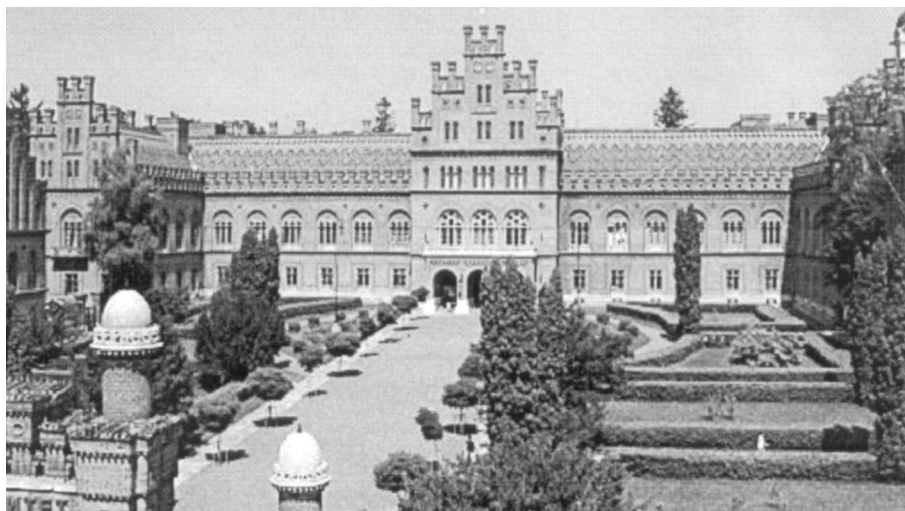
3. В оперованих середнього віку: а) у 77,3 % різко посилене ПОЛ (у 6,2 % – ААОС знижена); у 7,2 % – ПОЛ у межах норми; у 15,5 % хворих – ослаблене ПОЛ, серед котрих у 2,1 % – знижена ААОС (всього знижена ААОС у 9,3 %); б) у 100,0 % оперованих середнього віку є значна депресія ВНС, з котрих лише у 38,2 % (II та III групи) є виражений дисбаланс з активізацією гуморально-метаболічних впливів, що проявляється відносним переважанням активності симпатичного відділу ВНС, зумовленим більш вираженим пригніченням активності парасимпатичного відділу.

4. В оперованих похилого віку: а) у 70,6 % різко посилене ПОЛ, серед котрих у 8,8 % – ААОС знижена; у 17,6 % – ПОЛ у межах норми; в 11,8 % хворих є ослаблене ПОЛ (всього ААОС є зниженою у 8,8 %); б) у всіх оперованих похилого віку виражена депресія ВНС, проте баланс ВНС збережений.

5. Кількість оперованих з посиленням ПОЛ (95,2 % – зрілого віку, 77,3 % – середнього та 70,6 % – похилого віку; $p = 0,01$) та порушеною

ААОС зі збільшенням віку достовірно зменшується; з ПОЛ у межах норми та підвищеною ААОС, з ослабленим ПОЛ, а також, зокрема, з підвищеною ААОС – достовірно наростає; найбільш виражена гіперлактатемія в оперованих із ослабленим ПОЛ у зрілому та середньому віці; концентрація НЕЖК достовірно нижча в оперованих зрілого віку; вміст КФ з наростанням віку оперованих достовірно збільшується і найвищим є в оперованих похилого віку. У всіх є виражена депресія ВНС, яка зі збільшенням їх віку наростає з достовірною ознакою зменшення дисбалансу депресованої ВНС з відносним превалюванням активності симпатичного відділу ВНС, а також наростання з віком гуморально-метаболічних впливів.

6. Модифіковане нами комплексне диференційоване лікування з використанням в одних випадках про- в інших антиоксидантів, лікарських засобів із антиадренергічною дією ефективно і достовірно відрізняється від аналогічного за стандартною методикою, яке не передбачає диференціацію оперованих за інтенсивністю ПОЛ, ААОС, станом ВНС та віком.

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федковича

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РУХ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

(стаття друга, першу див. Вісник № 1 за 2011 рік)

Дейнега І.І., академік

Під впливом розвитку ідеологічних віянь на українських землях виникло питання про освіту. Після відкриття Московського університету постало питання, переважно серед української шляхти, про заснування університету в Україні; зрозумілим було те, що не може відродитись нація, коли не буде своєї високоосвіченої еліти.

Слід згадати, що мрія про заснування університету виношувалося українською шляхтою ще за часів Гетьманщини. Але Москва на це дивилася вороже і всіма засобами питання відхиляла. Ця мрія здійснилася лише тоді, коли Москва була переконана, що в «Малоросії» не залишилося нічого від України”...

Однією із перших ухвалила відкрити університет в Лубнах лубенська шляхта, яка й зустріла супротив Москви. По-перше, це не узгоджувалось з московською політикою: тримати Україну «в чорному тілі» – не давати освіти, закрити школи, які здавна існували в Україні, перешкоджати розвитку української культури. І по-друге, для заснування університету потрібно було не менше двох мільйонів золотих карбованців, наявність яких Москва й не допускала.

Але ж події розвивалися не за московським планом.

У справі відкриття університету конкуренцію з Лубенською шляхтою повела харківська. Карамзін, видатний український шляхтич, який мав вплив при царському дворі, дав один мільйон золотих карбованців на відкриття університету та шляхта доклала понад 1,5 мільйона золотих карбованців і волею-неволею Москва змушена була погодитися, але на певних умовах: викладава мова в Харківському університеті мусить бути тільки московська, й по-друге, керівництво в університеті буде теж московське. Як не прикро, але українська шляхта змушена була прийняти ці важкі умови. Це викликало здивування з боку Москви, оскільки вона була певна, що українська шляхта неспроможна дати кошти на відкриття університету. А коли кошти були зібрані, то знову таки, Москва певна була, що Україна не прийме тих умов, що були запропоновані, а гроші

можна буде забрати і використати для цієї ж цілі, але на московській території...

Так, в таких умовах у 1805 р. у Харкові було відкрито університет – «Для виховання молоді малоросійського дворянства». Це був на той час єдиний вищий навчальний заклад на українських землях, що перебували у складі Російської імперії. Він став не лише науково-освітнім центром, а й охоронцем та проповідником української культури, де лише за півсотні літ здобули освіту близько 2800 осіб.

Отже, матеріально Харківський університет поставила українська шляхта, але її духовним батьком й натхненником був козак, відомий філософ XVIII ст. *Григорій Сковорода*.

Коли повернувся Сковорода з-за кордону, йому усміхнулась блискуча кар'єра – запропонували кафедру в Академії. Правда, спочатку він був учителем, а пізніше зрікся своєї посади й посвятив своє подальше життя філософській та літературній діяльності. Він переходить з місця на місце по всій Гетьманщині та Слобожанщині й проповідує свої ідеї.

Сковорода дав животворне натхнення українському письменству. Послідовників, прихильників його ідей – «сковородинців» – було дуже багато.

Повчав він живим словом і багато писав. Але московська цензура не дозволила друкувати твори Сковороди за його життя. Ці твори в численних списках ходили по всій Гетьманщині й Слобожанщині. Були вони і в палацах, і в козацьких та селянських хатах. Лірники виспівували його псалми, що так близькі були до селянського серця.

Основа філософії Сковороди — це гасло: «Пізнай себе». «Нема нічого важливішого, нічого кориснішого й величного, як пізнати себе самого і відчувати у нашому попелі загорнену іскру щастя»... «Зерна всіх наук приховані в душі людини». Так повчав Сковорода.

Усі письмові твори філософа просякнуті ідеями внутрішнього задоволення, самопізнання — «Не роби зла другому», «удосконалюйся», «вдовольняйся життям, умій його створити приємним»...

З його чільніших творів збереглися і відомі такі: «Сад божественних пісень», «Харківські казки», «Вбогий жайворонок», «Наркиз, або розмова про пізнай себе», «Книга Асахат, про самопізнання», «Дружна розмова про душевний спокій», «Бій Архангела Михаїла з сатаною», «Альфавейт або буквар спокою», «Діялог про старинний світ» і багато інших.

Крім згаданих кличів, Сковорода відзначав й вагу громадського життя, підкреслював «Зв'язок між особистим щастям і загальним», «Щасливий той, хто розв'язав свій приватній обов'язок з загальним».

Бачив Сковорода жахливі тодішні відносини між «чорним» та «білим» народом (селяни й пани): «Панська думка про те, начебто простий народ є чорний, здається мені смішна так само, як думка деяких філософів, буцімто земля мертва. Як же це мертва мати може родити живих дітей?! Як же це з утроби «чорного» народу народились (вилонились) «білі» пани? Кажуть: простий народ спить — хай спить, сном сильним, богатирським. Але всякий сон є пробуджений, а хто спить, це ще не мервець, не труп. Коли виспиться, то прокинеться, коли намірється, то опритомніє й підбадьориться ...»

Цим він дійсно пророкує, що й український народ, прокинеться від сну і національно відродиться.

Сковорода пророче кликав українську еліту ближче стати до селян, повернутися до «чорних».

Про себе він сказав: «Світ мене ловив і не впіймав».

Своїми ідеалами Григорій Сковорода засіяв букетом душу українського народу, покликав до життя, до національного відродження. Найбільше припадала до його серця «селянська стріха», найбільше перебував він у селянських родин. Не цурався Сковорода і шляхти, але перебував лише в тієї, що відзначалася патріотизмом, ідейністю та людським ставленням до селян.

Селян він повчав — думки свої висловлював про Бога, про світ, людські й громадські обов'язки... Дітей, залежно від віку, вчив грамоти.

Помер Сковорода 1794 р., але ідеї його, його філософія окрили й надихнули шляхту, і вона таки домоглася 1805 року відкрити університет в Харкові.

Хоч мова навчання й була московська, але цей університет був тоді єдиним науковим вогнищем — центром Лівобережжя, а, краще сказати, України, навколо якого гуртувалося і гуртувалося тодішнє освічене українство, де зародився національно-літературно-науковий рух кінця XVIII і початку XIX ст.

Уже у 1816 році у Харкові видається три журнали. Особливу роль

відіграв «Український вестник» (1816—1819 рр.), що присвятив свою діяльність питанням розвитку української літератури. Девізом першого в Україні часопису було проголошено: «Сприяти всебічному піднесенню науки і літератури». «Український вестник» першими започаткував друкування українською мовою.

Важливим чинником в процесі українського культурного відродження було поширення історичних знань про минуле України. Інтерес української шляхти до історії був викликаний досить прозаїчними причинами. Претендуючи на затвердження у стані російського дворянства, колишня козацька старшина збирала різноманітні історичні документи, грамоти, літописи тощо, які мали підтвердити її шляхетське походження. На цьому ґрунті звичайно поживався інтерес до історичного минулого України, відродження традицій, пробуджувався патріотизм і національна свідомість. Десятки й сотні родин українських освічених людей мали списки славнозвісних козацьких літописів XVII- XVIII ст. – Самовидця, Величка, Граб»янки, поширювали їх серед громадськості.

У цей час у Петербурзі виходить з друку «Опис українських весільних звичаїв» – Григорія Калиновського, «Записки о Малороссии» – Якова Малковича. Остання праця особливо просякнута глибокою любов'ю до України, народу, до минулого й сучасного. З Петербурга захоплюються Україною, її чудовою природою, героїчною боротьбою за волю, її минулим і безталаним сучасним.

Князь Цертельов видає збірку українських народних дум і високо оцінює їх з боку літератури і історії: «Якщо ці вірші не можуть служити поясненням української історії, то щонайменше помітний в них поетичний геній народу, його дух, звичаї старих часів і, нарешті, та чиста моральність, якою завжди відзначалися українці, яку вони старанно зберігають і сьогодні, як одинокую спадщину по предках, що врятувалися від жадоби сусідніх народів»...

Велику роль у збиранні фольклору, зокрема українських пісень, відіграв Михайло Максимович (1827 р.) та видавець «Запорозької Старини» у Харкові Ізмаїл Срезневський.

Отже, підвалиною культурно-національного відродження кінця XVIII і початку XIX ст. стала етнографія – пізнання життя, побуту, звичаїв, словесності, культури українського народу.

Цілком цьому були присвячені й альманахи: «Український альманах» — Срезневського та Росковшенка (1831р.) «Утренняя звезда» — Петрова (1833 р.), «ЗапорожскаяСтарина» — Срезневського (1833-1838), а пізніше «Сніп» — Корсуна, «Молодик» — Бецького та ін.

З харківських професорів, представників української шляхти відомі тоді Петро Гулак-Артемівський (1790-1865) — поет і байкар, типовий романтик в українській літературі того часу, Костомарова та ін.

Не можна минути й таку світлу особу, глибокого патріота, українця, як Григорій Квітка-Основ'яненко (1778-1843). Пізно почав він писати (мав уже понад 50 р.), мав своєрідні погляди на кріпаччину та на Москву, але його славнозвісні повісті: «Козир-дівка», «Сердечна Оксана», «Маруся», ряд оповідань та п'єс — піднесли українську мову в очах усіх, лягли в основу української літературної мови. Хто не плакав над «Марусею»? Ця повість і друкована, і в списках, і в усній передачі — ходила по всій Україні з хати в хату, з палацу в палац. Повість «Маруся» бездоганна своєю мовою, художністю та емоційністю, побудована цілком на основі української етнографії. Вона показала, що селяни, на яких тоді дивилися, як на «тварин, що розмовляють» — це люди з чистою, високою душею, глибоким почуттям, моральним прагненням ...

Квітка-Основ'яненко своєю «Марусею» порушив питання поневоленого селянства, підніс селян в очах панів-кріпосників, — і цим примусив їх по-людськи поводитися зі своїми кріпаками.

Квітка-Основ'яненко показав усім, що українська мова — не «музицька», як казали тоді, а така ж, як й інші, і що нею можна висловлювати найглибші й найтонші почуття.

Пізніше справа національно-культурного відродження набирає ширшого обсягу, вона увійшла в нову фазу - фазу боротьби за українську державність.

Д. Міллер про цей час пише так: «З-серед дворянства висовуються постаті Чепи Чарниша, В. Полетики, Милорадовича, Калиновського, Марковича — добрих патріотів і завзятих оборонців дворянських інтересів. Все це люди, які виховали свій патріотизм на вивченні історії України, які зібрали літописи, й різні документи з історії краю. На свої заняття дворянським питанням вони дивились, як на подвиг, початий задля слави Батьківщини».

Як виразник провідних думок української шляхти Василь Полетика пише до Чепи: *«Як приємно працювати для слави й добра Батьківщини! Наші власні почуття, свідомість, що ми були не байдужі до інтересів Батьківщини служать нам нагородою»*¹.

Багато зробила українська шляхта у справі національного відродження України, але вирішальне значення відіграли «низи», вони в основному врятували український народ від національної загибелі. Шляхта, головним чином нащадки козацької старшини вищих рангів – у цей час все ж таки стояла далеко від селян, як своїм привілейованим становищем, так і тим, що в більшості своїй українську мову забула, а творила чужою, накинutoю московською мовою. А мова, без сумніву, є найважливішим чинником єдності нації, знаряддям до відродження.

І тому, хоч і вагомою була діяльність шляхти у справі національній, але не вона стала на чолі руху національного відродження. Головний провід в українському відродженні взяли люди середніх верств, нащадки колишнього малого старшинства, шеренгового козацтва, нижчого духовенства разом із селянством. В цьому середовищі була сильна й всім зрозуміла **єдина мова** – сила, що цілющою водою впливала на пригноблені народні маси й єднала всіх.

Початок українського національного відродження кінця XVIII ст. збігається з новим філософським, літературним та громадським рухом у Європі. Цей рух прийняла й Україна. Тут вже був підготовлений ґрунт у світлі англійських та французьких філософів: братерство, рівність та воля всіх громадян, незалежно від їх походження. Під впливом нової сентиментальної та романтичної літератури – в уяві народу впали старі форми державності, де лише монарх є вільною людиною. Яскравіше встало романтичне уявлення про свою Україну, колишню волю, про суверенність народу. Прокинувся дух самим визначити собі закони, всій побут, своє політичне, культурне й національне життя.

До широких мас стали звертатися не лише політики, а й соціальні реформатори, вчений світ, письменники. А щоб стати ближче до народу, треба було знати мову цього народу. Для державних народів це було не так важливо, бо у них вже існувала літературна мова; це мало значен-

¹ Цит. за журналом «Самостійна Україна».- 1952.- №42. – с. 19.

ня для народів безправних, поневолених, які входили до багатоетнічних держав. Мова поневолених народів служила тільки їм, боронила їх – тому й ставала ця мова мовою права, волі, соціальної справедливості, гаслом боротьби й символом визволення.

Колискою національно-культурного відродження стало Лівобережжя (Слобожанщина й Гетьманщина) та й це цілком природно. Гетьманщина – була останнім носієм національної державності. Тут старі українські традиції вільнолюбства, народоправства та національної окремішності були свіжіші, ніж в інших українських землях. Ґрунт тут був підготовлений цивілізаційною працею, школою, недавніми стосунками з закордоном. Крім того, соціальна структура Гетьманщини була краща, ніж в інших територіях України. Кріпаччина тут існувала не так давно. Українські пани ще не дійшли до такого знущення з кріпаків, і ще стояли до них близько, пам'ятаючи, що їх батьки з батьками їх підданих товаришували в боях за Україну. Тому те нелюдське ставлення до кріпаків, яке було на Правобережжі та в інших українських землях, тут вважалось ганьбою.

Поруч з селянами-кріпаками на Лівобережжі жили й вільні козаки, споріднені з цими селянами, а часто й панами. Тоді на Лівобережжі не було великих землеволодінь – латифундій, маєтки були не так великі. Пізніше, з родинним поділом панських земель між дітьми маєтки зовсім зменшилися і з'явилися так звані **сорокопанівки**. В кожному селі було декілька панів, а в окремих доходило до сорока. В багатьох місцях панські маєтки мало чим різнилися від господарств заможних козаків, а часто й селян. Села були в руках козаків, а до них приєдналися селяни та нижче духовенство. Хоч це духовенство й призначалося згори, але було з народом, бо приходи (парохії) приходили від батька до сина, з роду в рід...

Стара культура й політична українська традиція нагадували про славу козацьку боротьбу за волю, за власну державу. Все це було глибоко вкорінено в душі народу, тому то він і дав із своїх надр перших письменників, перших борців за національне визволення.

На чому ж виховувалось селянство?

Перекази, легенди, думи, пісні лунали по всій Україні. Для селянської та козацької молоді національна пісня – то була молитва, цілюща вода. Отже, наймогутнішим чинником виховання на селі було живе сло-

во. Лірники, що ходили по селах і містах, співали козацьких історичних пісень, що втілювали безмежну любов до своєї Вітчизни.

Як в античній Спарті мати казала, виряджаючи сина на війну: «Із щитом або на щиті» – тобто, переможеш – повернешся з щитом, а коли не переможеш, то в героїчній боротьбі за свою вітчизну поляжеш, і тебе поховують з найвищими почестями – нестимуть на щиті на місце вічного спокою...

Так і українці – батьки виряджали своїх синів у бій за правду і волю України. Відповідь знаходимо у цілому ряді народних історичних пісень:

**Ой, пушу я кониченька саду,
А сам піду отцю на пораду,
А мій отець по садочку ходить,
За поведу кониченька водить.
«На, сину, коника не гайся,
Щоб ти того війська не зістався.
...Ой, пушу я кониченька саду,
А сам піду неньці на пораду...
Моя ненька по світлиці ходить,
На рученьках сороченьку носить...
«На, сину, сорочку – не гайся,
Щоб ти того війська не зістався...»**

Так само жалісливо й ніжно відчують останнє побачення з братом сестри:

**... Три сестриці-жалібниці
У військо брата виряджали...
Одна іде, коня веде,
Друга іде, сідло несе,
Третя іде, платок несе...**

... і на запитання, коли брат повернеться – одержують відповідь:

**... Візьми, сестро, жита жменю,
Посій його на каменю.
Коли жито-зілля зійде,
Тоді твій брат з війська прийде...**

Козак-вояк, оборонець України, цілком свідомий, що він у боротьбі за рідний край поляже й ніколи вже не повернеться, як ніколи не зійде

жито-зілля на камені. Його поклює птиця, буря зіб'є, вітер, сонце засушить паростки...

Другій сестриці – жалібниці відповідає він, що повернеться тоді, –

... Коли підуть дощі з Сходу,

Тоді прийде брат з походу...

А дощі в Україні ніколи не бувають із Сходу. Іншими словами брат алегорично каже сестриці, що він уже не повернеться.

... Нема жита, ні зеренця,

Нема брата – мого серця,

Нема жита – буря збила,

Нема брата – куля вбила...

Такий фінал славної патріотичної правдивої пісні.

Старі, молоді й діти малі запалені були народною творчістю, жертвенною любов'ю до своєї землі...

Багаті й убогі, хворі й здорові, жінки й діти – всі готові були кинути у рішучий бій, рятувати свою Вітчизну. Жаліслива пісня стогоном-плачем часто неслась по Україні й кликала до боротьби.

Краще буду, моя рідна мати,

Круту гору копати,

Ніж на собі гусарське плаття мати...

Скільки пламенної любові: скільки чуття героїзму, жертвенної відданості відчувається у журливих, запальних, бадьорих і переможних піснях Матері-Україні!

Ой гай, мати, ой гай, мати,

Ой гай зелененький!

Виїжджає з України

Козак молоденький.

Виїжджавши й шапочку знявши,

Низенько вклонився:

Прощай, прощай, славне товариство,

Може з ким сварився...

Клич до боротьби за Україну, за її волю, жертвенність, обов'язок перед державою, народом, родиною й собою – боротись й вмерти за рідний край – такий лейтмотив історичних пісень, на яких виховувалась молодь Гетьманщини й України в цілому.

У XVIII ст. завмерла стара книжна мова, якою писали до цього в Україні. Українська книжна мова (мова тодішньої літератури) розвинулася на основі церковно-слов'янської із значною домішкою чисто українських слів.

Селяни в початкових школах училися на богослужбних книгах – євангелії, часослові, псалтирі, але виговорювали ті слов'янські слова на свій український лад. Цією ж мовою відправлялись богослужіння. Селяни цю мову розуміли й задовольнялися нею.

Допомагало існуванню мови ще й те, що українська література тих часів зародилась і розвинулась на ґрунті релігійної боротьби за православну віру (Іван Вишенський, Юрко Рогатинець та ін.). Крім цього, письменними людьми та й письменниками в ті часи переважно були духовні особи. Тому й твори носили у більшості своїй характер релігійний, були просякнуті релігійною мораллю, призначені для виховання молоді.

На Лівобережжі (в Гетьманщині й Слобожанщині) релігійної боротьби, як такої, не було. Православна віра тут захисту не потребувала, тому й церковні інтереси відходять на друге місце, а на перше встають інтереси громадські. Час і нові інтереси вимагали і нової форми висловів. Це й призвело до того, що стару книжну мову нові письменники почали наближати до мови народної.

Для письменників такий поступовий перехід від мови книжної (церковно-слов'янської) до народної – був легким і природним. Відомо всім, що ще з княжих часів, поруч з книжною мовою, розвивалася мова народна і щодалі, то більше й більше слов'янських слів замінювалося словами народними. За козацьких часів народна мова в зразках народної творчості досягла висот у піснях, думах, переказах, легендах, казках, прислів'ях.

Якщо б не було сторонніх причин, мова народна перемогла б і стала б літературною без особливих труднощів, як це і було в багатьох державах Західної Європи. І в Україні вже ряд письменників застосовували народну мову у своїй творчості.

Та до цієї справи втрутилась московська влада. 1720 р. цар Петро I видав наказ, яким заборонялось будь-що друкувати в Україні, крім богослужбних книг, але й ці останні мусили бути, з точки зору мови, точнісінько такі, як на Московщині. Отже, цей наказ убив український друк, а разом з тим і літературу. Розвиток української літературної мови зупи-

нився. Московська мова насильно насаджувалась. (Московська мова також розвивалась на ґрунті церковно-слов'янської з різними домішками, але дуже різнилась від української).

Твори українською мовою не могли друкуватися, а тому численні повісті, вірші, оповідання, дійства (драматичні твори) поширюються стародавнім способом – численними списками, переписуванням. Ці твори ходять з рук до рук, з села до села, з хати до хати – так обходили вони Україну. Твори такі писалися чисто українською мовою і надавали той напрямок, що й сприйняло нове українське письменство.

Основоположником і батьком нової української літератури й мови став Іван Петрович Котляревський, народжений 1769 р. в Полтаві в духовній родині, що походила з старшинського козацького роду.

Хоч Котляревський закінчив лише духовну семінарію, але довершив свою освіту самотужки і вважався в ті часи широко освіченою людиною з глибоким українським патріотизмом, свідченням своїх завдань. Людяність, гуманність, боротьба за право людини й нації, прямування до добра й волі – це були гасла Котляревського.

Як пише про нього С. Єфремов : «Котляревський народився 1769 р. за п'ять років до того (1764) скасовано тінь Гетьманського уряду на Україні й організовано території губернії – Слобідську та Новоросійську. Як минуло Котляревському 6 років, зруйновано Запорізьку Січ (1775 р.); на 13 році життя (1782 р.) «губернськими установами поступлено на Україні стародавні козацькі полки; за рік – 1783 р. – козацькі полки реорганізовано на загально-імперський зразок; ще за два роки (1785) з'явилась знаменита «жалованная грамота дворянству».

Поруч цієї зливи реформ, законів, розпоряджень – ще жили в пам'яті людській відгуки старих традицій, споминів та таких рухів, як домагання української громади в наказах депутатам до так званої «Комиссии о составлении нового уложения». Тоді всі подали голос, і шляхта, і духовенство, і козаки, і міщани, щоб Україні повернули старі права, на яких «Гетьман Хмельницький со всем малоросійським народом приступил под державу всеросійскую»...

В час таких калейдоскопічних подій проходило життя Котляревського.

Поет, вихований на філософії Сковороди, «Історії Русів», на народній творчості ... свідомо служить Україні – збирає народну творчість, ви-

слуховує оповідання старих, перевдягається в одержу парубоцьку й іде в народну гущу – вивчає мову, життя, психіку його народу, його творчість, жадання, мрії і ідеали.

І з'явився він виразником думки українського народу, став на захисті його волі і прав, свідомо кличе він рятувати Рідний край на користь загалу. В його славетній «Енеїді» читаємо:

**Де общесдобро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку —
Лети повинність ісправлять ...**

(V—97).

Він говорить про підневольне життя українського народу в московській неволі і тут же нагадує й про Сагайдачного та про Січ...

**...Як в пікінери набирали,
Як мандрував козак усю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня, як свою дитину
З двора провадила в поход,
Як під Бандер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год.**

(III, 3.).

Далі, він бачить рятунок своєї Вітчизни в любові до неї її синів.

**... Любовь к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильніша від гармат,
Там жизнь — алтин, а смерть — копійка,
Там лицар — всякий парубійка,
Козак там чортові не брат ...**

Котляревський стояв на сторожі покpивдженого селянства й сміливо виступав проти кріпосників.

**... Панів за те там мордували,
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали,
І ставили їх за скотів.**

(III— 70).

«Енеїда» Котляревського в ті часи викликала патріотичний підйом; поет засудив владу людини над людиною — засудив кріпацтво. І це щиро, бо сам мав 7 чи 9 кріпаків, але відпустив їх на волю.

В селянстві бачив він основу національного українства, а тому долю селянства він пов'язав з долею українського письменства.

«Енеїда» Котляревського викликала в ті часи надзвичайне захоплення фольклором, народною творчістю й ще більше розбудила національний рух.

Оживає цікавість до народної творчості: Максимович, Лукашевич, Метлинський, Срезневський — збирають народну творчість, друкують і пускають у світ цілі збірники цієї творчості — думи, пісні, оповідання, казки, приповідки...

Постає ціла фаланга письменників, що ідуть за Котляревським — Пузина, Макаровський Михайло, Руднєвський, Павло Білецький-Носенко, Корсун Олекса, Порфир Керницький, Писаревський Степан, Писаревський Петро (син), Костянтин Думитрашко, Пилип Моралєвський, Василь Гоголь, Кирило Тополя, Яків Кухаренко і багато-багато інших.

З найбільш видатних, що пішли за Котляревським, використовуючи народну мову — Гулак-Артемівський, Квітка-Основ'яненко та ін. Цей підйом породжує широку політичну нелегальну роботу: Україна вкривається політичними гуртками, братствами, товариствами, що ставили за мету боротись з абсолютизмом, прагнули до загальної волі, до загальнолюдського добра. За свідченням російського генерала Михайловського - Данилевського, в Україні на початку XIX ст. «панував явний дух опозиції» внаслідок скасування давніх козацько-державних прав і вольностей. Спочатку цей «дух» дістав відображення у діяльності таємних масонських організацій, які протягом 1817-1819 рр. виникали у Києві, Одесі, Полтаві, Житомирі, Кам'янці-Подільському. Найвиразніше українська національно-визвольна спрямованість виявилась у полтавській масонській ложі «Любов до істини», яку заснували місцеві урядовці і поміщики, переважно українці: І.Котляревський, С.Кочубей, Г.Тарновський, С.Петровський та ін. Учасник цієї ложі В.Лукашевич (виходець із давньої козацько-старшинської родини, проводир дворянства Переяславського повіту) став організатором у 1821 році Малоросійського таємного товариства. Це вже була громадсько-політична організація, що ставила

за мету домогтися державної незалежності України. Рішуче діяли в цей період таємні дворянські організації, до яких входили переважно кадрові офіцери. Багато з них пройшли школу масонства, але не задовольнилися її поміркованістю та обережністю в засобах боротьби соціального та національного гніту. І в цих організаціях, в якому б регіоні імперії вони не діяли, активною, а то й провідною силою виступали українці. Наприклад, у «Союзі порятунку», що виник у 1816 р. в Петербурзі, діяли брати офіцери Сергій і Матвій Муравйови-Апостоли – поміщики з Миргородщини на Полтавщині, вихідці з давньої козацько-старшинської родини, рідні онуки українського гетьмана Данила Апостола.

Посилення колонізаторської політики російського царизму сприяли політизації українського національного руху. На передній край боротьби проти національного гноблення стали загальні суспільно-політичні вимоги ліквідації самодержавно-кріпосного режиму, встановлення демократично-республіканського ладу з державною незалежністю України. Започатковані традиції національно-культурного руху, державотворчі традиції попередніх громадсько-політичних організацій на Лівобережжі продовжили наступні покоління борців за українську справу.

ГЕЙ, ВЕРНИСЯ, САГАЙДАЧНИЙ!*На Хортиці буде пам'ятник відомому гетьману*

Історики, політичні діячі й активісти громадських організацій Києва, Полтави, Черкас, Дніпропетровська, Вінниці, Чернігова, Запоріжжя й інших міст відвідали легендарний острів, аби обмінятися думками у форматі наукової конференції «Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний в історії України», повідомляє управління у справах преси та інформації Запорізької облдержадміністрації. Зібрання фахівців у музеї історії Запорозького козацтва зініціювали Український інститут національної пам'яті, Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського та інститут НАНУ.

З нагоди 440-річчя від дня народження видатного очільника війська Запорозького до часів Богдана Хмельницького дискусанти вирішили доповнити зернятками історичної правди портрет успішного дипломата, непереможного полководця і захисника української культури. Заступник голови облдержадміністрації Микола Ярмошук певен, що «історична національна пам'ять вимагає принципового підходу, позаяк донині є чимало спірного в оцінці деяких фактів життя цієї легендарної особистості. Встановлення історичної правди про Петра Сагайдачного сприятиме єднанню нації. Схід і Захід (народився майбутній гетьман у селі Кульчиці нинішнього Самбірського району Львівщини, а похований в квітні 1622 року на території Києво – Братського монастиря. – Авт.) об'єднують спільні історія і герої, національна ідея. Свідчення цьому і те, що аналогічна наукова конференція проходить одночасно й у Львові».

Науковці обговорили низку питань, що висвітлюють реальний внесок Петра Сагайдачного у становлення української державності – зокрема, у формування патріотизму в українській політичній думці першої половини XVII століття і конфесійних традицій козацтва. Саме Сагайдачний–Конашевич почав відроджувати українське православ'я, вищу ієрархію

якого було майже повністю зліквідовано Брестською унією 1596 року. Гетьман виділяв значні кошти церквам і монастирям, школам і братствам. Розвитку української культури посприяло те, що з усім Запорозьким військом Петро Сагайдачний вступив до Київського братства, якому невдовзі заповів половину свого майна (другу половину - братству Львівському).

З ім'ям саме цього гетьмана асоціюють також тріумфальні морські походи запорожців до Стамбула та історичні штурми турецької фортеці Кафи (нині - Феодосія) у 1616 році, міст Синопа і Трапезунда, відстоювання інтересів Запорізької Січі у перемовинах з Варшавою і перемога у Хотинській війні, що порятувало Європу від поневолення і навпаки – коштувало життя козаку – шляхтичу: одержана у 1621 – му під Хотином рана за півроку виявилася фатальною.

Новим штрихом до портрета гетьмана є озвучена у Запоріжжі інтерпретація розшифрування поминального монастирського синодика: «Сьогодні ми уперше можемо стверджувати, що Сагайдачний у ранньому дитинстві втратив батька, - повідомив заступник директора Українського інституту національної пам'яті, доктор історичних наук Володимир Кривошея. – Конкретизували історики і сумну роль у його житті Яцька Бородавки (Неродича), котрого виписні й нереєстрові козаки вважали своїм гетьманом. Після обрання Сагайдачного Бородавка був позбавлений гетьманства і страчений».

З огляду на безперечні зв'язки Петра Конашевича-Сагайдачного з козацьким краєм і позитивний вплив на розвиток життя українців у Подніпров'ї учасники конференції підтримали пропозицію оргкомітету – облаштувати пам'ятник на Хортиці.

Пердруковано з газети "РЕГІОНИ"

На концерті в Палаці "Україна"

АВГУСТИН ВОЛОШИН

В історії, кожного цивілізованого народу є постаті дивовижні, а надто у тих національних конгломераціях, які (не маючи своєї держави, а отже й нормального суспільно-політичного життя, до якого прагнуть), змушені боротися, напружуючи для цього всі свої духовні й фізичні сили. Українська історія багата на такі постаті, особливо в наше, вже спливаюче двадцятье сторіччя. Але є в нас ще міні-Україна — Закарпатська. Вона проходила тісамі історичні процеси, що й Велика Україна, тільки начеб у зменшеному вигляді.

Зате постаті, які до тих процесів причетні, аж нітрохи не менші. Навпаки, у певному розумінні більші, бо їм доводилося виконувати поодинці ті громадські функції, які під силу тільки гуртові. Такою постаттю є президент Карпатської України Августин Волошин.

Августин Волошин народився 17 березня 1874 року в селі Клечині Волівської округи, нині Міжгірського району Закарпаття в родині лібертинів. Лібертинами тоді називали вільних селян, які ніколи не виконували панщини.

Хоч в ужгородській гімназії, до якої вступив Августин Волошин, навчання велося мадярською мовою, і в школі не було жодної української книги, він однак залишився тим, ким були його батьки й прадіди. Рідною мовою він не тільки користувався постійно, а й дбайливо її плекав.

Закінчивши в 1892 році гімназію з відзнакою, А.Волошин вступив до богословського ліцею. Відтак перейшов на навчання до будапештської вищої педагогічної школи, після закінчення якої став викладачем фізики та математики міських шкіл. Волошин опанував близько десяти мов. У 1900 році він уже на посаді професора в греко-католицькій учительській семінарії.

Від 1913 по 1938 рік Волошин виконував обов'язки ректора цього престижного на ті часи навчального закладу.

Будучи фаховим теологом, А.Волошин перед тим, як висвятитись на

священика, одружився зі своєю вихованкою — вчителькою Іриною Петрак, яка була йому вірною помічницею до смерті, що спостигла її 1936 році. В 1933 році його заслуги на пастирській ниві відзначив папа римський Пій XII, надавши йому звання папського прелата.

Боротьба за статус загальноукраїнської літературної мови на Закарпатті — це велика й окрема сторінка громадської діяльності А. Волошина. Замість угорського єпископа Аталао, він в обов'язковій ектенії під час служби божої став поминати митрополита А.Шептицького, а відтак і Й.Сліпого.

За ініціативою А.Волошина в 1920 році було засноване в Закарпатті товариство “Просвіта”. Регулярно функціонувала преса цього товариства: виходив щомісячний журнал і щорічний науково-популярний календар. З його участю і всебічною підтримкою наступного року в Ужгороді був відкритий професійний український театр з Миколою Садовським на чолі. Кровою його справою була також організація “Учительської громади” та заснування газети “Учительський голос”. В 1937-38 роках він був головою “Вчительського товариства”. Крім газети “Русин”, з його ініціативи була заснована серія щомісячних книжечок для родинного вжитку під назвою “Народне читання”.

Близкуче виявив себе А.Волошин і на власне письменницькій ниві. Його перу належать драма “Марійка Верховинка”, “Без Бога ні до порога”, “Фабіола”, “Князь Лаборець”, “Сон срібної землі”. Остання з них ставилася в чеському перекладі в провідному театрі Праги. Про А.Волошина як письменника в нас не знають лише тому, що всі його твори були вилучені з обігу, на перевидання не знайшлися до цього часу ентузіасти ні в Ужгороді, ні в Києві.

Однак в найповнішій мірі А.Волошин виявив себе як політик найвищого рівня, який не поступається перед будь-яким європейським політиком першої половини ХХ століття. Упродовж усього свого життя він рішуче відстоював і вводив у конкретну живу державну практику політичні засади українського самостійництва. Він був найактивнішим ініціатором входження Закарпаття в УНР у 1918-19 роках.

А коли так звані мадярони почали паплюжити наш синьо-жовтий прапор, він дав їм рішучу відсіч, опублікувавши з цього приводу окрему статтю, в якій є такі слова: “Наш синьо-жовтий прапор є символом на-

ших найсвятіших ідей, наших найглибших засад і почувань, є нашою програмою. Барва синя відносить нашу душу до ясного неба, а жовта барва розносить наші взори по наших золотих нивах, по нашій рідній землі, де жили наші предки і де живемо днесь ми самі. До тієї землі, де живе наш народ, прив'язує наш прапор узами братньої любові та солідарності. Синя барва спрямовує наші серця та уми до ідеалу людського життя, а жовта барва напоминає нам наслідування ідеалів народу”.

Коли УНР під збройним натиском ворогів, зокрема червоної Москви, перестала існувати, А. Волошин подбав про те, щоб вибрати для Закарпаття найменше зло. Було зроблено все для того, щоб ця срібна земля увійшла до складу Чехо-Словацької Республіки на правах автономії. Щоправда, та автономія була надана тільки 8 березня 1939 року.

Коли гітлерівська Німеччина окупувала Чехо-Словацьку Республіку, А.Волошин був уже беззастережно першою особою в українському політикумі на Закарпатті. Приєднавши рейху Чехію і надавши Словаччині статус напіввасальної держави, Гітлер спочатку відверто не виявляв своїх намірів щодо Закарпатської України, бо для своїх далекоглядних загарбницьких планів бачив перешкоду в українському націоналізмі. Однак приєднання до Угорщини Ужгородської, Мукачівської та Берегівської округ нічого доброго не віщувало для Закарпаття в цілому. Тож А. Волошин і його політичні соратники повели курс на створення в Закарпатті самостійної української держави.

26 жовтня 1938 року А. Волошин був іменований прем'єром поки що автономної карпато-української республіки. Ставало очевидним, що Гітлер не задовольниться державним статусом українського Закарпаття і шляхом таємних угод передасть його на розтерзання угорським фашистам, що, зрештою, й сталося. Але саме цього не бажали собі національно свідомі українці Закарпаття на чолі з Волошином. Тож, незважаючи на опінію фашистських союзників, українські національно-патріотичні сили Закарпаття стали форсувати статус краю як цілком незалежної української держави, в чому їх рішуче підтримала ОУН і весь позабільшовицький масив світового українства.

15 березня 1938 року сейм Карпатської України проголосив повну незалежність держави і обрав її президентом А. Волошина, який після обрання звернувся з палкою промовою до сейму:

“Світлий Сойме!

В цих словах криється: величезна важність історичного дня. Боже Провидіння дозволило мені відкрити перший Сойм Карпатської України словами Тараса Шевченка:

*Встане Україна,
світ правди засвітить,
І помоляться на волі
невольничі діти...*

Висловлюю глибоку вдячність Богові, що дозволив дочекатися цього нашого великого свята, що є святом цілого українського народу. Дозволив нам — найменшій частині українських земель — бути вільними. Від національної загибелі врятувала нас глибока віра в наше національне воскресіння”.

Було прийнято конституційний закон, в якому українська мова оголошена державною, затверджено герб Тризуб та гімн “Ще не вмерла Україна”.

Передчуваючи, що проголошення України так собі не минеться, патріоти Закарпаття створили збройне формування Карпатська Січ, в якій нараховувалося кілька тисяч бійців, але Січ постійно поповнювалася націоналістичною молоддю з-за кордону, тобто з Галичини та Волині.

І все-таки цієї неорганізованої як слід військової сили, до того ж чисельно невеликої, не вистачило для приборкання шести першокласно озброєних і добре навчених угорських дивізій. Однак січовики боролися до останнього, в полон не здавалися і тільки витіснені з власної території, переходили кордон з Польщею, але й там їх настигали кулі шовіністів. Даремно пише світова історіографія, що нібито Друга світова війна розпочалася 1 вересня 1939 року нападом гітлерівців на Польщу. Ні, розпочалась вона на Закарпатті в середині березня того ж року, і перший, хто посмів збройно виступити супроти фашистської військової машини, були українські січовики Закарпаття, їх брати по крові з Західної України та емігранти з Подніпров’я, які опинилися чи в Польщі, чи поза межами суміжних земель після військової розправи над УНР більшовицькими ордами.

Чинники державної безпеки Закарпатської України дали потрапити Волошинові до рук угорських фашистів. Його було відправлено до Пра-

ги, де він з 1939 по 1945 рік займався переважно науково-викладацькою роботою в Українському Вільному Університеті (УВУ). До речі, на підйомі державницької хвилі він вживає заходів, щоб спровадити цей університет до Хуста. У Празі йому зразу ж присвоїли звання професора педагогіки УВУ, потім він був ще деканом філософського факультету, а в 1945 році — навіть ректором.

У Волошина були дуже добрі й приязні стосунки з президентом Чехо-Словацької Республіки Томашем Масариком, щирим другом України і покровителем українців в чеській еміграції. Коли після Масарика до влади прийшов Едуард Бенеш — учень і вихованець Масарика, то він так само сприяв українцям. Однак у Празі, окупованій німцями, українцям доводилося рахуватися з реаліями гітлерівської окупації. Особливо тоді, як почалася війна з більшовицькою Росією. З цієї війни виявилось, що вільні українці не мали ніякого бажання встрявати в тотальну авантюру Гітлера і проливати свою кров за маячні плани Третього рейху.

Йшла до закінчення Третя світова війна. Близькі до Волошина люди радили йому вибиратися з Праги на Захід, поки не пізно. Але в душі професора, напевно, спрацював стоїцизм і витримка церковнослужителя. Мовляв буде те, що Бог дасть. “Все, що я зробив, — говорив він, — було на користь Закарпатській Україні, крім того я ніколи й нікому не робив шкоди”. Через кілька днів після вступу радянських військ до Праги ректора УВУ А. Волошина було заарештовано. Він цікавив московських комуністів не стільки як теолог, а перш за все як президент хоч і маленької, але української держави. Його кинули в одну з одиночних камер Лефортовської тюрми. Допити з тортурами вели протягом п’яти-семи годин на день. Його примушували зректися греко-католицької конфесії і стати православним тощо. Політичні зізнання вибивали так ретельно, що підслідного довелося перевести до тюрмної лікарні. Надіючись на розгром фашистів у власному барлозі, як тоді було прийнято в більшовицькій істеблішменті вихвалялись, російські чекісти заздалегідь спланували акції розправи не з фашистами, проти яких воювали протягом чотирьох років, а з цивільними і дуже вже літніми людьми, яких вважали найбільшими своїми ворогами ще з часів революції та громадянської війни, тобто . вождями загнаних у комуністичне ярмо

народів. І небезпідставно, бо гітлерівців вони перемогли, а от всілякі Волошини, Бандери, хоч і з того світу, але, врешті-решт, повалили таки їх та їхню пекельну політичну систему.

Тож задовго до пожаданої перемоги московські чекісти складали списки, кого їм обов'язково треба виловити в каламутній воді повоєнної розрухи. Був у тих списках і Августин Волошин. Ще в квітні 1945 року, коли про точний кінець війни ще годі було й думати, поблизу Праги була скинута в лісовій місцевості диверсійна група. Цікавили чекістів "українські буржуазні націоналісти" та білогвардійці. Вони заготовили їхні фотографії.

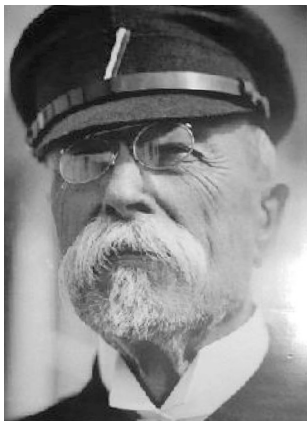
На адресу "Прага. Під липками, 2", де мешкав А. Волошин, надійшла валіза нібито з Ужгорода віддрузів. Вона була начинена вибухівкою. Але вибуху не сталося, бо господар зробиною забарився заобідом. І це його на той раз врятувало. Зайшов якийсь чоловік і сказав, що це його валіза, але, мовляв, принесена не за тією адресою. Очевидно, кремлівські начальники в останню хвилину вирішили не вбивати поки що свого ворога, гадаючи, що на допитах вони виб'ють з нього всілякі данні їм потрібні.

Даних не вибили, бо нібито м'якодушний маленький, кругленький інтелігентик виявився твердішим горішком, ніж вони сподівалися. Інакше вони б не закатували його на допитах. Не отримуючи ніякої інформації від ув'язненого, вони переборщили: захвилювалися передчасно і довели в'язня на допитах до смерті.

Степан Пінчук

ТОМАШ МАСАРИК - УКРАЇНІ

Дубина М.І., академік

У історії українського визвольного руху особливе місце займає Т.Масарик, президент незалежної Чехословацької Республіки. За його ініціативою і матеріальною підтримкою для українців, що залишили рідну землю в 20-х роках було відкрито ряд гімназій, а також Український університет, Господарську академію, Педагогічний інститут ім. М.П.Драгоманова. Не говоримо тут про організацію різних українських організацій і установ.

Народився Томаш Масарик у маленькому містечку Годонині у небагатій родині. Батько за національністю словак, служив візником. Мати – чешка, була домогосподаркою, доглядала трьох синів. Томаш виховувався під впливом слов'янської культури, але основу мав німецьку. Добре володів українською мовою, любив класиків близької йому літератури. Склавши гімназійні іспити вступив до Віденського університету. Наполегливо вивчав санскрит та арабську, бо мав намір вчитися в Орієнтальній академії, щоб працювати дипломатом. Та його туди, як сина візника не прийняли. У цей час сформувався його світогляд, він став прихильником національної культури, обирають його головою Чеської академічної спілки. Діяльність його як голови була спрямована на злуку всіх слов'янських спілок у Відні, а ще він наполегливо готується за спеціальністю. З метою фахового удосконалення він їде за кордон, а під час свого перебування там одружується з дочкою багатого американця Карлою Гаррік. По місцевому звичаю наречений до свого прізвища мусив додати прізвище дружини. Так він став Томаш Гаррік-Масарик. Досконало вивчав історію рідного краю, слов'янських зближень, його цікавить діяльність Кирило – Мефодієвського товариства. Він переймається ідеями “чеського братства”, народоправства, свободи віросповідань, любові до кожного народу. Звідси головною ідеєю свого життя він вважав боротьбу за незалежність Чехії. Згодом він писав: “Кожен народ має йти до самостійності. Народ, що не прагне бути самостійним – не народ. Здобути нашу політичну незалежність, вибороти її – це наше щонайперше завдання”.

Коли Т.Масарика обрали до парламенту, він перебрався до Відня. Усвідомивши роботу парламентаризму, він згодом напише: “Перше враження, яке мав у парламенті як нововибраний посол, можна схарактеризувати одним словом: “млин”. Того, хто зайде в млин, приголомшує торохкотіння та рух багатьох жорен... Окрім враження млина, викликає ще уявлення біржі та театру”. Масарик переконався, що тут, в парламенті, народні справи вирішити важко, тому він вийшов з нього і присвятив себе літературній роботі. Та трудовий люд хотів бачити Т. Масарика в парламенті, бо вірив йому, був переконаний, що він захищає їхні права, і Т. Масарик продовжує працювати як політик. Захоплюється справами України, де вирувала революція, народжувалася нація. Він захоплюється діяльністю М. Міхновського, С. Петлюри та й взагалі українським відродженням. Статті й відгуки на тодішні (20-х рр.) події знаходимо в періодиці того часу. Окремі з них перекладалися українською. Про прихильне ставлення УНР свідчать і його записи в “Щоденнику”.

Як депутат в парламенті Т. Масарик зустрів початок війни. В зв’язку з цим він заявив, що Австрія війну програє, а Чехія отримає незалежність. Відчуваючи вороже ставлення Масарика, австрійський уряд вирішує його заарештувати. Та Масарик встиг залишити Австрію і очолює Чеську Народну Раду. Широкі маси вважали його законним президентом Чехії, Моравії, Шльонська та Словаччини. Та він розумів що для цього потрібне сильне військо. Місцем його створення стає Україна, де перебувала велика колонія чехів і словаків. 28 вересня 1914 року у Києві була згуртована перша військова чеська дружина імені Яна Гуса, замайорів чеській прапор, вони склали присягу, а 6-14 квітня в Києві відбувся з’їзд представників чехословацьких організацій та громад полонених.

Іменем свого народу вони оголосили війну Австро-Угорщині. 19 квітня перед чехо- словацьким військовим з’єднанням виступив Т. Масарик. Він оголосив існування чесько- словацького війська і держави.

А 29 квітня Т.Масарик виголосив велику промову на мітингу народів Австро- Угорщини у Києві, де було багато галичан. Привітав Т. Масарика і присутніх від імені українського уряду І. Лизанівський. Не стихали вітання від січових стрільців. Центральна Рада, а згодом Директорія ставилися до Т. Масарика і його діяльності з повагою, допомагали і підтримували його в будівництві армії.

Окупація Києва червоною армією залишила сліди і в діяльності Т. Масарика. Його оголосили агентом Франції і Англії, загрожували арештом, тому якийсь час Т. Масарик переховувався. А під час січневої більшовицької навали ледве не загинув під обстрілом. 14 жовтня 1918 року Е. Бенеш на підставі повноважень краю і закордонних організацій заявив представникам держав Антанти в Парижі, що Чеська Народна Республіка на чолі з Т. Масариком визнана народом та бере до своїх рук керівництво їхньою долею. Таким чином Томаша Масарика оголошено Президентом, а Чехословаччину- Республікою.

Закарпатські українці тоді прилучилися на засадах автономії до Чехословацької Республіки і якийсь час жили і дружно співпрацювали з чехословаками. І дружбу високо цю цінували.

Масарикові Т.Г . присвячується:

Блажен сто крат, хто не стулив очей
І йшов вночі все вище й далі...
Хто, як великий Моїсей,
Приніс народів скрижалі.

Блажен народ, що зрозумів,
Слова й думки свого пророка,
І стріти сонце полетів,
Коли була ще ніч глибока.

Благословенне будь, ім'я
Проводиря, борця, титана!
В цей день без сліз журба моя
І тихше стогне моя рана.

Олександр Олесь.

ІВАН ПІЛЬГУК

Саме на межі тисячоліть йому сповнилося сто літ. І якби доля не забрала його на небеса шістнадцять років тому, як би він радів хай і важким, многотрудним, але таким бажаним і жаданим першим рокам незалежності, коли зміг би говорити відверто все, що думає, про все, що пережив за довге й плідне життя, не скоряючись долі, не прогинаючись перед партійними ієрархами, які не раз нищівно шпетили його за „націоналістичні збочення”, за „відступ від класових позицій”, за „помилки і викривлення буржуазно-націоналістичного характеру”, і все те — за любов до України, до її культури.

Гадаю, і до революції він пристав 18-літнім юнаком з любові до України, до її народу, бо, певне, вірив, що йде, наближається не лише соціальне, а й національне визволення. А коли побачив, будучи членом волосного виконкому у рідній Решетилівці, а згодом Кобеляцького й Полтавського виконкомів, що день прийдешній нам готує, то якимось так тихо розпрощався з соціально спрямованою діяльністю і перейшов на науково-викладацьку роботу, якій віддав понад сорок років життя. Життя активного, без гучних злетів, нібито тихого, не завжди помітного, але як він умів оцінювати своєю непомітною благородністю й переконливістю в своїй правді, своєю тихою незламністю запалювати серця своїх учнів, яким несть числа. Про них одного разу Іван Іванович сказав Євгенові Гуцалу: *„Якби мені судилося працювати муляром, то я за все життя, навіть з допомогою найновітнішої техніки, не міг би покласти таку кількість цеглин у будову, скількома примірниками моїх підручників протягом сорока років користувалися учні середніх шкіл та студенти. Писалися ті підручники або самостійно, або у співавторстві”*.

Його й били за них навідріт -і самостійно, і в співавторстві... Одна „Літературна газета” тричі далекого 1946-го товкла в ідеологічній

ступі І.Пільгука за безідейність і безпринципність, за свідоме підпорядкування літературної справи якійсь-то „національній ідеї”, за „недотримання лєнінських настанов про наявність двох культур у межах кожної національної культури”. А були ж іще статті „Об ошибках и извращениях в учебниках по украинской литературе” у московській пресі, статті-звинувачення в партійній пресі, зокрема й у „Правде Украины”, були просто-таки розбійні „розгляди” на відкритих партійних зборах у Спілці письменників.

Піддавалися сумніву не просто „ідеологічні” позиції вченого-педагога, а вже й сама його наукова спроможність. Видлубувалися з текстів ті чи ті твердження І.Пільгука й оголошувалися антинауковими. Це ж треба, в підручнику для 9-го класу, говорячи про період розвитку української літератури 1840-1900 рр, назвати 115 українських письменників і 28 журналістів! Яких? Чи не „Основу”, яку видавав націоналіст Куліш? А яка така необхідність забивати учням голови іменами Турчиновського, Беринди, Довгалецького, Метлинського, Боровиковського, Куліша? Та ж виключно заради „викривлення історії української літератури”, бо такі імена „зменшують роль і значення революційно-демократичних письменників”, натомість підносячи надуману „роль і проблеми, що стояли перед нацією в цілому”.

Господи, скільки ж „просвітянських”, „ідеалістичних уявлень”, „шкідливих тенденцій”, „фальсифікацій” тощо припустився в минулому нещасний Іван Пільгук! І „Тризну” Т.Шевченка порівнював з поезією Байрона, а не з поемами Рилєєва чи Козлова, і Федьковичем захоплювався як „співцем легенд, повір’їв та багатих ритуалів і традицій Гуцульщини”, і Стешенка називав „талановитим поетом і критиком”, а „Лісову пісню” Лесі Українки розглядав „з точки зору багатства „української міфології”. „Тіні забутих предків” М.Коцюбинського в оцінці Пільгука — „яскравий опис „своєрідного краю... стародавніх звичаїв, вірувань, національної культури”. А ще — неправильно оцінював І.Пільгук діяльність В.Винниченка і О.Олєся, М.Грушевського та С.Єфремова (сліпо наслідував їхні концепції). Одне слово, речник буржуазно-націоналістичної літератури.

Я докладно спиняюсь на цих притіліх з часом ворохобних „обговореннях” і „засудженнях” не так з метою показати, в яких умовах доводилося жити, працювати (і виживати, не згинаючись у покайних поклонах) нашим попередникам і старшим сучасникам, як виокреслити стійкість, непоступливість і відданість правді життя нашого незабутньо-

го винного. Його б'ють, молотять, товчуть з усіх-усюд, виганяють з університету, і його сім'я кілька років голодує без шматка хліба, а він не здається, знай, своє відстоює: вирішальна роль у формуванні письменника належить національному моменту, тож і розглядає дореволюційну українську літературу передусім „як відродження національного життя, національно-визвольного руху”, а уроки життя того чи того письменника оцінює з погляду його „внеску в національно-культурне відродження”. Не берусь ідеалізувати літературну спадщину І.Пільгука. Звісно ж, йому хоч-не-хоч доводилось рахуватися з такою нищівною партійною критикою, і хоч на позір вживати вульгарно-соціологічну лексику комуністичної пропаганди. Але вчитаймося уважніше не так у рядки, як поміж ними, й ми дійдемо цікавих відкриттів. Іван Іванович Пільгук умів якщо не обійти окремі ідеологічні присуди, то принаймні легко їх, ніби ненароком, підправити чи уточнити через двоє загальників, щоб менш помітно впадали в око. Розумний дотямкує... Ось хоча б у нарисі-передмові до „Вибраних творів” Панька Куліша, які саме завдяки енергії й наполегливості Івана Івановича побачили світ у „Дніпрі” 1969 р. Згадаймо, це - приємник хрущовської відлиги, роки репресій проти українських дисидентів, перші судові процеси. І раптом — вихід книжки П.Куліша, „підпертого” „зважаєною” передмовою І.Пільгука. З одного боку, він уже на початку передмови пише про соціально-класові суперечності й антагонізм у спадщині П.Куліша, про „складні, плутані шляхи письменника”, але тут же, анітрохи не вагаючись, стверджує зовсім протилежне: „Та не цим він заслуговує на нашу увагу”, а „важливими здобутками на полі української культури”. Досі ми при згадці про П.Куліша обов'язково додавали: письменник буржуазно-націоналістичного спрямування; Іван Іванович так легесенько-обережненько зміщує акцент: „перейнятий ідеологією буржуазного лібералізму”... Де Крим, де Рим, де попова груша. Доводиться авторові зазначити, що нібито „чимало з того, що зробив Куліш, йшло всупереч прогресивним тенденціям” (хоча ні словом не називає, яким саме?), але (як часто в розмові про І.Пільгука доводиться вживати цей місткий протиставний сполучник!) у спадщині Куліша є багато такого, що становить цінний внесок до скарбниці української національної культури. Нагадую, це писалося 1969 р. Наступає ідеологічна реакція, а професор Пільгук здійснює своєрідну реставрацію помітної, але вимушено приза-

бутої історичної особи. Це вже друга спроба олюднити й оприлюднити в українській культурі постать П.Куліша, бо першу було зроблено трьома роками раніше, в підручнику для студентів педінститутів „Історія української літератури другої половини XIX ст.”, який він готував до друку разом із своїми колегами П.Волинським, Ю.Кобилецьким, П.Хропком та ін. І цього ж, 69-го І.Пільгук видає книжку вибраних своїх статей „У пошуках художньої правди”, в якій переконливо доводить, що шукати її треба не лише у Шевченка, а й у Костомарова, Куліша, закликає при розгляді творчого шляху того чи іншого класика відмовитись від за-

лишків вульгарного соціологізму, поверхово-дилетантського підходу. Він вибудовує свою „теорему” спадковості естетичних традицій на різних етапах розвою української літератури — від І.Котляревського й Т.Шевченка через творчість Марка Вовчка, Л.Глібова, А.Свидницького, Ю.Федьковича, П.Грабовського, В.Стефаника аж до О.Довженка, М.Рильського, А.Малишка, О.Гончара, Д.Павличка. І кожне ім'я вводиться ним у контекст усієї української літератури, ба навіть світової. Бо, скажімо, Т.Шевченко бачиться І.Пільгукові не інакше, як в одному ряду з Гомером і Данте, Байроном і Гете, Руставелі і Пушкіним. А розглядаючи творчий шлях того чи того майстра, він обов'язково має спинитися на уроках його життя, докладно виписати соціально-побутове тло і подати все це в історичній площині розвитку національного життя, національної культури.

Погодьмося, все це аж ніяк не екстраполювалось з магістральною „літературознавчою лінією на вивчення питань соціалістичного реалізму та ленінізму в сучасному літературному процесі.

А тут ще далось взнаки й те, що випускник Київського університету В'ячеслав Чорновіл вступив до аспірантури саме до І.І.Пільгука, хоч останньому й „не рекомендували” брати до себе цього молодого журналіста. А коли В.Чорновола заарештували, то і його навчителів було непереливки.

Мабуть, з огляду на це після названих вище книжок нічого з літературознавчих студій І.Пільгука більше не виходило. І не перевидавалося. А їх же було в доробку професора, окрім підручників, зо два десятки, серед них і такі значні, як „Т.Г. Шевченко -основоположник нової української літератури», «Сатира Т.Г.Шевченка», «Народний співець Буковини Юрій Федткович», «Життя і творчість І.П.Котляревського», „Традиції Т.Г.Шевченка в українській радянській літературі” та ін.

Здавалося, наглухо зачинилися перед І.Пільгуком літературознавчо-наукові двері, та він їх потихеньку-помаленьку обійшов і продовжив реставрацію літературно-історичної епохи в іншому жанрі — художньої біографії. Хрестоматійні імена під пером І.Пільгука наблизились до нас на відстань простягнутої руки. Олюднилися, увиразнилися такі знайомі постаті, як Іван Котляревський („Грозовий ранок”), Степан Руданський („Повій, вітре”), Панас Мирний („Дуби шумлять”), „Григорій Сковорода”, Юрій Федькович („Пісню снує Черемош”), „Марія Заньковецька”, С.Васильківський („Сонячні розсипи”), С.Гулак-Артемівський („Немеркнучі легенди”), Лесь Курбас („Гомін тривожних днів”), Миколи Ге („Обрії істини”). Три перші з них склали своєрідну трилогію.

Думаю, не тільки ідейні перешкоди, що постали на шляху літературознавця І.Пільгука, спонукали його полишити наукову кафедру й спробувати по-новому відкрити бодай шпарку в історії української національної культури. Як досвідчений педагог Іван Іванович одним з перших звернув увагу на те, що підручники з літератури розкладали по ідеологічних полицях творчі біографії митців, від чого вони переставали бути цілісністю, губилася індивідуальна особливість митця - відтак помітно спадав до нього інтерес у читача. Поверховий соціологічно-дилетантський „аналіз” творчості убивав живу душу літератури, культури взагалі, породжував глобальну нелюбов до неї, активне читацьке несприйняття надбань минулого.

Звісно, можна було докинути автору, що він — не Моруа чи Ірвінг Стоун, що в його белетризованих біографіях мало художніх відкриттів, що він веде читача за рядками біографії художника. А може, в цьому є й своя перевага - життєвий і творчий шлях кожного героя твору Івана Пільгука постає як частина цілого історичного процесу, як зав’язь пам’яті, що, спонукана роботою мислі, розквітне завтра повним цвітом. А І.Пільгук саме й ставив собі за мету пробудити нашу національну гордість, стимулювати нашу любов до України, до її незбагненої, не раз потоптаної, але так і не витоптаної культури.

Іван Пільгук і нині бере участь у вихованні доросту справжніх патріотів своєї Батьківщини. Його герої стають нашими однодумцями, як стають нашими їхня незламність духу й світла віра в кращу долю свого народу.

Леонід Кореневич.

ДАНИЛО БОГДАНОВИЧ БРАТКОВСЬКИЙ

Данило Братковський хто він? На жаль, у радянській період нерідко замовчувались імена окремих патріотів, які задовго до 1917 року закликали наш народ до боротьби за волю і незалежність України і пронесли ці свої ідеали через усе життя.

Саме таким патріотом і був активний учасник повстання козацтва і селянства Правобережної України проти польсько – шляхетського засилля (на початку XVIII століття), видатний український поет (якого Михайло Драгоманов називав героєм України і закликав на прикладі його життя виховувати молодь) – Данило Богданович Братковський.

Ім'я Данила Братковського (народився в 30-40 роках XVII століття) пов'язане з Луцьким Хрестовоздвиженським православним братством, в якому його батько в 1675-1677 роках був старостою і яке вело важку і довготривалу боротьбу проти польсько – католицької експансії. Змалку вихований у дусі любові до свого народу і його віри, Данило здобув добру освіту у Києво – Братській колегії (цікаво, що вчився Данило разом з Семеном Гурком, котрий згодом увійде в історію як Семен Палій), після чого продовжив навчання в Італії.

Всебічно обдарований, він стає (за висловом знаменитого літописця Самійла Величка) «чоловік учений, поет, святого благочестя нерушний блюститель». І не дивно, що на нього звертає увагу польській король Ян Казимир: призначає його секретарем свого посольства до Москви. Пізніше Данило був на високих посадах у Брацлавському та Волинському воєводствах.

Що ж змусило його, заможного, обдарованого, енергійного шляхтича, якому всміхалася щаслива доля, багатство, чини, королівська ласка, виступити проти суспільної верстви, до якої сам належав? Дослідник його життєвого шляху і світогляду історик В'ячеслав Липинський писав, що Данило «боляче відчував соціальну кривду». Як відомо, у той час Правобережна Україна після Андрусівського договору 1667 року знову відійшла до Польщі, і тут протягом багатьох років точилась кривава бо-

ротьба проти польсько – шляхетського гніту, яка закінчилася величезним спустошенням краю.

Данило жив у цьому краю і брав близько до серця його біду. Родовитий шляхтич і підчаший (почесна земська посада) Волинського воєводства замість того, щоб як інші шляхтичі, їсти, пити, гуляти, грабувати сусідів і як найнещадніше гнобити «хлопа», він уболіває за життя і становище того «хлопа», не може стояти осторонь, коли ллється кров рідного народу, ганьбляться його інтереси, і ставить перед собою надпосильне завдання: треба боротися, так далі жити не можна.

Першим актом такої боротьби стало видання у Кракові в 1697 році збірки його творів «Світ, переглянений по частинах» (величезним на той час тиражем – понад чотири тисячі примірників). Соціальна кривда, культ грошей і багатства, свавілля на сеймах, продажність урядових осіб та більшості української шляхти, котра пориває з православ'ям і масово польщиться, жорсткий терор польської шляхти і нещадне гноблення нею поневолених селян, міщан і ремісників – все це піддається поетом нещадній критиці в його книзі. Він не визнає цього світу, в якому

Той їсть паштети,

Той хліб сухий просить.

Серце поета болить за Україну. Викриваючи антигуманність шляхти, він закликає однодумців об'єднати свої сили з простим народом, із козацтвом і визволити Україну. Тоді, вважав він, українська шляхта виконає свою історичну місію і матиме право називатися провідною силою свого народу.

Ідеї, висловлені у своїй книзі Данило Братковським для XVII століття, звучали дивоглядно. Особливо вражала незвичайна симпатія автора до знедоленого, бідного селянина – трударя.

Книгу помітили і ... не пробачили. Братковського почали переслідувати. Він був змушений переїхати з Луцька до Львова. Та переслідування не збавляє йому сміливості. Він береться за активніші форми боротьби. У Львові (як вважають дослідники) Данило увійшов у стосунки з опозиційно настроєними представниками української шляхти, в яких визріла думка послати його на Лівобережну Україну до гетьмана Мазепи, замислюючи проти польської шляхти спільні військові дії козацтва всієї України та возз'єднання її в одну державу. У 1700 році в Батурині відбулася

зустріч Данила Братковського (зустріч, певна річ, таємна) з його давнім знайомим (як стверджує Самійло Величко) Іваном Мазепою. Зустріч не дала бажаних результатів – Мазепа вважав такі дії передчасними.

Розчарований відмовою, Данило вирішує сам знайти в Україні сили, спроможні здійснити цей план. Він налагоджує зв'язки з фастівським полковником Семеном Палієм (з яким, як ми знаємо, разом навчався в Києво–Братській колегії), грозою польської шляхти. Котрий також виношував план загальноукраїнського повстання, заручившись підтримкою запорозького кошового Костя Гордієнка.

Навесні 1702 року у Фастові збирається військова рада, на яку з'їжджаються всі правобережні полковники. Прибув на цю нараду й Данило Братковський. Йому, як найосвіченішій людині, доручають скласти відозву до всієї православної людності Речі Посполитої із закликом до повстання. Прочитавши відозву, написану поетом, Семен Палій сказав «І слово воює тепер. Для ляхів страшніші мушкетів ці твої рядки».

Зі своїми відозвами Данило, змінивши зовнішність і переодягнувшись у вбогий селянський одяг, таємно вирушив на Волинь закликати волинян до повстання. У цей час волинська шляхта, боячись козацького нападу, виставила під проводом каштеляна (керівника воєводства) Ледуховського посполите рушення, яке отаборилось під Заславом. Саме тут, під Заславом, один із польських загонів затримав Братковського: поета впізнав шляхтич Микола Семиходовський, який був у складі цього загону. Під час обшуку у Братковського знайшли його відозви, що вказують на причетність затриманого до повстання. Данила заарештували і відвезли до Луцької в'язниці.

Поет оцінював ситуацію досить тверезо: сподіватися на визволення було годі, повстання було придушене. Але він зберігає виняткову силу духу й витримку і спокійно готується до смерті. Тут, у в'язниці він пише останнє, що вийшло з – під його пера, - заповіт. Копія його датована 13 листопада 1702 року зберігається у Волинському краєзнавчому музеї. Заповіт мужнього сина українського народу Данила Братковського, пройнятий глибоким релігійним почуттям, уболінням за долю рідного краю, близьких йому людей. Данило закликає своїх дітей триматися рідного народу і православної віри. Він попрощався з дружиною, дітьми і друзями, розподілив рухоме майно, дав розпорядження, щоб зробили

різні вклади в церкви та монастирі, а замість поминального обіду просив роздати бідним милостиню.

Каштелян Ледуховський пропонував Братковському зректися своїх переконань і прийняти уніатство, що врятувало б його від смерті. Та Данило з гнівом відкинув ці пропозиції і сміливо заявив суду, що мав зносини з Семеном Палієм, але при цьому жодних таємниць не виказав. Щоб домогтися докладніших свідчень, Данила почали катувати на дибі. Поет мужньо терпів страшні тортури. Після першого ступеня катування їх припинили, бо через слабе здоров'я Данило міг загинути від мук ще до закінчення суду.

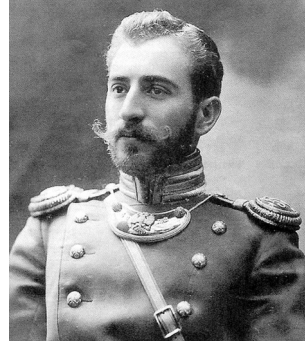
25 листопада 1702 року польський військовий суд засудив Данила Братковського до страшної мученицької смерті. 26 листопада вранці, посеред луцького ринку, в присутності військ і зігнаних міщан вирок виконали: «через ката за сім разів», як записав Самійло Величко. Це означає, що спершу мученику відрубали руки, потім ноги, потім голову, а на останок розрубали тулуб...

Так загинув один із найсвітліших умів того часу на Україні, один із талановитих її поетів. Він проніс свої ідеали через усе своє життя і жодного разу не переступив їх. Людинолюбець і патріот, він, стверджуючи право кожної людини на щастя, писав:

Гей світе, світе! Усе ти умієш!
Наївся, напився, мов вітер
шалієш.
Шумиш, деркочеш і все
розкидаєш,
А хто годує, того зневажаєш.
Хоч світу будеш найбільший
любитель
Для тебе завжди знайдеться
ганьбитель!

**Едуард Пришутів, передруковано
з газети «Народна армія»**

«Чорні запорожці» - так називається книжка спогадів командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР Петра Дяченка. Видання побачило світ у серії «українська воєнна мемуаристика», заснованій історичним клубом «Холодний Яр». Передмову до нього написав упорядник – редактор Роман Коваль. Його коментар для наших читачів може стати несподіваним, у декого навіть викличе обурення.

Так написано у передмові до рецензії (День, 2010,34) Р.Ковалю на названу книжку. Проте категоричні твердження рецензента викликають, щонайперше, сумніви в об'єктивності суджень і в повному опрацюванні можливого матеріалу. Передусім тому, що ніде в публікаціях не зберігся наказ С. Петлюри щодо П. Болбочана.

Хто такий Петро Болбочан? Бойовий вдумливий офіцер, відданий українській революції. Історія знає чимало фактів його бойової слави. Він, як командир 2-го Запорізького пішого полку, визволяв Харків, брав участь в очищенні Полтавщини, у звільненні Кримського півострова від більшовицьких військ по лінії Харків - Лозова – Олександрійськ, а разом з тим і Донецького басейну. 13 квітня 1918 року Кримська група військ УНР почала воєнні дії з Харкова до Лозової і на Севастопольській напрямком. Тут вони зустрілись з січовими стрільцями, які віддали повагу керівникові запорожців. Вже 18 квітня приступом взято Мелітопіль, в якому до рук запорожців потрапили великі склади продовольства і зброї. Через 3 дні болбочанівці зайняли Новоолексіївку, останню станцію перед сивашським мостом. А далі успішно обхідним шляхом основних позицій ворога з боку Сиваша здобули ворожі позиції перекопські укріплення. В результаті, Крим було повністю звільнено, це була блискавична перемога військ УНР, що забезпечила для України здобуття чорноморського флоту. Захоплено без опору Сімферопіль, Бахчисарай та інші міста Криму. Та це не сподобалося німецькому командуванню. 28 квітня 1918 року 15-а німецька дивізія з генералом фон Коша оточила дислокації українських військ і наказала скласти зброю, залишити все військове майно і звільнити Крим, бо, бачте, Крим не належав до території України.

Це ще не факт і на нього досліднику не можна спиратись як на документ. Це спогади, ми вже публікували хай і дещо запізнілу рецензію на цікаву, необхідну насичену новими фактами, іменами, добре написану працю Р. Ковалю «Повернення отаманів гайдамацького краю». Та не хоче рука написати так і про цю публікацію. Викликає сумнів в тій частині, де йдеться про характеристику особи і ролі С. Петлюри в армії УНР. То надто складна проблема, і гопачком по ній проскочити не можна. Звідки С.Петлюрі у той непевний час, коли його не підтримували керівні діячі держави – ні М. Грушевський, а особливо – В. Винниченко як тогочасний прем'єр – міністр, коли стаціонарної армії вони не хотіли, бо вважали, що досить вже Україні міліції, коли допомоги ні звідки не було, коли в країні гуляли банди – дезертири з фронту, відсторонені російські війська, а в уряді відбувалась міжурядова чехарда, мінялись кабінети, уряди, прем'єр - міністри. На устах в усіх була постійна фраза «демісія», а з усіх боків наступали вороги - України. Приваблювала їх Україна своєю землею, багатствами, трудовими руками. Денікінці, більшовики, поляки, німці – всі агітували за себе, заводи і фабрики не працювали, в розрусі перебувало сільське господарство, влади не відчувалось – така обстановка логічно впливала на керівництво, і зокрема С. Петлюру. Але щоб розпорядився він щодо долі П. Болбочана – ніде записів не знайдено. І заява Дяченка ще не переконує нас.

В «Історії січових стрільців» (К., Вид-во «Україна», 1992р. –с.327-331) Є. Коновалець говорить про П. Болбочана з повагою, спокійно, дружньо. Він звертає увагу читача на хаос тогочасної суспільно – політичної обстановки, в якій довелося боротися армії УНР в 1917 -1920рр.

Нагадує про роль отамана П. Болбочана у протигетьманському повстанні, а що до арешту П. Болбочана, то його було заарештовано разом з полковником Гейденрейхом і полковником Селіванським. Головне командування переводячи П. Болбочана до Києва у розпорядження Є. Коновальця, не пояснило причин арешту заслуженого полковника. Щоб уникнути евантуальних самочинних висновків при залишенні військами С. Петлюри Києва, Є. Коновалець рекомендував головному командуванню перевести його до Станіслава (нині Івано-Франківська) для проведення справжнього слідства і суду.

Заарештовані, підкупивши варту, втекли, залишивши лише П. Болбочана. Ним опікувався у Станіславові Логвін Цегельський, який всіляко напертав Є. Коновальця на можливість повернення П. Болбочана до командування Запорізьким корпусом, на що Є. Коновалець відповів позитивно з обмовкою «за згодою головного командування». Згодом спро-

вокований В.Липинським та С. Шеметом, П. Болбочан самовільно проголосив себе комендантом Запорізького корпусу і взяв участь в організації державного перевороту. Заколот в Проскурівському було ліквідовано підрозділом полковника Сушка. П.Болбочана «надзвичайний суд присудив до розстрілу». Питання про нього стояло на засіданні Ради Міністрів у Чорному Острові, на якому головував Борис Мартос. П. Болбочана і тут звинувачено не лише в самовільному проголошенні себе командиром Запорізького корпусу, але, судячи з болбочанівських відозв, листівок, розповсюджених по Проскурові, злочин П. Болбочана мав «поважніші наміри: державний переворот». Б. Мартос настояв на присуді - смерті П. Болбочана. Та виконання присуду затягнулося: його мав затвердити наказний отаман Осецький, але той не схотів взяти на себе таку відповідальність, а уряд В. Голубовича відмовився від «такої участі ...».

Незважаючи на результати Кримської кампанії, Кримський похід Запорізької дивізії став тріумфом українського війська, виявив блискучий талант полковника П. Болбочана. Завдання військової акції запорожців було успішно реалізовано: 29 квітня 1918 р. Чорноморський флот у Севастополі підняв український національний прапор. Про це сповістив Центральну Раду контр - адмірал Саблін : « Браття Київської Центральної Ради. До цього числа Севастопольська фортеця і флот, що знаходилися в Севастополі, підняли Український прапор. Контр-адмірал Саблін 29 квітня.»¹. Не послухались лише дев'ять сторожових катерів і кілька підводних човнів.²

Про долю П. Болбочана говорив і близький до С. Петлюри Євген Коновалець і переслав справу на рішення Директорії. Є.Коновалець запротестував проти такого присуду, домагаючись перегляду нової справи, який би зважив заслуги П. Болбочана перед Україною. Справу на якийсь час відклали, а згодом у вирі постійної війни все таки ж його розстріляли. Тому важко повірити Роману Ковалеві, що С.Петлюра винен в смерті цього військовика. Та й про С. Петлюру сказано П. Дяченком в його книзі і повторено Р. Ковалем досить категорично. Серед тогочасних керівників УНР він заслуговує на найвище пошанування, як один з справжніх синів України, який шукав шляхів до збереження незалежності України, бився як риба об лід, але, не мав, не знаходив їх і змушений був розпустити армію, а не здати її.

Микола Дубина, д.ф.н., професор

1. Цитата за статтею Жукова В. К. Чорноморський флот в революції 1917 -1918гг. - М. 1931 – 1 изд. С.217

2. Там же – С. 202.

В ОБОРОНІ ПРАВ ПАТРІОТИЗМУ

Патріотизм – одна із фундаментальних природовідповідних складових свідомості кожної нормальної людини. Він завжди надихає її на корисні для свого народу справи і впливає на її творчі зусилля і можливості. Український народ успадкував патріотичні традиції, завдяки яким він упродовж століть виживав за умов ворожих йому деспотичних режимів, що намагалися асимілювати і поглинути його. І навіть на двадцятому році незалежності нашої держави приховані ворожі сили гальмують розвиток нашого народу патріотичних почуттів, ведуть з ним відкриту боротьбу в усіх сферах культури. За цих обставин протистояння антиукраїнським силам у сфері виховання молоді стає святим обов'язком нашої освіти і нашої педагогіки. З огляду на це вихід друком книжки знаних в Україні вчених, академіків АН ВО України М.І. Дубини, Ю.Д. Руденка «Виховання патріотизму в учнів і студентської молоді» (К.: ТОВ «Експрес-Поліграф», 2010, 402 с.) є знаковою подією в нашій педагогічній теорії та практиці.

Рецензована книжка має чітку структуру. Вона складається з «Переднього слова», двох великих частин, кожна з яких має відповідно 6 і 5 розділів, а також «Висновків і методичних рекомендацій». У першій частині «Патріотичне виховання дітей і молоді України з давнини до здобуття незалежності (до 1991р.)» розкриваються сутність, джерела і завдання виховання в дітей і молоді українського патріотизму, його вищі здобутки в Київській Русі і Козацьку добу, в XIX - на початку XX ст., в період Української революції 1917 - 1920 рр. і в часи радянської влади. У другій частині «Виховання в учнів і студентів патріотизму в умовах незалежності» досліджуються конкретні шляхи і засоби виховання патріотизму в дошкільній і середній школі, позакласній і позашкільній роботі та в студентській молоді.

В основі книжки - ретельно відібрана, солідна джерельна база.

Торкаючись змісту праці, про яку йде мова, маємо найперше погодитися з авторами в тому, що значна частина науковців і більшість педагогів-практиків не позбулися ще стереотипів посткомуністичного педагогічного світогляду і не трактують досі проблеми патріотичного виховання в річищі автентичної української педагогіки.

Автори слушно критикують і освітню політику вищих державних органів, МОН України та НАПН України, які з тих же причин не забезпечують умов для реалізації ідей національного виховання у сім'ї, школі і ВНЗ та виведення сучасної педагогіки і практики виховання з кризового стану.

Автори мають глибоку рацію в тому, що чистоту змісту національно-патріотичного виховання слід шукати у народній педагогіці та у творчості видатних українських педагогів О. Духновича, К. Ушинського, Б. Грінченка, М. Драгоманова, С. Русової, Г. Ващенко, Я. Чепіги та ін. Саме ці автентичні українські джерела володіють арсеналом ефективних засобів впливу на серце, душу і розум дитини, здатність пробуджувати і розвивати її природні сили та спрямовувати їх на здійснення високих національних ідеалів.

Завдяки глибокому аналізу історико-педагогічного досвіду свого та інших народів, а відтак і вагомим науковим аргументам М. Дубина і Ю. Руденко переконливо стверджують, що справжній патріотизм виховується тоді, коли з перших місяців і років життя діти глибоко оволодівають рідною мовою, постійно перебувають в етнічній аурі, багатій на звичаї і традиції, моральні, ідейні, духовні цінності свого народу. Мова є «тлумачем життя», і все духовне життя людини залежить від того, якою мовою «єднання людини зі світом» відбувається. Авторі підтримують думку К. Ушинського щодо цієї фундаментальної ролі саме рідної мови: дитина, що вивчає світ з допомогою чужої мови, «важче, тупіше, менш глибоко входить у розуміння природи й життя, або, інакше кажучи, розвивається повільніше і слабше». На базі рідної мови формується, власне, і етнічна аура, і поняття духовних, моральних та патріотичних цінностей.

Автори рецензованої праці також слушно наголошують на тому, що імперативом для кожної матері, батька, виховника і вчителя, а відтак і викладача має стати прагнення дати своїм дітям, учням і студентам знання про рідний народ, його історію і його духовні здобутки. Вони переконані в тому, що ще в дошкільний період кожна дитина повинна засвоювати рідною мовою пісні і вірші, знати імена національних героїв, видатних полководців, державотворців, вчених (князів Святослава Хороброго, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, гетьманів Петра Сагайдачного, Івана Мазепу,

Пилипа Орлика та ін.). Цим вони діють суголосно з думкою С.Русової про те, що «нація народжується біля дитячої колиски».

Слід відзначити, що М. Дубина і Ю. Руденко у своїй праці певною мірою розширюють і переорієнтовують арсенал засобів патріотичного виховання, акцентуючи увагу не на поразках, а на перемогах українських сил над ворожими арміями (численні походи і битви Святослава Хороброго з арміями Візантійської імперії і Хозарського каганату, на військовій діяльності Володимира Мономаха, короля Данила та ін.). На думку авторів, формуванню патріотичних почуттів сприяють знання про військові перемоги Богдана Хмельницького, Івана Виговського та Івана Сірка, який здійснив 52 переможні битви з ворожими військами. У книзі розкривається героїзм українців у національно-визвольних змаганнях 1917-1922 рр, героїв Крут, вояків УПА.

Автори книжки мають рацію в тому, що в сучасних умовах, м'яко кажучи, недостатньо формуються в учнів національна гідність, гордість за високі культурні, духовні здобутки наших далеких предків, величезний історичний внесок українців в розвиток європейської і світової цивілізації. Тому в посібнику, наприклад, називаються шляхи і методи формування в учнів і студентів знань про такі вітчизняні пам'ятки історії та культури, як трипільські міста-мегаполіси, Змієві вали, Кам'яну могилу, скіфські і козацькі кургани, стародавні фортеці, замки Волині, Криму, Прикарпаття, Подністров'я, Наддніпрянщини та інших регіонів нашої Батьківщини.

З цього ж погляду вельми цінними є положення щодо підвищення статусу української науки та мистецтва як повноправних чинників змісту освіти і виховання. Автори переконливо доводять істотні хиби в сучасній політиці мовної освіти, які значно послаблюють національно-патріотичний, державотворчий потенціал української мови як державної.

На значно вищий рівень в сучасному змісті освіти, вважають автори, заслуговує інформація про визначних державотворців, політиків, ідеологів України І.Мазепу, П.Орлика, М.Драгоманова, В.Липинського, М.Міхновського, Є.Коновальця, А.Мельника, О.Ольжича та інших, які були, є і будуть для учнів і студентів високими взірцями патріотичного служіння рідному народові.

Важливою особливістю рецензованої книжки є науково виважений підхід авторів до питань формування в учнів і студентів сили волі і сили духу, твердості і стійкості характеру, здатності долати труднощі на шляху державотворення, бойовитості і наступальності в боротьбі з антиукраїнськими випадками та псевдоідеями всіляких недругів нашої свободи. Ефективними засобами формування у молоді твердості характеру, стійкості життєвої позиції, здатності перемагати у відстоюванні наших національних інтересів є лицарські традиції, цінності козацької педагогіки, які автори висвітлюють у цій та інших своїх працях.

Всіляко схвалюючи і підтримуючи загальний зміст і дух рецензованої праці, хочемо висловити і бодай два зауваження.

1. Не підлягає сумніву, що патріотизм був і завжди буде фундаментальною і позитивною якістю людини. Проте, у змісті самого цього поняття, на наш погляд, мусимо вбачати і підкреслювати не лише любов до Батьківщини і, тим більше, не лише готовність до жертвовності задля неї (див. с.13-14,16,23 та ін.), а ширше і глибше висвітлювати «твердість духу і спини» (М.Драгоманов). «Мужчина, - пише Ліна Костенко, - формується не тоді, коли затуляється щитом, а тоді, коли піднімає меч («Записки українського самашедшого», с. 125). Наша сучасна ситуація засвідчує, що у державобудівництві вирішує найперше сила, а не жертвовність. Українському патріотизмові треба навчатися також експансивності, національного егоїзму. Скажемо більше: справжнього патріотизму не буває без ненависті до ворога. І якщо хтось не сприймає слова з Декалога українського націоналіста («Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів твоєї нації»), то варто повірити В.Сухомлинському: «Бути ідейно вихованим - це означає віддано любити і непримиренно ненавидіти» (Вибр. твори: В 5-ти т., Т2, с. 165). Уважаємо, що в рецензованій праці дух ненависті до ворога не репрезентовано достатньо виразно. Не в раю живемо.

2. На наш погляд, потребує деякого уточнення позиція авторів щодо небезпеки раннього вивчення іноземних мов. У стратегії книжки це питання займає чільне місце.

Не ставимо під сумнів, що на основі рідної мови формується структура мислення дитини і що для українця природовідповідною має бути виключно мова українська. Чужа мова, яка функціонує відповідно до ін-

шої синтаксичної, семантичної і фонетичної будови, на ранньому етапі завдає великої шкоди як чинник інтерферуєючий, а також сповільнює для розвитку дитини. Десь таку негативну роль відіграє для людини і так звана «двомовність». У дорослому віці з цією бідою дають собі ради лише професіонали (ведучі ТБ, артисти, письменники тощо). Пересічна «двомовна» людина руйнує в собі комунікативну впевненість, часто переходить на суржик, бо витрачає додаткові психічні сили для вибору мовних засобів, точного формулювання думки.

Але трактує цю проблему в площині освіти, виховання і розвитку, потребуємо брати до уваги кілька фактів.

А. В перші роки життя дитина має «особливий талант» до вивчення мови, бо це запорука її виживання. Цей період триває до 6-7 років. То чи не варто все ж скористатися цим і для засвоєння мови іноземної? При цьому беремо до уваги, що на четвертому-п'ятому році життя структура мислення дитини вже сформована і приймаємо умову, що рідна мова у побуті залишається домінантною. Таке, спираючись на авторитет О. Потебні, допускають і автори (див. с. 169 і 174). Безумовно, що це питання повинно вирішуватися із врахуванням здібностей дитини та її вікових особливостей.

Б. Найбільший руйнівний вплив на ранній розвиток дитини має не кожна іноземна мова, а лише її структурно близька. Для українця - це слов'янські мови - польська, російська тощо. Так, бажаючи сказати «бере участь», українець швидше помилиться у бік «приймає участь» (від російського «принимает участие»), ніж у бік англійського *takes part*. Споріднена мова має завжди більший вплив на іншу, ніж віддалена. Тому, коли говоримо про небезпеку і шкідливість впливу чужої мови на нестійку ще структуру мислення малої дитини, то потребуємо вирішувати питання більш адресно: для української дитини в ранньому віці небезпеку являє собою російська мова. Вона, поза нашою волею, втручається у раннє психічне життя дитини, деформує структуру її мислення і сповільнює її розвиток. Саме цим пояснюється те, що в комунікації українець відчуває себе слабше, а росіянин чи поляк - самовпевнено. Бо нормою є, коли людина знає кілька мов, але рідні вони заважати не повинні.

В. Вплив чужої мови на психіку дитини і народу залежить також від спрямованості їхнього характеру - назовні (експансивність), чи всередині

ну (імпансивність). Росіянину чужа мова не заважає, бо він щодо «чужого» має природну відпірність, він завжди наступає і тому її не сприймає. Українець як природний інтроверт - завжди «відкритий до чужого», сприймає «все», а воно часто «заважає своєму». Тому маємо тут і етнопсихологічну проблему, яку треба брати до уваги.

Загалом же, рецензована праця М. Дубини і Ю. Руденка «Виховання патріотизму в учнів і студентської молоді» - посібник, у якому на рівні вищих здобутків української педагогіки розв'язуються проблеми, завдання патріотичного виховання підростаючих поколінь. Книжка необхідна науковцям, авторам посібників з педагогіки, вчителям, вихователям, студентам педагогічних закладів, працівникам гуманітарної сфери, батькам. Вона буде і вельми корисною працівникам державних органів у справі визначення національних пріоритетів та завдань освітньої політики.

**О. Вишневський,
академік АН ВО України.**

Наймолодший ректор О.С. Поважний

З ГЛИБОКОЮ ВДЯЧНІСТЮ І ЛЮБОВ'Ю...

Особливої актуальності в наш час набуває вивчення творчої спадщини молодих науковців і громадсько-політичних діячів другої половини XIX – початку XX ст., які зробили вагомий внесок у процес національного відродження України, розвиток української культури в цілому та національної історичної науки зокрема. Серед багатьох діячів цього періоду особливе місце посідав Василь Доманицький (1877 – 1910). Це був історик, етнограф, літературознавець, фольклорист, економіст, редактор, перекладач, журналіст. Однак, незважаючи на таку плідну широку діяльність, творча спадщина вченого протягом багатьох десятиліть несправедливо замовчувалася, бо ж ми, українці, на жаль, віддавна страждаємо на хронічну недугу - амнезію національної пам'яті.

Минуло 130 років від дня народження дослідника-текстолога, збирача і видавця невмирущої творчої спадщини Тараса Шевченка.

Тільки за те, що цей чоловік упорядкував повне видання «Кобзаря», звіривши автографи-рукописи Т. Шевченка, виправивши помилки в попередніх публікаціях, українці мали б знати й пам'ятати прізвище Василя Доманицького. За десять років, відпущених йому долею після закінчення університету, він зробив стільки, скільки б іншому вистачило б на все життя. Про нього залишили дуже чудові спогади Д. Донцов, С. Єфремов, В. Антонович, О. Кониський, В. Липинський, називаючи його «найкращим робітником української справи».

Народився Василь Миколайович Доманицький 1877 року в селі Колодисте Тальнівського району (тоді Київська губернія) в родині священника. Навчався в одній із київських гімназій, потім на історико-філологічному факультеті університету, де став найулюбленішим учнем видатного вченого Володимира Антоновича. Як згадують однокурсники, «громадська рухливість Василя просто дивувала, а книжка і взагалі друковане слово якось містично тягли його до себе». Під час навчання в університеті він

широко пропагував українське слово, розвозив літературу по найглухіших селах. Із дивовижною швидкістю міг перенестися з Київщини на Полтавщину, Чернігівщину, організувати літературні та театральні вистави, зникати на два-три тижні, що означало: натрапив на якусь багату бібліотеку.

Закінчивши університет 1900 року, Доманицький почав учителювати в київській приватній гімназії, але через рік, занедужавши на сухоти, покинув роботу. Коли ставало легше від хвороби, багато працював.

Василь Доманицький започаткував видавництво «Вік», яке друкувало популярні книжки для народу, а також в «Киевской старине» укладав і коригував рубрику «Текущие заметки», вчасно відгукуючись на різноманітні події українського життя. Енергійний, заповзятий, Василь встигав скрізь: недарма друзі прозвали його Вітром, і це прізвисько стало одним із псевдонімів Доманицького.

У 1901 році через недугу він виїжджає з Києва та не залишає працювати над розвідками, статтями для українських видань. Отримавши доручення від петербурзької видавничої комісії (у складі Ф. Вовка, Я. Забіли, О. Русова та інших) на всебічне і повне текстологічне вивчення спадщини Шевченка, молодий учений з притаманною йому ретельністю і відповідальністю взявся за роботу.

Серед його робіт цього періоду найбільш відомі - «Критичний розслід над текстом «Кобзаря», «Козаччина на переломі XVI-XVII століть», «Новознайдені поезії Шевченка», «Володимир Антонович», «Одна з «Катерин» тощо. Рядок за рядком, сторінка за сторінкою повертав Василь Доманицький українському народові дороге і вічне.

До молодого вченого приходять визнання: його обирають дійсним членом київського Товариства грамотності та Історичного товариства імені Нестора-літописця.

Допомогти людям – гасло життя В. Доманицького. Він тому цікавиться Доманицький і кооперативною справою на селі. Цій проблемі присвячені його численні розвідки «Про сільську кооперацію», «Селянська доля», «Товариські крамниці» (потребительські товариства), «Як хазяйнують селяне». У рідному селі Василь організував першу кооперативну крамницю, згодом такі з'явилися по всій околиці. Кооператори встановили прямі контакти з фабриками та заводами, організували продаж без-

посередньо за кордон сільськогосподарських продуктів. З усієї околиці з'їжджалися селяни до Колодистого, вони довіряли Василю Миколайовичу, зверталися до нього зі своїми справами, клопотами і кривдами. Він ознайомлював їх із законами, захищав, писав, телеграфував чиновникам, чим викликав незадоволення влади. Як селяни шанували Доманицького, згадував С. Єфремов. Якось до нього завітав господар із Звенигородщини і на його запитання, кого селяни думають обрати до Думи, почув: «Не кого ж, як нашого поповича: за нього всі голос дамо». Така популярність Доманицького насторожила владу, Василь Миколайович потрапив під нагляд поліції, йому присудили адміністративне заслання на Вологодщину, пізніше загрожувала тюрма, від якої він урятувався, виїхавши за кордон. Повернувшись, він виїжджає до Петербурга, де організовує видання газети для народу «Рідне слово», що стало органом української фракції в другій Думі.

У Петербурзі під редакцією В. Доманицького вийшло перше, найповніше, опрацьоване і звірене з автографами-рукописами видання «Кобзаря» (1907 р.). Цю роботу він виконував, коли перебував під наглядом поліції, переховуючись де доведеться, працюючи по 12-14 годин, відновлюючи зіпсований видавцями текст. Доманицький писав, як сидячи за цими реліквіями, не раз думав: «...Ну що, як мене десь вислідить шпиг, поліція цієї ночі набіжить та заарештує за всім цим добром? Проме не – кат його бери, а от що, думаю, може пропасти. Тоді на моїй душі гріх тяжкий, непростений». Доманицький переглянув усі доступні йому автографи-рукописи Т.Г. Шевченка та копії з них. Він використав матеріали, які зберігалися в Чернігівському музеї імені В. В. Тарновського, в редакції «Киевской старины», у В. Науменка, в Румянцевському музеї в Москві. В матеріалах з архіву департаменту поліції Доманицький виправив чимало помилок, подав деякі вірші в повнішій та докладнішій редакції. З усіх 215 поезій лише 8 були не перевірені з автографами. Цій текстологічній роботі Василь Миколайович присвятив спеціальну статтю «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка». За короткий час книжка розійшлася і Доманицький підготував друге, доповнене видання (1908 р.), його теж швидко розкупили. Тоді Василь Миколайович, уже тяжко хворий, почав працювати над третім виданням «Кобзаря», усвідомлюючи, що не встигне закінчити цю роботу.

З появою Санкт-Петербурзького видання «Кобзаря», датованого 1907 роком, здійсненого за редакцією Василя Доманицького, шлейфом потяглися визначення: «вперше», «глибоконаукове», «етапне в історії шевченківського тексту». Того ж року Іван Франко в «Записках Наукового Товариства Шевченка» відгукнувся схвальною рецензією на вихід «Критичного розсліду над текстом «Кобзаря», згадавши про недолугі спроби деяких «доброзичливців» подати Шевченка як такого, котрий, начебто, мало дбав про зовнішню форму своїх творів, кидав їх, мовляв, на вітер, роздавав знайомим і дозволяв робити там самовільні зміни й поправки. У рецензії наголошувалося: «Тепер, по виданні праці В. Доманицького, ми переконуємося, що всі ті догади і докори були безпідставні, що Шевченко іноді аж надміру педантично дбав не лише за композицію, але також за зверхню форму своїх поезій, незліченні уступи в них переробляв, шліфував та вигладжував не згірше самого Пушкіна». Відзначалося перше, найповніше хронологічне впорядкування творів геніального поета Доманицьким, опублікування ним значної маси невідомого досі рукописного матеріалу, використання різночасових публікацій, що дало змогу «пізнати Шевченка такого, яким він був, з ясною, а вічно неспокоїною і невичерпною творчою душею».

Уперше в «Кобзарі» за редакцією Доманицького в межах Російської імперії було опубліковано поему «Марія», написану Шевченком після вимушеного повернення з України до Петербурга. Поява в найповнішому «Кобзарі» цього твору викликала гостру реакцію. Антиукраїнськими силами було зроблено спробу заперечити автентичність публікації, знецінюючи її випуском літературної підробки. Сфабрикований сурогат, текстологічна необґрунтованість і художня безпорадність викрили самі себе.

Іншій видатній поемі «Сретик» також судилося повністю бути вперше опублікованою за допомогою Василя Доманицького. Відомо, що чистовий автограф твору у рукописному збірнику «Три літа» вилучили у Шевченка ще під час арешту 1847 року. До рук автора наприкінці його життя потрапила лише частина поеми (227 рядків)...

Водночас він працював над «Історією України» Миколи Аркаса. 1908 року в Петербурзі в друкарні видавництва «Общественная польза»

вийшов цей перший україномовний підручник, редактором і упорядником якого був Василь Миколайович.

Та хвороба прогресувала. Навіть будучи тяжко хворим, Василь Миколайович не забував Україну, листувався з багатьма відомими людьми. Помер він 10 вересня 1910 року, проживши всього 33 роки. Тіло його привезли в Україну, але царська влада заборонила ховати Доманицького в Києві. Труна прибула на станцію Звенигородка. Звідти й до рідного Колодистого супроводжували тіло Василя Доманицького велика делегація з Києва від української громади, редакції «Ради», студентів та друзів.

Працю «Василь Доманицький» видав на свій кошт один із земляків Василя Миколайовича – Віктор Петрович Поліщук, тривалий час – завідувач кафедри бджільництва, а нині професор цієї кафедри, академік АН ВО України, відомий вчений, автор не одного десятка праць, улюблений професор студентів Національного університету біоресурсів та природокористування України, великий патріот своєї землі і культури української. Написав з глибокою любов'ю і вдячністю. Він багато знає про Василя Доманицького, його родичів, друзів, і ми з нетерпінням чекаємо документальних спогадів про них, таких же захоплюючих і необхідних нашій молоді.

Ірина Дейнега, академік

ЦІКАВО ЗНАТИ

ХТО СПАЛИВ ХРЕЩАТИК У 1941 РОЦІ

Знову й знову доводиться чути таке запитання, бо й через три повоєнні покоління все ще є люди, які вважають, що то робота «німецько-фашистських захватчиків». А коріння ось де: одразу по визволенні Києва (6 листопада 1943 року) не хто інший, як газета «Правда» — головний рупор більшовицької партії - започаткувала, даруйте за тавтологію, неправду в цьому питанні. Цитуймо рядки з репортажу її військового кореспондента Я. Макаренка, передані з Києва телеграфом (отже, діяв?!) 7 листопада і надруковані в «Правді» 8 листопада 1943 року (мовою оригіналу): «Захватив Киев, немцы начали методически умерщвлять его. Сначала был разрушен Крещатик — один из самых красивейших и благоустроенных проспектов столицы Украины... В грудю обломков превращены театр имени Франко, учебный городок в Голосеевском парке, почтамт, гостиница «Континенталь»... Чтобы оправдать свои черные дела, немецкие власти пошли на хитрую и подлую провокацию: все, что ни поднималось силой взрыва на воздух, приписывалось партизанам. Немцы взорвали мосты, дома, водопровод, культурные учреждения».

У радянські часи все, що писала «Правда», не підлягало сумнівам. А цей репортаж спершу прочитали ті, хто був на радянській території, включно з киянами, евакуйованими влітку 1941 року, — отже ті, хто не міг знати, що тут коїлося під час окупації. Як було не вірити? Та коли ця інформація у визволеному Києві дійшла до киян, (хто пережив окупацію, знав, а то й бачив все на власні очі), довелося їм прикусити язика, бо правда для них була зовсім іншою. Так, через два роки від початку війни, коли стався докорінний перелом в її ході, вже не всім хотілося згадувати виступ Сталіна по радіо 3 липня 1941-го, коли вождь закликав не залишати на окупованих територіях жодного кілограма збіжжя, жодного літра пального, жодного вагона. Наша земля мусила горіти під ногами ворога, а про те, що ми маємо залишати нашу землю й частину наших людей тимчасово, чомусь не йшлося; нібито ворог забирає її назавжди. Тому, читаючи ту «Правду», важко було збагнути, навіщо окупанти руй-

нували місто, в яке увійшли і в якому збиралися жити, навіщо вивели з ладу водогін, потрібний і їм самим, чому руйнували мости, які їм були конче потрібні для подальшого наступу на схід? Утім, брати під сумнів «Правду» ніхто не мав права.

Нагадаймо: перед війною в столиці України мешкало 930 тисяч киян. З початком війни на фронт пішло 200 тисяч, на евакуацію виїхало 325 тисяч. З міста було вивезено основне обладнання промислових підприємств, найбільші матеріальні та культурні цінності, всі запаси продовольства. В Києві залишилося близько 400 тисяч мешканців. Коли після 70-денної героїко-трагічної оборони ворог ступив на вулиці Києва, залишені диверсанти вивели з ладу водогін та електропостачання, а 4-та дивізія НКВС й інженерні підрозділи 37-ї армії висадили в повітря мости через Дніпро, хоча по Ланцюговому мосту ще рухались останні відступаючі червоноармійці. І цю правду знали 400 тисяч киян, позбавлені на початку окупації продовольства, води, електрики — кинуті напризволяще радянською владою як непотріб, баласт війни. А потім 100 тисяч молодих киян окупанти вивезли на примусові роботи до Німеччини, ще понад 100 тисяч знищили у Бабиному Яру (з них — майже 40 тисяч євреїв), тож на час визволення в місті залишилося близько 180-ти тисяч корінних киян — тоді ще живих носіїв історичної пам'яті про те, як все було восени 1941 року насправді.

Оволодівши Києвом, німці передусім повитягали з будинків вибухівку разом із радіокерованими пристроями, закладеними радянськими саперами та енкаведистами. Німці розмінували будинки уряду, Верховної Ради, штабу КОВО на Банковій, 11, НКВД на Володимирській, 33, музею Леніна (нині — Будинок учителя), Оперний театр тощо. Але вони не знали, що так само заздалегідь більшовиками заміновано Успенський собор та Хрещатик. Останній залишився майже безлюдним, бо спорожніли готелі та помешкання евакуйованої міської еліти. Їх, як і передбачалося, заселили новоприбулі окупанти. Отож, саме Хрещатик став вибухати на п'ятий день від початку окупації: за сталінськими настановами «наша земля горіла під ногами окупанта».

А тепер наведемо рядки з допису Ф. Гладка, вміщеного 21 жовтня 1941 року в газеті «Українське слово», що виходила в окупованому нацистами Києві: «Перший вибух хмарою диму затьмарив ясний день.

Полум'я охопило крамницю «Дитячий світ», яка містилася на розі Прорізної вулиці та Хрещатика. З цього почалося. Вибух чергувався за вибухом. Пожежа поширилася уверх по Прорізній вулиці й перекинулася на обидва боки Хрещатика. Вночі кияни спостерігали велику криваву заграву, яка не вщухала, а невпинно розросталася. Більшовики зруйнували водогін. Пожежу гасити було неможливо. В той час вогонь був господарем — він жер і знищував будинок за будинком. Згоріло п'ять краших кінотеатрів, Театр юного глядача, театр КОВО, радіо-театр, консерваторія та музична школа, центральний поштамт, будинок міськради, два найбільші універмаги, п'ять найкращих ресторанів та кафе, цирк, міський ломбард, п'ять найбільших готелів («Континенталь», «Савой», «Гранд-Готель» та ін.), центральна міська залізнична станція (квиткові каси), Будинок архітектора та вчених, два пасажі, друкарня, 8-а взуттєва фабрика, середня школа, понад 100 найкращих крамниць. Загибло багато бібліотек, цікавих документів, коштовних речей. Наприклад, у Київській консерваторії згорів великий орган і щось 200 роялів і піаніно. Навіть важко собі уявити та підрахувати величезні розміри цього нечуваного злочину советів!».

Вибухи й вогонь повністю знищили забудову Хрещатика: а сторона від будинку №5 до Бессарабської площі, парна сторона — від теперішнього майдану Незалежності до вулиці Богдана Хмельницького. Так само згоріло все доценту на вулицях Інститутській (парна сторона — до Ольгінської), на Ольгінській, Заньковецької, на теперішній Архітектора Городецького; Лютеранська — нижня частина, Прорізна (ліворуч — до Пушкінської, праворуч — до Паторжинського), Пушкінська — обидві сторони від Прорізної до Богдана Хмельницького. Але Театр імені І. Франка не горів. У боротьбі з пожежею німецькі сапери підірвали кілька будинків, аби припинити поширення вогню. Палало так, що розпечене повітря носило над пасажем покрівельне залізо, як осіннє листячко. На початку вулиці архітектора Городецького хідники перетворилися на дивну мозаїку: в розтопленому асфальті застигло бите вітринне скло, а кора на стовбурах липок з того боку, що звернутий до фасадів, по війні залишалася загорнутою всередину. Скільки там загинуло киян, ніхто й ніколи вже не дізнається... Коли догоріло, німці підірвали фасади кількох будинків на Хрещатику, які загрожували падінням та новими жертвами.

Дотепер лишилася єдина наочна згадка про пожежу — і фасад будинку на Хрещатику, 32: вогонь злизав гранітні перемички й маскарони над вікнами й вітринами.

Невгамовні підпільники 1 листопада 1941 року спалили будинок колишньої міської думи, що стояв на теперішньому майдані Незалежності. За цю безглузду більшовицьку акцію наступного дня окупанти розстріляли 300 заручників. А 3 листопада злетів у повітря Успенський собор — за 20 хвилин після того, як його залишив словацький президент Йозеф Тісо у супроводі генералітету й окупаційної влади. Запізнилися з вибухом!

Залишаючи Київ на початку листопада 1943 року, німці так само вдалися до тактики «випаленої землі»: згорів червоний корпус університету, колишній інститут шляхетних дівчат, низка великих капітальних будинків на Шовковичній, Володимирській, Великій Васильківській, Великій Житомирській, Саксаганського, Костьольній, Бульварно-Кудрявській, Львівській.

По війні Хрещатик розчистили від руїн, забудували заново й поіншому, на сусідніх вулицях майже все спалене відремонтували. Але поголос про руйнування Хрещатика окупантами всіляко популяризувався аж до недавніх часів. Так, 1953 року «Вечірній Київ» писав, що Ланцюговий міст висадили в повітря німці в... 1941 році! Перед собою? І нові кияни вірили...

До речі, фашисти були в Італії, а в Німеччині — нацисти. І ця плутанина теж продовжує жити від часів війни в та перекручень більшовицької ідеології, яка ніколи не і визнавала своїх помилок. Втім, все минає, а правда залишається — є така старовинна приказка: пам'ятаймо ж правду, а не «Правду». Пам'ятаймо нашу, українську історію в її українському розумінні й тлумаченні!

**Дмитро Малаков,
музей історії Києва**

ВЖЕ НЕ КАЖУ ПРО ТЕ, ЯК ВОНИ ЗАХИЩАЛИ КИЇВ...

Останнім часом росіяни, як в Україні, так і за її межами, наполегливо навчають українців: хто є Героєм України, а хто її зрадником, хто для українців друг, а хто ворог, чию пам'ять українці мають шанувати та які свята їм треба відзначати. Зокрема, росіяни оцінюють діяльність Української Повстанської армії (УПА) як зрадницьку. А себе, і особливо російське козацтво, вони подають за зразок відданості „родномуотечеству”. Та ці їхні твердження не відповідають дійсності. Адже під час Другої Світової війни на боці гітлерівської Німеччини, у складі різних військових формувань, воювало близько двох мільйонів росіян!

Загальновідомою є лише „Руская Освободительная армія” (РОА) генерала Андрія Власова, яка налічувала понад 800 тисяч вояків. У складі Вермахту були також Перша і Російська Народна армія під командуванням Бориса Смисловського; Російська Визвольна - Народна армія полковника Броніслава Камінського (від 1944 року - Перша Російська дивізія СС, що брала участь у погромі Варшавського повстання); Російський корпус Сербії, утворе-

ний з російських емігрантів; козацькі формування генералів Петра Краснова і Сергія Павлова, що належали до складу військ СС; Добровольчий (15-й) козацький кавалерійський корпус під командуванням Гельмута фон Паннвіца; а також добровольчі допоміжні підрозділи Вермахту — Хільфсвіллігер. Вже не кажу про те, як вони захищали від Червоної Армії Київ... Докладніше зупинимось лише на одному з військових формувань — Добровольчому козацькому кавалерійському корпусі під командуванням Гельмута фон Паннвіца. Формування цього корпусу з російських козаків розпочалося у березні 1943 року. Перші його підрозділи було перекинуто до Білорусії, де у районі Новогрудки з них було створено Першу козацьку кавалерійську дивізію, якою командував генерал-майор Вермахту Гельмут фон Паннвіц. Дивізія брала участь у боротьбі з радянськими партизанами в Білорусії та Російській Федерації. Взимку з 1943 на 1944 рік Перша козацька кавалерійська дивізія діяла на території Югославії проти партизанської армії Йосипа Броз Тіто. До того ж, під час придушення партизанського руху опору російські козаки відзначалися надзвичайною жорстокістю.

У серпні 1944 року Першу козацьку кавалерійську дивізію підпорядковують рейхсфюреру СС Генріху Гімлеру. Гельмут фон Паннвіц був підвищений в чині до группенфюрера СС (генерал-лейтенанта військ СС). Після приєднання до цієї дивізії інших козацьких добровольчих підрозділів її було реорганізовано в Добровольчий (15-й) козацький кавалерійський корпус військ СС, переданий у листопаді 1944 року у підпорядкування Головному штабові СС. До складу корпусу увійшли: два батальйони російських козаків, які доти придушували визвольний рух у Польщі, в районі Кракова; 5-й російський козацький полк, що брав участь у погромі Варшавського повстання; 69-й козацький поліцейський батальйон з Варшави; 360-й російський добровольчий козацький полк під командуванням полковника фон Ретельна, який воював на Західному фронті; російський козацький охоронний батальйон з Ганновера; а також російські військовополонені, які мали козацькі родоводи. Корпусу додатково було передано батарею 105-мм гаубиць, батарею шестиствольних мінометів, 12 танків і самохідних гармат.

Восени 1944 року при Добровольчому (15-му) козацькому кавалерійському корпусі СС було створено розвідувально-диверсійну школу „Атаман”. Засновниками цієї школи стали генерал-лейтенант козацьких військ Андрій Шкуро та генерал-майор козацьких військ Тимофій Доманов. Школа готувала розвідників-диверсантів, які мали діяти в тилу радянських військ.

З кінця 1944 року Добровольчий (15-й) козацький кавалерійський корпус військ СС брав участь у боях з Червоною армією. На цей час у корпусі було близько 40 тисяч козаків. До кінця війни Добровольчий (15-й) козацький кавалерійський корпус військ СС завдавав радянським військам значних втрат у боях, а у травні 1945 року добровільно роззброївся і здався англійським військам в Австрії.

1998 року в Москві, біля храму Всіх Святих, було споруджено пам'ятник, на якому зазначено: „Воинам русского общевойскового союза, русского корпуса, казачьего стана, казакам 15 кавалерийского корпуса, павшим за веру и отечество”. Про приналежність цього корпусу до військ СС і про його підпорядкування рейхсфюреру Генріху Гімлеру написати забули?!

Ігор Сасенко, м. Луганськ

ЗАБУТИЙ ФРОНТ

Чергова спроба одного з нинішніх лідерів Росії піддати ревізії внесок українського народу в перемогу над гітлерівським фашизмом має чітке історичне коріння. Ще в січні 1944-го року політбюро ЦК ВКП(б) терміново зібралося на засідання, скликане Сталіним, аби «засудити і викрити націоналістичні спроби О.Довженка», применшити роль комуністичної партії і російського народу у війні з фашизмом.

Що ж такого страшного накоїв відомий радянський митець, чиї фільми увійшли в скарбницю світового кіно? Написав сценарій художнього фільму «Україна у вогні», побудований на реаліях 1941-43 років. Особливий гнів Сталіна викликало те, що головний позитивний герой фільму був етнічним українцем, а сам автор сценарію «принизив» російський народ, «перебільшивши» втрати України – і людські, і матеріальні – за перші два роки війни. Отак от. Як бідкався сам Довженко у своїх щоденниках, що ще треба було Вождю, аби визнати істину? Невже замало того, що війна з усіма її звірствами і важкими втратами двічі прокотилася землями радянської України?

Ми подавали вже конкретику реального внеску українських робітників, інженерів, конструкторів, а також колгоспників, котрі в евакуації у важких, часто–густо нестерпних умовах (і не завжди з вини місцевих тупоголових бюрократів) фактично викували Зброю Перемоги. До 1941-го року промислова потуга СРСР територіально закінчувалася на Уралі. Завдяки евакуйованим з України підприємствам важкої металургії і оборонного комплексу зміцніли, переродилися Сибір і Далекий Схід, що, до речі, стало однією з причин відмови Японії виконати свої зобов'язання перед Берліном щодо нападу на СРСР.

Але є в усій історії ще один вельми важливий момент. Після 45-го року ніхто не демонтував привезені з УРСР заводи. Вони продовжували працювати. Більше того, частина персоналу пов'язала своє подальше життя з Росією. Хтось залишився згідно з розпорядженням керівництва, а хтось, дізнавшись, що там, в далекій Україні не залишилося живих нікого з рідні, знайшов свою нову домівку на просторах того ж Сибіру.

І ще один, не жаль, забутий факт. Про нього не згадується навіть у «всюдисущій» Вікіпедії. Одразу після початку Великої Вітчизняної Ві-

йни до столиці радянського Узбекистану Ташкенту евакуювали Київську та Одеську кіностудії художніх фільмів – разом із творчим і технічним персоналом. І саме у Ташкенті класик українського радянського кіно Марк Донської відзняв за авторським сценарієм Ванди Василевської фільм «Райдуга» з геніальною Наталею Ужвій у головній ролі. В 1943-му році цю картину привезли до США, і, за визнанням поважних американських політиків і критиків кіно, цей фільм спонукав мільйони простих американців до боротьби з фашизмом як загальнолюдським злом, а не пострахом, скажімо, тієї ж Європи.

Асоціація діячів американського кіномистецтва, та, що роздає Оскари, нагородила в 1944-му році фільм «Райдуга» спеціально для нього встановленою нагородою. Більше такої честі у США не удостоювалася жодна кінокартина.

Природно, що після перемоги українські та одеські кіномитці повернулися до України. Але в Ташкенті вони залишили по собі не тільки добру пам'ять, а й підготовлені ними національні кадри узбецьких кінематографістів. За короткий час Ташкент став визнаним центром кіно усього азійського континенту. А Ташкентський кінофестиваль – одним із найповажніших явищ світового мистецтва.

У 1965-му році до Києва на Другий Всесоюзний кінофестиваль приїздив визначний узбецький кінорежисер Малік Каюмов. В роки війни він працював на Ташкентській кіностудії з нашими земляками. І вважав їх своїми великими вчителями. Про це він говорив у кожному виступі, кожному інтерв'ю.

Якщо комусь видасться, що кіно – то не головна складова проблеми, нагадаємо про один забутий факт. Йдеться про мобілізованих у 1941-44 роках солдатів і офіцерів чотирьох фронтів, що носили назву Українські. Що сталося з тими, хто дійшов до Берліну, Белграду, Відня – і залишився живим? Десятки, якщо не сотні тисяч із них були мобілізовані на нову війну – їх привезли під охороною в голі степи або непрохідну тайгу і звеліли будувати спеціальні секретні об'єкти для виробництва радянської ядерної зброї. Тож у результаті українці внесли більш ніж вагомий вклад у перемогу у Другій Світовій війні і відвернули Третю Світову. Цього теж не варто забувати.

ЗАБУТИЙ ГЕРОЙ ЗАБУТОЇ ВІЙНИ

*Гей ви, стрільці січові,
Раз, два, три.
В наших дівчат серце мліє!
Раз, два, три...*

На жаль мало хто з сучасників пам'ятає, що в Першу Світову війну українці воювали не лише на Германському фронті – по обидва боки. Хоробрі хлопці з січових стрільців залишилися у народній пам'яті бодай у піснях славетного стрілецького циклу. Фрагмент однієї з них ми винесли в епіграф. Про інших героїв, особливо тих, що носили однострої російської армії, незаслужено забуто.

У тій війні, окрім Західного і Східного германських фронтів, де супротивники роками тупцювали на місці, був ще один величезний фронт – Південний. Він простягся від Босфору й Дарданелл до гирла Тигру й Євфрату. Саме на південному фронті Росія та її союзниця Британія досягли значних успіхів у боях з імперією Османів. Принагідно, до речі, віднайшовши залишки Ковчегу на верхів'ї гори Арарат. Але то інша історія.

Навесні 1916-го року британський корпус втрапив у оточення поблизу Багдаду. Британія звернулася до російських союзників із проханням про спільну військову операцію. Але обох союзників розділяло кількасот кілометрів території, яка контролювалася турками та їхніми спільниками з числа курдів та інших бунтівних кочових племен. Радіозв'язок на ті часи і на тому фронті практично не існував. Спроби послати з обох сторін поодиноких кур'єрів або невеликі групи розвідників закінчилися провалом.

Турецькі газети вже оповістили весь світ про повний розгром британського корпусу. На жаль, англійські вояки теж не мали зв'язку не лише з російськими союзниками, а й зі своїми базами на території нинішнього Пакістану, і тоді командувач російського війська у Закавказьї

каззі генерал Баратов віддав наказ командирі першої сотні Першого Уманського полку Кубанського козацького війська Василю Гамалії наказ: на чолі своєї сотні пробитися ворожими тилами до британського корпусу, провівши принагідно розвідку сил та засобів спільного супротивника.

Сотні належало пройти понад 600 верст по незнайомій території, фактично без точних карт, без достатніх запасів їжі, води і фуражу для коней, в оточенні відверто ворожому. Сучасні фахівці зі спецоперацій такого типу вважають, що у сотні Василя Гамалії був дуже мізерний шанс дістатися Багдаду – та й то за умови майже стовідсоткових людських втрат.

На світанку 27 квітня 1916-го року козацький спецназ, котрий складався з українців – вихідців з Поділля (звідси назва полку) , вирушив у похід. А опівдні 6-го травня Гамалія і його люди з'явилися в таборі командуючого британським корпусом! Не втративши жодної людини! Мало того – виконавши все, що йому належало, Гамалія повів своїх людей назад, до своїх і 1-го червня 1916-го року відрепортував генералу Баратову про виконання завдання. Загін втратив лише 17... коней.

В усіх військових академіях світу рейд сотника Гамалії вважається неперевершеним шедевром операції військового спецназу. В усіх наступних війнах XX століття жодний спецназ жодної армії не зміг повторити подвигу козаків Уманського полку.

І ще один факт, котрий практично не має аналогів у військовій історії. Всі козаки Гамалії стали кавалерами Георгієвського хреста, а хоробрий сотник одержав офіцерського Георгія, що давало право на спадкове дворянство, і вищий військовий орден Британської імперії.

Радянським історикам було наказано забути про цей епізод. Важко поки що визначити, чому саме. Можливо, тому, що козаки–кубанці в громадянську війну воювали переважно на боці білих. А можливо, тому, що серед предків Василя Гамалії були старшини з найближчого оточення гетьмана Мазепи. Тому в радянських школах вчили вірш Шевченка про козака Гамалію – засновника славетного роду – та ні словом не згадували про його мужнього нащадка.

І лише у неканонічному тексті пісні січових стрільців співається:

*Перший чотар, як та змія,
Раз, два, три.
Звуть гохлопці Гамалія,
Раз, два, три...*

Достеменно відомо лише, що навесні 1917-го року частину козаків із Закавказзя перекинули на румунську ділянку Східного фронту. Після розпаду імперії частина з них з боями прорвалася на рідну Кубань. Але дехто пристав до Січових стрільців...

І то все.

**Передруковано з газети «Персонал-плюс»,
2008, №38 (290) від 07жовтня**

ДІТИ «ВЕЛИКИХ»

Чим вищий достаток сім'ї, тим менше в ній дітей. Такий парадокс сьогодення. Проте раніше до кількості дітей ставилися інакше.

Ярослав Мудрий усіх своїх 9 синів і доньок вдало влаштував. Ізяслава одружив із сестрою польського короля, Всеволода – грецькою принцесою, В'ячеслава та Ігоря – з німецькими графінями. Донька Єлизавета пішла за принца норвезького, Анастасія – за короля угорського, Анна – за французького ... У Петра I, якого справедливо вважають катом українців, та його дружини Катерини було 11 дітей, а сам Петро був чотирнадцятим у царя Олексія Михайловича. Англійська королева Вікторія народила 9 дітей, австрійська імператриця Марія–Тереза – 16. Французький король Людовик XIV тільки від двох фавориток мав 11 нащадків. Щодо простіших за походженням людей, то вони не пасли задніх. Наприклад, Ейнштейн мав трьох, Пікассо - чотирьох, Гете і Гоген - по п'ятеро дітей, Мартін Лютер, Моцарт і Едісон - по шестеро, Шуман і Чаплін – по восьмеро, математик Леонард Ейлер і письменник Лев Толстой – по тринадцятеро дітей. Бах мав 20 синів і доньок, а Олександр Дюма похвалявся, що в нього 500 нащадків.

Історія знає й курйозні випадки. На початку XIX століття у Лондоні жив багатий холостяк Лоуелл, який через нудьгу відвідував компанію з досить вільними звичаями. Одна з дівчиць легкої поведінки завагітніла від нього. Коли Лоуелл зник, дівчиця подала позов до суду. В ті часи заява жінки в такій скруті була вирішальною. Втім, Лоуелл і не думав захищатися, визнав дитину своєю і заплатив відступного. Зачувши про це, вагітні дами закидали суди позовами на Лоуелла . за два роки він був визнаний батьком 62 дітей.

ХРОНІКА

- Відбулося перше засідання «Президії» АН ВО України в цьому році.

- Детально обговорено проведення Загальних зборів АН вищої освіти України. Виступила академіки: Р.Г. Процюк, В.Є. Михайленко, В.Г. Баранівський, Н. П., П.П. Говоров, І. С. Зозуля, які високо оцінили проведення зборів і вказали на незначні недоліки в їх проведенні, і зокрема те, що не було представлено МОН.України.

- На загальних зборах вирішено перевидати довідник «Вчені АН ВО України».

- Здійснювати перевидання береться одне з республіканських видавництв.

Відбулася зустріч з ректором кримського гуманітарного університету д.п. н. проф. Глузманом О.В. Нині університет має понад 5,5 тисяч студентів, близько 30 професорів - основа педагогічного складу університету. Університет заслужив значний авторитет кримчан. Ректор розповів про будні університету, наукову діяльність викладачів та студентів, про щогорічний набір аспірантів тощо.

- Надіслано лист віце – президента АН (Польща) Павла Сиса до Адміністрації

президента про те, що в Королівському музеї зберігається одна з гетьманських відзнак, Б. Хмельницького.

- 3 березня ц.р. президія АН ВО України розпочне видавати науковий журнал «Освіта і наука». Головний редактор якого академік М.В. Вачевський. Просимо вчених ВНЗ надсилати наукові праці і повідомлення.

- Президія АН ВО України в березні планує провести виїзне засідання в Ужгородському національному університеті (ректор - академік М.М. Вегеш).

- Вийшов друком перший номер «Науково-інформаційного вісника», в якому надруковано матеріали Загальних зборів Академії. Висновок розіслано адресатам - установам, організаціям, ВНЗ та академікам АН ВО України.

- Редколегія газети «Академія» підготувала до друку новий випуск газети, в якій відображено життя установи, її проблеми і успіхи.

- Вийшла в світ монографія «Гуманітарні та ресурсні проблеми національної безпеки України» тиражем в 1000 примірників . Це колективна праця дійсних членів АН ВО України за 2010 рік.

23 січня 2011 року президент АН ВО України М.І. Дубина нагороджений Почесною грамотою Київського національного університету ім.. Тараса Шевченка.

Відбулася тепла зустріч президента з викладачами кафедри теорії літератури і компаративістики. Цікавився Микола Іванович їх навантаженням, науковими здобутками.

За багаторічну педагогічну діяльність і наукові успіхи від імені Президії АН ВО України він вручив медаль «За багаторічну педагогічну діяльність і наукові успіхи» завідувачу кафедри, доктору філологічних наук, професору Грицик Л.В.

Про майбутні зв'язки з АН ВО України, спільні видання говорила в своєму виступі Л.В. Грицик. Вона подарувала для бібліотеки академії ряд своїх новіших праць, а Миколі Івановичу за все добре, що зробив він, перебуваючи понад 30 років в університеті; глибоку вдячність колективу і розкішний букет осінніх квітів.

Державним святом День Соборності України було встановлено Указом Президента від 21 січня 1999 року.

Урочистий Акт Злуки Західноукраїнської Республіки та Української Народної Республіки в єдину соборну Українську державу проголосила директорія УНР 22 січня 1919 року на Софійському майдані в Києві.

Західноукраїнську Народну Республіку проголосили 1 листопада 1918 року масовим виступом української інтелігенції та військових на територіях Австро-Угорської імперії в Галичині. Столицею ЗУНР спочатку був Львів, потім Тернопіль, а з січня 1919 року – Станіслав (нині Івано-Франківськ).

В рамках відзначення Дня Соборності громадські активісти у Києві «живим ланцюгом» з'єднали береги Дніпра.

Беручи приклад з першого «живого ланцюга» в Україні, котрий з'єднав Київ та Львів в січні 1990 року, учасники акції інсценували об'єднання обох берегів України на мосту Патона.

У заході взяли участь близько 1500 людей. Учасники взяли за руки і на знак єдності українського народу утворили «живий ланцюг» уздовж всього мосту.

Співаючи славень України, під бій барабанів назустріч одна одній рушили дві групи учасників. Одна з них уособлювала ЗУНР, а інша УНР. На середині мосту відбулось символічне братання.

Крім того, з обох берегів мостом пронесли два полотна – синього та жовтого кольорів. Після «об'єднання» їх склали у синьо-жовтий стяг.

До участі у акції міг долучитися кожен охочий за умови відсутності будь-якої партійної атрибутики.

За словами організаторів акції, їхньою головною метою є об'єднання українців під національними прапорами, а не роз'єднання на політичні табори.

У палаці Україна 27 лютого 2011 року з великим успіхом відбувся концерт національного балету Грузії. В складі колективу “Сухішвілі” 100 виконавців. Концерт відбувся з повним аншлагом. Не можна було не залюбуватися зібраним, надзвичайно майстерним виконанням «картулі» - класичного грузинського танцю, «шеджибрі» – танцю-змагання, «стиді» – весільного танцю, «самая» – танцю для трьох грацій, «кістурі» – танцю кістинців, «сванурі» – горського танцю, українського гопака, танцю з кинджалами, джута та ін.

НАШІ ЮВІЛЯРИ

Президія Академії наук вищої освіти України вітає Вас, дорогі Ювіляри, і зичить плідної творчої праці в ім'я процвітання нашої Держави !

СІРАЦЬКИЙ ЙОСИП ЗЕНОНОВИЧ – 75

ШИНКАРУК ВАСИЛЬ ДМИТРОВИЧ – 50

КРАВЦІВ РОМАН ЙОСИПОВИЧ -70

ЄВТУШЕНКО СТАНІСЛАВ КОСТЯНТИНОВИЧ -70

КОВТУНИК ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ – 75

ЛАЗНЯ ІГОР ВІКТОРОВИЧ – 50

ОЛЬГА БІЛЯЄВА

Нині в Академії наук вищої освіти України налічується 443 академіків. І лише 42 з них - жінки. Ольга Олександрівна – одна із них. З приходом перших теплих весняних днів ця чарівна жінка відзначає свій ювілей. Ольга Біляєва – знаний та шанований в Україні та поза її межами хірург, автор понад 300 наукових праць, вчитель та радник десятків кандидатів та докторів наук, фахівець, що плідно співпрацює із зарубіжними колегами.

Проте шлях жінки в медицині, тим більше в хірургії та науці – не із легких.

Народилася Ольга Олександрівна в мальовничому куточку України, Чернівецькій області. Після успішного завершення навчання в середній школі вступила до Московського медичного інституту імені Сеченова. Вона навчалася в хорошій компанії однокурсників, з якими багато спілкувалася, подорожувала, гуляла по прекрасному місту. Саме так вони, майбутні медики, розвивали душу, оскільки вже тоді зрозуміли, що лікування – це не суха технічна робота, а те, що вимагає душі та енергії. Лікар

має «захворіти» разом зі своїм пацієнтом – такий закон винесли майбутні фахівці зі стін своєї альма-матері. А ще Ольгу переповнювало почуття гордості, що вона була студенткою такого престижного навчального закладу. Їй поталанило вчитися у корифеїв, видатних вчених. Це були люди високого почуття честі і гідності, справжня медична інтелігенція! І ці якості увібрала в себе майбутній хірург, а ще духовність, душевність і великий професіоналізм, без яких і нині не бачить вона сучасного медичного працівника.

Працювала у закладах охорони здоров'я хірургом-анестезіологом в м. Улан-Уде, лікарем-хірургом клінічної лікарні м. Алма-Ата, м. Шелехов, молодшим науковим співробітником Інституту хірургії ім. О.В. Вишневського АМН СРСР.

В 1979р. закінчила клінічну ординатуру в цьому ж інституті, а в 1981 році- аспірантуру. В цьому ж році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук.

З 1981- 1985 рр. вона працює лікарем – ординатором в клінічній лікарні №22 м. Києва. А з 1985 року займає посаду асистента кафедри хірургії КМАПО ім. П.Л. Шупика. В липні 1989 року вчена рада інституту присвоює їй вчене звання доцента. Не залишила молода жінка науки - і у 1999 році захистила докторську дисертацію. І то з найскладнішої проблеми в хірургії «Комплексне лікування перитоніту та профілактика його ускладнень».

З 2000 року Ольга Олександрівна - в.о. професора кафедри хірургії та опікової хвороби Київської медичної академії післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика. Через два роки їй присвоєно вчене звання професора. За вагомий внесок у охорону здоров'я, впровадження нових методів діагностики та лікування, високу професійну майстерність Указом Президента України від 24 січня 1997 року О. Біляєвій присвоєно почесне звання «Заслужений лікар України».

За останні 10 років лікарської роботи нею виконано понад 2000 оперативних втручань на судинах, органах червоної порожнини та ін. Проконсультовано понад 10000 хворих. В 2005 році Ольга Біляєва прийнята дійсним членом Академії наук вищої освіти України.

Пощастило Ользі Олександрівні з родиною, з чоловіком, з керівниками, з колегами, які так допомагали і підтримували її. бо не можливо б

було досягти жінці-хірургу тих вершин, яких досягла вона. Не раз була свідком молодий хірург, як жінка, прагнучи професійного зросту, натикалася на «скляну стелю» і, як правило, не могла її перебороти. Ользі Олександрівні це вдалося. Чоловік Ольги Олександрівни, людина військова, добре розумів її прагнення по-справжньому самореалізуватися. Саме тому Ольга Олександрівна успішно поєднала кар'єру і сім'ю, і стала успішною і визнаним в Україні та за її межами хірургом і вченим, бо вважає, що успішність для неї – це міцна родина і улюблена робота. І це було не так прагнення кар'єри, як любов до тієї справи, якою вона займається, любов до людей, любов до медицини, вміння віддавати і сім'ї, і роботі усі сили, усю свою енергію і фантазію. Хіба це не варто визнання!

Професіонал, самовіддана, ініціативна, творча-такою є нині Біляєва Ольга Олександрівна. Кожну свою операцію вона перетворює на магію добра і любові. Вона є богинею своєї справи. Увесь свій талент і силу віддає на вівтар України, її слави, бо вважає, що бути українською жінкою-хірургом – то велика шана і велике щастя. Щиро вболіваючи за духовний розвиток української нації, вона своїми силами, наскільки може, намагається змінити цей світ. Саме такі жінки творять сучасне та майбутнє нашої країни. Саме такі жінки варті того, щоб їхні успіхи були зразком і стимулом для інших. Саме такі жінки підкорюють час і роблять неможливе реальністю.

Поряд з цим Ольга Олександрівна – красива, лагідна, ніжна, романтична зі світлим характером, сильною волею та надзвичайною мудрістю жінка, турботлива дружина, мати та бабуся.

Дорога наша Ольго Олександрівно, в світлий день Вашого ювілею, зичимо Вам міцного здоров'я, радості, хай сонцем усміхається щастя, шлях життя рясніє прекрасним цвітом. Нехай у Вашій родині панує радість і добро, усе омріяне збувається і в серці завжди палають високі почуття. Здійснення задумів, втілення мрій ще на багато-багато років.

**Відділення історії АН ВО України,
Відділення медицини, АН ВО України
Президія АН ВО України**

ЮРІЙ ОСАДЧИЙ

За крок до весни на 83 році обірвалася життєва дорога вченого, дійсного члена Академії наук вищої освіти України, людини щирої, ліричної душі Юрія Івановича Осадчого.

Народився Юрій Іванович 14 березня 1928 в с.Максимівка Градицького району Полтавської області. Закінчив Чернігівський технікум споживчої кооперації, навчався в школі ревизорів. В 1967 році закінчив Донецький інститут радянської торгівлі, а в 1974 р. Київський торгово – економічний інститут за спеціальністю економіста по бухгалтерському обліку.

Працював різноробочим в будкомбінаті №3 м. Харкова, а згодом ревизором, ст. ревизором Кременчуцького райпотребсоюзу, Укруптбакалеї, санаторію «Україна» в м. Гагра, головним бухгалтером Української контори Укркурортпторгу, головним бухгалтером управління групи радянських військ в Німеччині. З вересня 1982р. на науково - педагогічній роботі: доцент, професор, завідувач кафедри «Облік і аудит» Міжгалузевого інституту управління.

Виконуючи відповідну роботу як педагог, захистив кандидатську, а в 1989р – докторську дисертацію.

Перу Осадчого належить значна кількість наукових праць, - зокрема «Бухгалтерський облік в громадському харчуванні», «Протиріччя між бухгалтерським та податковим обліком і шляхи їх усунення», «Організація обліку і внутрішнього контролю на підприємствах туризму і готельного господарств», «Удосконалення бухгалтерського обліку і контролю орендних операцій на підприємствах різних форм власності» та ін.

В МІУ розкрився і зміцнів творчий талент вченого і педагога. Студенти і викладачі любили талановитого педагога і цінували його великі знання.

Враховуючи це, в 2007 році Академія наук вищої освіти України прийняла його дійсним членом Академії.

Був простим і щирим у ставленні до світу людей. І таким він залишився в нашій пам'яті – назавжди. Схиляємо голову перед його світлою пам'яттю. Пухом земля вам, дорогий Юрію Івановичу.

Президія АН ВО України

Науково-інформаційне видання

Науково-інформаційний вісник АН ВО України
№ 2(73)
березень-квітень

Голова редколегії – акад. Зозуля І.С.
Відповідальний секретар – Шевчук С.В.

Набір – Тищенко Л.В.
Верстка – Швець Р.М.

Технічний редактор – Ковтун М.

Матеріали надсилати в електронному вигляді
на адресу Президії АН ВО України:
01054, м. Київ-54, вул. Тургенєвська, 11
тел./факс: (044) 486-89-16

Підписано до друку _____ 2011 р. Формат 60x84/6.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 450 прим. Зам. № 247

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова. 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.